

VESZPRÉMI SZEMLE

Várostartörténeti folyóirat

1. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

1.

1993. NOVEMBER

TARTALOM

GENIUS LOCI	3	Dióssy László
TANULMÁNYOK		
Napóleon katonái Veszprémben (1809)	4	Veress D. Csaba
Egyesületi mozgalmak Veszprémben (Epizódok a 19. század közepéről)	15	Dr. Tóth Dezső
Két haza szolgálatában (Óváry Lipót pályaképe)	20	Dr. Praznovszky Mihály
Ludvigh Kálmán Modern Dunántúlja a századeleji Veszprémben (I.)	30	Dr. Ács Anna
A veszprémi Kötő és Szövőgyár Részvénytársaság története, 1911–1931. (I.)	37	Lakó István
Néhány adat Veszprém madárfaunájához (I.)	45	Bali József
Veszprém meteorológiai viszonyai 1991-ben	55	Kovács Győző–Virág József
KISEBB KÖZLEMÉNYEK		
Felhívás a veszprémi Panteon létesítésére	61	Ny. Nagy István
MEGEMLEKEZÉSEK		
Hogya György helytörténeti kutató 70 éves	64	Tölgyesi József
TALLÓZÓ		
Az Ex Symposium Kiš-száma	66	Széki Patka László
A Vár ucca tizenhét negyedévkönyv első, Cholnoky-Viktor-számáról	68	Széki Patka László
Comitatus és Pannon Panteon	69	Agg Zoltán
Új várostérképeink	70	
VESZPRÉMI KÖNYVEK	72	
VESZPRÉMI SZERZŐK ÚJABB MUNKÁI	76	

VESZPRÉMI SZEMLE

1. évfolyam, 1. szám 1. 1993. november

Negyedévenként megjelenő
várostörténeti folyóirat.

Felelős szerkesztő:
Tölgyesi József
Tervezőszerkesztő:
Bordácsné Mórocz Éva

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Óváros tér 9.
Telefon: 88/325-222

Kiadja:
Veszprém Megyei Jogú Város
Polgármesteri Hivatala

Felelős kiadó:
Dióssy László
polgármester

Készítette:
Prospektus GM Nyomda
Veszprém
Felelős vezető:
Szentendrei Zoltán

ISSN 1217-5358

A folyóirat térítésmentes.
Megrendelhető:
a szerkesztőség címén.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. ÁCS ANNA irodalomtörténész, múzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; AGG ZOLTÁN irodavezető, felelős szerkesztő, Megyei Önkormányzat, Veszprém; BALI JÓZSEF természetkutató, újságíró-szerkesztő, Napló-szerkesztőség, Veszprém; DIÓSSY LÁSZLÓ polgármester, Polgármesteri Hivatal, Veszprém; KÓVÁCS GYŐZŐ meteorológiai szolgálati főnök, Bakony Harcihelikopter Ezred, Szentkirályszabadja; LAKÓ ISTVÁN helytörténeti kutató, nyug. áll. honvéd őrnagy, Veszprém; NY. NAGY ISTVÁN helytörténeti kutató, a Vesprimiensia vezetője, Polgármesteri Hivatal, Veszprém; DR. PRAZNOVSZKY MIHÁLY irodalomtörténész, főigazgató, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest; SZÉKI PATKA LÁSZLÓ költő, kulturális menedzser, Veszprém Megyei Önkormányzat, Veszprém; DR. TÓTH DEZSŐ könyvtáros, Vetési Albert Gimnázium, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF adjunktus, Veszprémi Egyetem, pedagógia-pszichológia tanszék, Veszprém; VIRÁG JÓZSEF meteorológiai észlelő, Bakony Harcihelikopter Ezred, Szentkirályszabadja; VERESS D. CSABA hadtörténész, Veszprém.

Fotók:

Bali József, Kovács Győző, Nagyvári Ildikó, Rádóczy Csaba, Wöller István és archív felvételek.

Címlapkép:

A vár északi része a Ferences templommal és az érseki székesegyházzal, a Basilica Minorral

A hátsó borítón:

A Gizella-udvar és a Kossuth utca részlete

GENIUS LOCI

*Köszöntöm az Olvasót,
valamennyi veszprémi polgárt!*

VESZPRÉM történelmi hagyományainak mindinkább jelenvalósága új színeket hoz hétköznapjainkba, ünnepeinkbe. Alig néhány hónapja, hogy városunk zászlaját immár másodszor lobogtatta a bakonyi szél az Óváros tér fölött, amikor a Gizella Napok eseményei zajlottak – bizvást mondhatjuk –, nagy sikerrel. Polgáraink, s az idelátogatók ezrei lehettek részesei egy új törekvésnek, amelyben a múlt történései ötvöződnek mai világunk életével, s így ívelődnek át

évszázadok, évezredek e történelmi város jelenéig.

Minden nappal egy újabb fejezetet írunk Veszprém képzeletbeli történelemkönyvébe. Amit most cselekszünk, holnapra múlttá válik, része lesz az egykor itt élt elődeink által megkezdett históriáinknak. S lehet-e nagyobb felelősségünk, minthogy olyat alkossunk a hétköznapok kemény szorításai közepette is, amelyre megelégedetten tekinthetünk vissza, s évek, évtizedek múltán is vállalhatjuk tetteinket, munkánk eredményeit? Mindenki, aki a maga helyén a legtöbbet, a legjobbat teszi, városunk gyarapodását segíti, annak a hagyománynak a folytatója, amelyet a korábbi századok polgárai tettek nemessé, híressé.

Veszprém érseki székhellyé történt emelésével beléptünk kontinensünk azon rangos városai sorába, amelyek a nemzeti és az európai kultúra hordozóinak, közvetítőinek feladatát vállalták magukra. Nemcsak egyszerűen jog, hanem kötelezettség is jár ezzel: megismertetni önmagunkat, azokat a tudományos, kulturális, művészeti és életmódbeli értékeket, amelyeket a város nyújt polgárainak, turisták tízezreinek.

Genius loci – azaz, a hely szelleme itt van velünk. Szent István és Gizella, Szent Imre és Margit, Vetési Albert, Padányi Bíró Márton és Csikász Imre, Laczkó Dezső, Óvári Ferenc, az egykori várkapitányok, a várvédő katonák, egyszerű kézművesek azok, akiknek emlékét őrizve lettünk újabb nemzedéke városunknak.

Most, amikor átnyújtom Önöknek tudományos-kulturális életünk szellemi alkotását, a Veszprémi Szemle első számát, a nemzedékről nemzedékre történő művelődés és műveltségátadás képességét kívánom valamennyi kedves olvasónak, hogy a megőrzés és az alkotás együtt legyen meg bennünk, s múltunk adjon biztató hitet, erőt a jelenhez és a jobb jövőhöz.

DIÓSSY LÁSZLÓ
polgármester

TANULMÁNYOK

Napóleon katonái Veszprémben (1809)

VERESS D. CSABA

A FRANCIA polgári forradalom (kezdetben az alkotmányos királyság, majd a köztársaság) által – a feudális Európa népeinek „felszabadítására” megindított háború – 1792 áprilisától 1815 júliusáig, huszonhárom évre lángokba borította Európát. A francia támadás elsődleges célpontja a Habsburg Birodalom volt, melynek részét képezte a Magyar Királyság is.

A francia háborúk közel negyed évszázada alatt a francia császári (napóleoni) hadsereg két alkalommal érte el a Magyar Királyság határait. Az 1805 augusztus–decemberben a Habsburg Birodalom által kirobbantott és vereségével végződő háborúban 1805. november 15-én a francia Davoust-hadtest Pozsonynál átlépte a magyar határt. Tovább nem vonultak, s két hét múlva elhagyták a magyar területeket. Más volt a helyzet az ugyancsak a Habsburg Birodalom által 1809. április 10-én kirobbantott háború során. Miután Napóleon császár schönbrunni kiáltványára a magyar nemesség nem reagált (tisztában lévén, hogy a francia katonai megszállás a feudalizmus végét, s a polgári átalakulást indíthatja meg!), 1809. május 31-én a Bécs térségében összpontosított francia–német ún. Németországi Hadsereg két hadteste – részben Mosonmagyaróvár, részben Sopron–Kőszeg felé – benyomult a Magyar Királyság területére.

*

MIKÖZBEN a francia–német Lasalle- és Lauriston-hadtestek előrevetett osztagai a magyar nemesi hadak gyülekező helye, Győr általános irányba nyomultak előre, Itália, illetve Ausztria délkeleti térsége felől a francia–olasz ún. Itáliai Hadsereg négy hadteste közelítette meg a Magyar Királyság határait. A Graz körzetéből előnyomuló VI. (Grenier), II. (Baraquay d’Hilliers) és V. (Macdonald) hadtestek széles arcvonalon nyomultak előre – Sárvár és Kőrmend között – Pápa általános irányba. Ugyanakkor a francia XI. (Marmont) hadtest Horvátországot szállta meg.

Miközben a francia VI. és II. hadtestek – Marcaltó és Mersevát szélességben – Pápa általános irányban támadtak, hogy elvágják a Graz–Kőrmend–Jánosháza–Tuskevár–Pápa–Győr irányban visszavonuló császári–királyi IX. hadtest Collaredo-, Jellasich - és Fri-

mont-hadosztályainak útvonalait, a déli szárnyon a francia V. (Macdonald) hadtest erői üldözték a cs. kir. IX. hadtestet. A Habsburg-hadvezetés – hogy biztosítsa a cs. kir. IX. hadtest visszavonulását –, a pesti és veszprémi nemesi lovasezredekéből és a reguláris Geramb-csoportból álló Andrassy-dandárt vetette be felvételi állásba a Marcal folyó Kamond–Karakó vonalán.¹

1809. június 10–11-én heves harcok zajlottak le Jánosháza, Karakó, Kamond, majd Karakószőrösök, Dabrokapusztá körzetében.

Június 11–12-én a francia V. (Macdonald) hadtest első lépcsőjében támadó francia 1. (Grouchy) dragonyoshadosztály – Pápa irányú – visszavonulásra kényszerítette a magyar Andrassy-dandárt. Miközben a francia 1. (Grouchy) dragonyoshadosztály és a 2. (Lamarque) gyalogoshadosztályok Karakószőrösök–Pápa irányban üldözték a hátráló magyar

Veszprém vára a XIX. század elején (korabeli rajz)

Andrássy-dandárt, az V. (Macdonald) hadtest második lépcsőjében előnyomuló francia 3. (Pully) dragonyoshadosztály – tizenegy dragonyos századdal és 12 db ágyúval – Tüskevár körzetében gyülekezett, majd június 11-én Veszprém általános irányban nyomult előre.

VESZPRÉM város elöljárósága június 12-én értesült a várható francia támadásról. Miután a városban utóvédként tartózkodó cs. kir. 1. Kaiser vértesslovasezred és 2. Hohenlohe dragonyosezred részei, illetve a Somogy vármegyei nemesi lovaszereg egy osztaga június 12-én sietve elhagyta Veszprémet, a városi tanácsnak kellett a város biztonságáról gondoskodnia. Az 1809. június 12-i tanácsi és közgyűlési jegyzőkönyvben az alábbiakat örökítették meg: „... Minthogy az ellenség e folyó júniusnak 10-én Fő Herczeg János seregeit (t.i. a cs. kir. IX. hadtestet – Szerző) Tüskevár környékén utól érven, már a szomszédságban csatázna, sőt mint hallatik, tegnap és ma Pápa városáig is lenyomult, onnét a mi seregeinket kihajtotta, maga pedig Pápát megszállotta. Onnét méltán tarthatni tőle, hogy erejét, a vagy csak hadi népe tartásának okából is, az élelem megszerzése végett, ma, holnap, ezen környékre, s városba is kiterjeszteni fogja. Annak okáért, hogy a város az elől adandó kéntelenség eseteiben készületlenül ne találta, valamint a N. Vármegye részéről állandó deputatio vagyon rendelve; ugy a város is maga résziről edgyüttléseit állandókká tenni szükségesnek találta, mely városi rendes biró ur elől-ülése alatt, má-tól kezdve, a veszedelmes környülállásoknak megszüntéig, mindenkor tartani fog, s ezennel feljegyeztetik.” Egyidejűleg határozatot hoztak, hogy ezen naptól kezdve a város és a vármegye házaihoz, a quártélyházakhoz (vagyis a katonák beszállására kijelöl épületekhez) „... hat és hat strázsák ki rendeltetnek, kik ott éjjel, nappal készen lenni, s a Parancsolatokra várni fognak!” A tanács utasította Branstetter József tanácsos urat, hogy a – magyar és német polgárokból kiállított – strázsák (őrség) számára 10–10 forintot utaltasson ki. Az említett június 12-i tanácsülés intézkedett a városban a – városi kórházban, illetve másutt – fekvő beteg nemesi felkelő, insurgents katonákról is.²

Egymással viaskodó francia lovasvadász és magyar nemesi felkelő (korabeli rajz)

A SOMLÓVÁSÁRHELYEN gyülekező francia 3. dragonyoshadosztály (parancsnoka: Charles-Joseph Pully lovassági tábornok) 23., 28. és 29. dragonyosezredei (11 lovasszázad 1470 lovassal és 12 db ágyúval) június 13-ról 14-re forduló éjszaka részben Nagyvázsony, részben Városlőd felé nyomult előre. Június 14-én kora hajnalban 270 francia dragonyos-olvas Városlödre, 1200 dragonyos olvas pedig Nagyvázsonyba nyomult be. Salamon Miklós – a nagyvázsonyi Zichy-uradalom inspectora – azonnal levelet menesztett Veszprémbe a vármegye Állandó Deputációjának, miszerint a faluba bevonuló 1200 francia lovaskatona Székesfehérvárra akar tovább vonulni, s így feltehetően érintik Veszprémet is. A Veszprém megyei Állandó Deputáció (melynek elnöke Kun László első alispán volt, s tagjai voltak: Zsolnay Dávid c. püspök, gróf Eszterházy Imre nagyprépost, Nedeczky Károly kanonok, továbbá Bésány István, Illyés Miklós, Ányos Ignác, Bezeredy György, Simoga György, Jursich János, Balassa Ignác, Hanovszky János, Rohonczy János és Kelemen Pál tábla- és főbíró urak) azonnal intézkedett.³ A veszprémi vármegyeházán (a mai törvényszék helyén álló épületben) lévő hivatalukból azonnal intézkedtek. Utasították Kupricz Mihályt, hogy a rövidesen várható francia katonai megszállás miatt a nagyvázsonyi, veszprémi, palotai, zirci, siófoki és lepsényi raktárakba azonnal hordasson be elegendő zabot, szénát, valamint készíttessen elő megfelelő mennyiségű kenyérporciókat. Egyúttal utasította, hogy azonnal szedesse össze a vármegyében és a városban maradt fegyvereket is, *„... nehogy szerencsétlenség történjék!”*

A Nagyvázsonyba bevonuló francia lovasság azonban nem folytatta útját Veszprém felé. További mozgásuk ismeretlen. Ugyanakkor a Városlödön gyülekező francia dragonyosok egy huszonöt főnyi felderítő osztaga június 14-én délután (amikor Győrnél már javában tombolt a csata a francia Itáliai Hadsereg három hadteste és a magyar nemesi csapatokkal kiegészített cs. kir. IX. hadtest között!) váratlanul benyomult Veszprémbe. A francia lovasscsapat a mai 8. sz. főközlekedési úton, a mai VOLÁN-telep irányából érte el a várost. A Szent László-templom alatti Eszterházy-úton nyargaltak le a Séd hídjáig, majd a Hosszú utcán (a mai Jókai utcán) át, a mai Sziklay utca kaptatóján érték el a déli várkaput, illetve a várat. Az Állandó Deputáció jelentése szerint: *„... Egy francia dragonyos csapat Városlödön ott tanyáztván, annak egyik osztálya (azaz: két lovasszázad – Szerző) Veszprém felé tartana, el is érkezett nem sokára huszonöt franczia dragonyos egy 2-ik (osztályú) kapitánnyal, akik minek utána az egész várost kivont fegyverekkel sebesen által futottak volt... a Vármegye házunk (ma megyei törvényszék a várban – Szerző) előtt rendbe állítottak. A kapitány feljövén a Deputációhoz, szénát, zabot, bort, kenyeret és húst kért a legénysége számára, melyeket felhozatoán, zabot töltöttek egyedül lovaik eleibe, és magok is az oda hozott kenyér, borral és pecsenyével vacsoráztak; a tiszt feljövén az első kapitány és a maga számára sötétzöld posztót kért (ugyanis a francia dragonyosok zöld egyenruhában jártak – Szerző), elértvén kérését 25 rófet neki elküldöttünk. Ezután felülvén lovaikra megköszönték amit nekik adtunk, és Városlöd felé vissza elstettek, azt mondván, hogy regvelre Győrött kell nekik lenni.”⁴*

A FRANCIA felderítő lovasscsapat távozása után, június 15-én az előző napokban itt álmószó és a franciák közeledtére a városból elvonuló cs. kir. 1. Kaiser vértelovasezred egyik osztaga visszatért Veszprémbe. Több napig itt tartózkodtak, ugyanis a veszprémi katonai élelmezési raktár június 15–19. között naponta 24–28 porció szénát és zabot utalt ki. Ugyanezen a napon – június 15-én – a Veszprém Vármegyei Állandó Deputáció és a városi tanács elrendelte, hogy a francia csapatok közelsége miatt a városi mészárosok állandóan elegendő mennyiségű friss húst, a polgári lakosság pedig otthon frissen sült kenyeret tartson készenlétben. Ugyanis ha a francia katonaság bevonulása esetén hirtelen szükség volna ezekre, azonnal össze lehessen hordatni. Ezzel egyidejűleg Veszprém városát négy beszállásolási körzetre osztották, s egy városi bizottság megkezdte a katonai szállások (quartélyok) azonnali összeírását.

A városi tanács javában dolgozott a fenti ügyek intézésén, amikor ugyancsak június 15-én a Veszprém Megyei Állandó Deputációhoz érkezett a Pápán felállított francia katonai térparancsnokság első parancsa. Ebben utasítást adtak ki, hogy másnapra – június 16-ra – Veszprém vármegye és Veszprém város küldjön Pápára néhány személyt a kapcsolatok kialakítására. A küldöttséggel együtt küldjenek Pápára élelmiszert, illetve a Pápán berendezett francia katonai kórházakba indítsanak el egy belgyógyász- és tizenhat sebészorvost!⁵

Még el sem távozott a Pápáról érkező első francia katonai futár, már jött a következő is. A Pápán működő francia katonai kórházakban elhelyezett – francia és osztrák–magyar – sebesült és beteg katonák számára Veszprém városától azonnal 200 rőf (156 méter) gyoicsot, 50 db paplant, 50 db matracot, 50 db szalmazsákot, 100 db vánkost és 100 db lepedőt követeltek. A város megbízottai még a nap folyamán végigjárták a várost, s a lakosságtól – nyugta fejében – a nap végére összeszedték a kért tárgyakat.

A francia parancsnokság utasításának megfelelően másnap, 1809. június 16-án reggel elindult Veszprémből Pápára a franciául jól beszélő Horváth János kanonok (1769–1835) és Hasznossy János táblabíró. Balassa László esküdt vezetésével magukkal

Francia dragonyosok

szállítottak ötven hordó lisztet és 500 pozsonyi mérő zabot, illetve a kórházak részére kért ágyneműket. A küldöttséggel utazott Putwein Antal belorvos, valamint Raizinger, Markos és Kántor seborvosok négy borbélylegénnyel. A vármegye a belorvosnak napi 6, a sebészeknek napi 4 és a borbélylegényeknek napi 3 forintot fizetett. Az orvosokkal együtt – mivel volt a városban elegendő! – tépéseket és kötszert is útnak indítottak Pápára.⁶

A győri csatát követő napokban egyre több – francia, valamint osztrák–magyar – sebesült katonát szállítottak a pápai kórházakba. (A francia hadsereg elvonulásáig összesen 3974 embert; a franciák közül 85 tisztet és 1960 közembert, az osztrák–magyar hadseregéből pedig 5 tisztet és 1924 közembert kezeltek.)⁷

A rengeteg sebesült katona miatt a pápai francia katonai parancsnokság egyre nagyobb és több követeléssel lépett fel a Veszprém megyei Állandó Deputációval szemben. Ezért a deputáció már június 17-én kénytelen volt jelenteni, hogy több gyógyszert nem tudnak küldeni, elküldtek már mindent. A gyógyszereket ugyanis Bécsből szokták megrendelni, de a háborús idők miatt – amit senki sem látott előre! – a patikáriusok nem rendeltek a szokottnál többet! Egyúttal jelentették, hogy viszont a kért ágyneműket a nap folyamán már útnak indították Pápára. Matracokat azonban nem küldhettek, mert azt errefelé nem ismerik. Egyébként a küldött anyagokért legalább átvételi elismervényeket kértek! Ugyanis június 17-én elküdték a kívánt gyógyszereket, valamint 200 rőf fehérített vásznat, 50–50 db szalmazsákot és paplant, 100–100 db vánkost és lepedőt, 4 akó égetett bort (azaz: 50,8

liter pálinkát), 3 akó ecetet, tíz pozsonyi mérő árpát. Mindezeket a Deputáció Veszprém városában vásárolta össze.⁸

A kereslet miatt szinte az első percektől voltak olyanok, akik visszaéléseket követtek el. A veszprémi tanács már június 17-én tárgyalni volt kénytelen egy kereskedő ügyét.⁹

Június 19-én váratlanul bonyolult hadműveleti helyzet alakult ki a Dunántúlon. Miközben a francia–olasz Itáliai Hadsereg főerői részben még Győrt ostromolták (június 14–24. között), részben pedig a Komárom várába visszavonult cs. kir. IX. hadtestet és az azokkal együtt hátráló magyar nemesi felkelő csapatokat blokkadirozták, császári–királyi csapatok jelentek meg váratlanul a francia hadserég hátában. Ugyanis a Tirolból – Horvátországon keresztül – előnyomuló császári–királyi VIII. hadtest (parancsnoka: Chasteler altábornagy) június 19-én benyomult Nagykanizsára, ahol egyesült a győri csatából nagy kerülővel kitért magyar nemesi felkelő csapatokból álló Meskó-hadosztályal. A két osztrák–magyar seregetest egyesülése hátbatámadással fenyegette a francia Itáliai Hadseregnek az Észak-Dunántúlon összpontosított erőit.

Francia lovasvadászok

EZÉRT a legfelsőbb francia hadvezetés a Bécs körzetében összevont III. francia hadtest kötelékéből azonnal a Dunántúlra – Sümeg, Városlőd és Veszprém körzetébe – rendelte a francia Marulaz-könnyűlovashadosztály 6 lovasezredét.¹⁰ A francia lovashadosztály június 19-én elérte Zalaudvarnokot, majd elővédjei benyomultak Városlődre. A francia csapatok közlekedésének hírére a Veszprémben állomásozó cs. kir. 1. Kaiser vezteslovasezred egyik osztaga azonnal elvonult a városból. „... Az Császár Vasas Regementbéli vigyázó órállóknak, kik 20 Juny elszaladtak, adattott ... 154 portio zab és 154 portio széna...” – jegyezték fel a veszprémi katonai élelmezési raktár könyvében.¹¹

A francia Marulaz-könnyűlovashadosztály, melynek elővédjei június 21-én Városlődig nyomultak előre, három lovasdandárból állt. A hadosztály parancsnoka Jacob-François Marulaz (Marola) lovassági tábornok volt (1769–1842).

Június 22-én reggelre a Marulaz-könnyűlovashadosztály elérte Márkó falut, s ott megállt. A hadosztály egy előrevetett osztaga – mint azt a városi közgyűlés jegyzőkönyvében feljegyezték –, „... sebes nyargalást bé jött egy Franczia lovas sereg előljáró csapatja Városunkba.” A francia lovasok – akárcsak június 14-én délután – most is kivont fegyverekkel nyargalták végig a város utcáit. Nyilván, hogy csírájában fojtsanak el minden esetleges ellenállást. Ellenállásra azonban sehol nem került sor. Miután végigvágtazták a város utcáit, lovas őrségeket állítottak fel a Zirc és a Palota felé vezető utakhoz. Egy osztaguk pedig a „nagy híd-

nál” – a vár északnyugati bástyája alatti Séd-hídnál, a káptalan gazdasági kormányzóságának épületénél letelepedett. Ezeknek utóbb a veszprémi katonai élelmiszerraktár 64 porció zabot és 20 porció szénát utalt ki.

Egy másik lovasosztag, amely huszonegy közemberből és két tisztből állott, most is felovagolt a Várba, s a vármegyeháza (a mai megyei törvényszék) előtt letelepedtek. A csapat két tiszte bement a vármegyeházára az ott ülésező Megyei Állandó Deputációhoz. A francia tisztek utasították a deputációt, hogy azonnal küldjenek ki Márkóra – a lovashadosztály parancsnokához – hódoló küldöttséget. A küldöttség – hintókon – azonnal Márkóra sietett, ahol Jacob-François Marulaz lovassági tábornok – törzskarának tisztjeitől körülvéve – már várta őket. A deputáció vezetője közölte a francia tábornokkal, hogy a városban császári-királyi katonaság nem tartózkodik, tehát ellenállástól nem kell tartaniuk. Ezért arra kérte a tábornokot, hogy katonáinak tiltson meg minden erőszakos rekvirálást, és ne háborgassák a város lakosságát sem személyükben, sem vagyonukban. A tábornok mindent megígért azzal, hogy „... Ők nem jöttek a föld népe ellen hadakozni!” Ennek ellenére azonnal parancsot adott, hogy Veszprém városa azonnal adjon a lovashadosztálynak 2000 porció szénát és 2000 porció zabot, 1800 porció kenyeret, továbbá húst, bort és pálinkát. A deputáció azt is megtudta, hogy a lovashadosztály öt regimentből áll: a német 1. bádeni dragonos- és szintén német 1. hessen-darmstadti lovastestőr-ezredekéből, valamint a francia 3., 14. és 19. lovasvadász-ezredekéből, összesen kb. 1200 lovaskatonával. Az 1. (Thiry) lovasdandár 23. lovasvadász-ezrede nem érkezett Veszprémbe. Feltehetően Városlődön maradt utóvédben.

A MÁRKÓI fogadás után a francia lovashadosztály parancsnoka és törzskara, valamint a deputáció bevonult Veszprémbe. A lovashadosztály parancsnoka és kísérete a Várban lévő püspöki palotában szállásolta el magát, s azonnal ebédet követeltek maguknak. A francia lovashadosztály parancsnokát és törzskarát Rosos Pál Sándor veszprémi püspök is fogadta, majd a tiszteket bőségesen megvendégelte, s tárgyalat is velük a város érdekében. (Sokan azt állították, hogy az itt lefolyt tárgyalások izgalmi okozták azt, hogy rövidesen a franciák kivonulása után, 1809. július 2-án ideglázba esett, s július 17-én reggel, 59 éves korában meghalt).¹²

Míg az ebéd folyt, Marulaz lovassági tábornok adjutánsa, David tábornok a Megyei Állandó Deputáció vezetőivel folytatott tárgyalást. Az adjutáns egyre újabb követelésekkel lépett elő: újabb és újabb naturáliákat – élelmet és takarmányt – követelt csapatainak. Egyúttal bejelentette, hogy a városba bemenő francia katonáknak pénz nélkül sem a boltokban, sem a korcsmákban, sem másutt semmit ne adjanak. A katonák csak pénzért vásárolhatnak! David tábornok egyúttal kérte a Deputációt, hogy adjon le jegyzéket neki a korábban végrehajtott francia katonai rekvirálásokról. (Pl. a június 14-i élelem, posztó és takarmány értékéről).

Közben a lovashadosztály öt ezredének katonái a város nyugati szélén elterülő mezőkön letáboroztak. A tilalom ellenére sok francia és német katona özönlött a városba. Ellepették a kocsmákat, sőt a város (a „Temetőhegy” városrész, a mai Dózsaváros) szélső házaiban rekviráltak, sőt raboltak is. Az utólagos megállapítások során kiderült, hogy a francia katonák összesen nyolc lovat vettek el a lakosságtól. Bár később a tábornok írásos parancsot adott ki a lovak visszaszolgáltatására, a lovakat a lakosok nem kapták vissza. Ugyanakkor Blau Simon veszprémi kereskedőtől ötven akó pálinkát raboltak el a katonák, akóját 40 forintban számolva, összesen 2000 forint értékben, melyet Blau utólag a vármegyén akart megtéríteni. Ugyancsak Blau Simontól 752 porciónyi (kb: 45 zsák) zabot is elvittek a francia katonák.

A délutáni órákban újabb francia egység – a 23. lovasvadász-ezred – érkezett Veszprémbe, ezeknek is azonnal ki kellett adni 60 porció kenyeret, 60 porció húst, egy porció bort, fél porció tűzifát, 60 porció zabot és 60 porció szénát. Ugyancsak június 22-én dél-

Francia könnyűlovások

után újabb francia rekviráló bizottság kereste fel az Állandó Deputációt, s 30 mázsa lópatkónak való vasat, 12 ezer darab patkószeget követelt. Miután a vármegye ezt kiadta, egy újabb bizottság 40 ezer porció kenyeret követelt a katonaság számára. A deputáció a nép szegénységére hivatkozva enyhítést kérte, de „... hasztalan, a parancsolatnak engedelmeskedni kelletik!”

Utólag a deputáció kimutatást készített el a „Magdonal Corpusának Wesprimi Státión kiszolgáltattott zab, széna és kenyér porcióknak consignátiója” címmel:

	p o r c i ó		
	kenyér	zab	széna
„A lágérban:			
a Darmstadt Regimentnek	170	170	170
Badeni Regimentnek	240	240	240
19. Regimentnek	340	340	340
3. Regimentnek	330	330	330
14. Regimentnek	185	185	185
23. Regimentnek	330	330	330
A városban a francia kommendánsnak	60	64	60

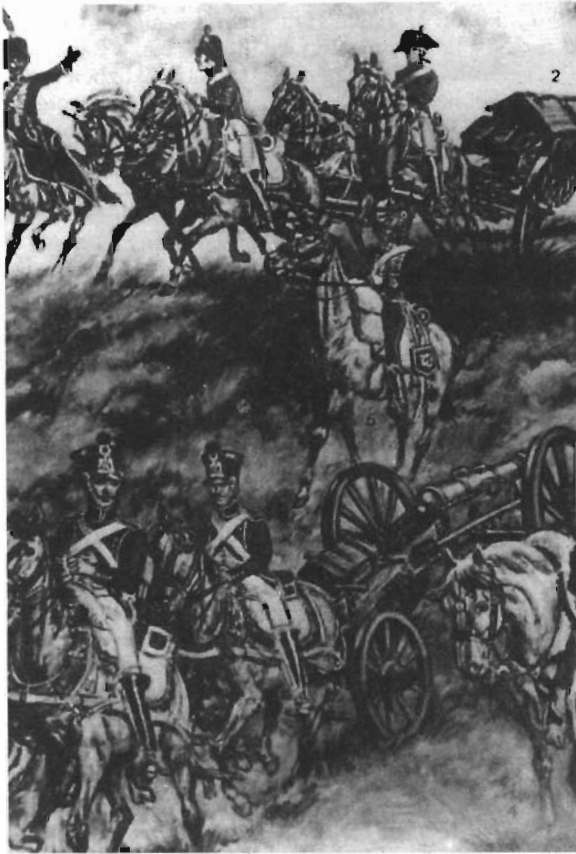
	p o r c i ó		
	kenyér	zab	széna
Az adjutánsnak a rezidenciához (t.i. a püspöki palotához)	8	8	8
David generálisnak	18	18	18
A n. vármegye házánál lévő két francia tisztnek	–	2	2
Tanuló háznál lévő francia tisztnek	–	16	–
Vásárállási forsponton (előörsön) lévőknek	–	6	6
A kaszárnyában lévő strázsáknak	–	16	16
Útra valóra adott 50 zsák zab	–	800	–
Blau Simon magasinumból erőszakkal elvett	–	752	–
Egy ezredesnek (obesternek)	–	6	6
Egy francia lovasnak, aki a generális után megy	–	1	1
Az adjutáns rendelkezésére a forspontnak (előörsnek)	–	–	200
Összesen	1866	3479	2097''

Alig múlt el az izgalmas-mozgalmas nap, amikor június 22-ről 23-ra forduló éjféلكor Marulaz lovassági tábornok azonnal maga elé rendelte a deputáció két tagját: Nedeczky Károly apátot és nagyprépostot, valamint Bezeredy György főjegyzőt. Közölte velük, hogy hadosztályának azonnal tovább kell vonulnia, mert Győr kapitulált. Ezért az előző napon megrendelt 40 ezer porció kenyert a Deputációnak a Győr alatti francia táborba kell majd elszállítani. Ugyanakkor útravalónak – most azonnal! – ötven zsák zabot (azaz 800 porció zab) követelt, melyet a Deputáció a hajnali órákra elő is állított. (Lásd a fenti consignáció 15. tételét.)

1809. június 23-án kora hajnalban riadózták a Veszprémben és a város körül táborzó, illetve bekvártélyozott francia és német csapatokat. A csapatok egyik része Ősi községen át Székesfehérvár, más részük pedig Zircen és Bakonyszentkirályon keresztül Győr felé elvonult. Egy kis részük azonban még a nap végéig a város körül kószált. A Megyei Állandó Deputáció vezetője azonnal jelentést írt az eseményekről a Komáromban állomásozó cs. kir. parancsnokságnak. A levél végén közölték, hogy a francia csapatok további céljáról semmit nem tudhatott meg, „... mert minden tisztnek beszédje ellenkező volt a másikéval!”¹³

A Marulaz-könnyűlovashadosztály távozását követően – 1809. június 23-án reggel – Marton Gábor városi esküdt vezetésével megindultak Veszprémből a szekerek a tízezer porció kenyérral Győr felé. A deputáció utasította Martont, hogy csak Veszprémvarsányig menjen a szekerekkel, s ott érdeklődjön, hogy kik veszik át tőle a kenyeret. Ha az ügy zavaros, úgy az egész szállítmánnyal térjen vissza Veszprémbe. Ugyanis az előző napon a Pápai Deputáció segítséget kért a vármegyétől, mivel ők már teljesen kifogytak a kenyérből és a zabból. A megyei deputáció – a fentebb említett győri szállítmánnyal egyidejűleg – június 23-án reggel útnak indított Pápara is 5000 porció kenyeret és 500 pozsonyi mérő zabot, valamint 250 db inget is a pápai katonai kórházaknak.

A francia Marulaz-könnyűlovashadosztály távozása után a Veszprém városi hatóságok azonnal megtorolták az egynapos francia megszállás során – a polgári lakosság által – véghez vitt visszaéléseket. Ugyanis számos helybeli kereskedő és mások is, mindent felvásároltak a francia és német katonáktól, ezzel lopásra buzdítva azokat! A város és a vármegye

Előnyomuló francia tábori tüzérség

gye ezért súlyos büntetést helyezett kilátásba mindazok ellen, akik a francia katonáktól bármit is megvettek. Ugyancsak a nap folyamán – június 23-án – a végére jártak egy másik visszaélésnek is.¹⁴

1809. június 27-én a cs. kir. VIII. (Chasteler) hadtest főerői már a Rum, Kám, Hosszúpereszteg, Jánosháza és Tüskevár vonalon álltak. Ezzel egyidejűleg – június 28-án – a Buda, Székesfehérvár felől előnyomuló császári-királyi csapatok egyik előrevetett osztaga, a cs. kir. 2. sz. Hohenzollern-könnyűkovasvezred egyik csoportja – 60 osztrák szvalzsér, báró Walterskirchen őrnagy parancsnoksága alatt – benyomult Veszprémbé, majd megállás nélkül folytatták útjukat Ajkarendek felé.¹⁵

Erre az időre – Napóleon császár parancsára – a Dunántúl térségében összpontosított francia-olasz Itáliai Hadsereg megkezdte ideiglenes visszavonulását Bécs térségébe, hogy az egyesült francia Németországi Hadsereg és Itáliai Hadsereg közös erővel mérjen döntő csapást a Morvamezőre visszahúzódott és ott összpontosult Habsburg-hadsereg főerőire.

A Dunántúlról hátráló francia Itáliai Hadsereg csapatai azonban – észlelve a cs. kir. VIII. (Chasteler) hadtestet a hátukban, kisebb-nagyobb ellenlökésekkel igyekeztek hátukat biztosítani. A korábban – 1809. június 14-én – már említett francia 3. (Pully) dragonyoshadosztály 23., 28. és 29. dragonyosezredei Győr déli körzetéből Zirc felé nyomultak előre. A dragonyoshadosztály egy hatvan főnyi felderítő lovasosztaga június 29-én későn este Zirc irányából Veszprémet közelítették meg. A francia dragonyosok azonban nem vonultak be a városba, hanem annak határában letáboroztak. Az osztag parancsnoka – néhány emberével – bement Veszprémbé, felkereste a város vezetőit, s azonnal kenyeret, húst, bort, valamint szénát és zabot kért katonái számára. Hogy ráijesszen a városi vezetőkre, azt mondta, hogy csapata csak elővédje annak az 5000 katonából álló francia seregnek, amely Zirc körül táborozik, s amely rövidesen megkezdí előnyomulását Veszprém felé.¹⁶

A francia dragonyososztag azonban június 30-án elvonult vissza Zirc irányába, és soha nem tért vissza. Ugyanis 1809 július első napjaiban a francia Itáliai Hadsereg visszavonult Bécs körzetébe, majd július 5-6-án a két francia hadsereg Wagramnál tönkre verte az

egyesült Habsburg-főerőket. Július 10–15. között az Itáliai Hadsereg visszatért a Dunántúlra, azonban a Rába–Szentgotthárd és Győr közti vonalán megállt. Közben a Rába délkeleti partvonalára felvonultak a császári-királyi hadsereg erői is. Mivel időközben megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások, a két hadsereg az 1809. október 14-i békekötésig farkasszemet nézett egymással. A békekötést követően – november végéig – a francia-olasz Itáliai Hadsereg elvonult a Dunántúlról.

JEGYZETEK

1. Az 1809. évi háború teljes eseménytörténetét lásd Veress D. Csaba: *Nepóleon hadai Magyarországon – 1809.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987. 310 p.
2. Veszprém Megyei Levéltár (továbbiakban: VEML): Veszprém város tanács- és közgyűlési jegyzőkönyve. 1809. június 12.
3. VEML. Veszprém vármegye közgyűlési iratai. 1809. 8/1809. május 12.
4. VEML. Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1809. június 14. 242., 247.
5. VEML. Uo. 1809. június 15. 248.
6. VEML. A nemesi felkelés iratai (IV. 1. f.): Állandó Deputáció iratai. 87. sz. i. (1809. június 16., Veszprém); Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1809. június 16.
7. Zsoldos János: *A Frantziák Pápán, vagyis a Pápai 1809–1810. Esztendőbeli Polgári Ispótlályok leírása.* Tudományos Gyűjtemény. 1817. évi XI. kötet. 50.
8. VEML. A nemesi felkelés iratai (IV. 1. f.) 1809. Állandó Deputáció iratai. 92. sz. i.; Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 253.
9. VEML. A nemesi felkelés iratai (IV. 1. f.) Állandó Deputáció iratai. 100. sz. i.
10. Hoen, Maximilian Ritter von: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Krieg 1809.* Wien, 1907. III. Band, 553.
11. VEML. A nemesi felkelés iratai (IV. 1. f.) 6. 1809-es iratok. 1809. Nr.3. „Veszprémben kiadott natúráliai.” 1809. június 22. 1. pont.
12. Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950).* München, 1987.
13. VEML. A nemesi felkelés iratai (IV: 1. f.) 6. mint a 11. sz. jegyzet; Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1809. június 22. 267.
14. VEML. Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1809. június 22. 267–269.
15. Theimer, Alexander: *Geschichte des k.u.k. siebener Uhlanen-Regiments Erzherzog Karl Ludwig von seinem Errichtung 1758 bis Ende 1868.* Wien, 1869. 253–254.
16. VEML. Nemesi felkelés iratai (IV: 1. f.) XVII/295. sz. irat.

Megjegyzés:

A 3., 4., 5. és 6. ábra: Liliana et Fred Funcken: „L’uniforme et les armes des soldats du Premier Empire” Paris, 1968. Casterman. c. műve alapján készült.

Egyesületi mozgalmak Veszprémben (Epizódok az 19. század közepéről)

DR. TÓTH DEZSŐ

AZ EGYESÜLETEK alakulásaiban több periódust lehet megkülönböztetni. Az első hullám, mely országsszerte hasonló társulásokot eredményezett, a reformkorral, elsősorban Széchenyi kezdeményezésére indult.

Elszört kezdeményezések a 18. század végén, a 19. század elején is történtek, de ezek az évtizedek nem voltak alkalmasak arra, hogy kibontakozhasson a mozgalom (Martinovics-féle szervezkedést követő terror, a napóleoni háborúk, a reakciós abszolútizmus stb. miatt).

Az osztrák kormány hivatalosan is betiltotta az egyesületeket és csak 1811-ben engedélyezte újra működésüket, illetve alakításukat.

Az egyesületek alakulása a reformkor mozgalmához kapcsolódik, és vitathatatlanul Széchenyi érdeme. Ő volt az, aki elindította és országos méretűvé fejlesztette az egyesületek, társulatok létrehozásának gondolatát. Nemcsak szavakban, hanem tettekben is példát mutatott. Előbb Pozsonyban, majd 1827-ben Pesten megalakította a Nemzeti Casinót s a tagok száma hamarosan 750 főre emelkedett. Érdemes idézni idekapcsolódó szavait:

„... Ha akkor, midőn a casinókat, löversenyeket, s ilyesfélét tervezem, azt mondom, korántsem az a végcélom, mikép társasági kellemeiteket neveljem, ... hanem fő célom az, hogy hazánk errei központossuljanak ... a különzések egy magasabb célra olvadozzanak össze ... s így erősebb legyen a haza...”¹ A korabeli híradások szerint mióta szava „eldörgött”: „... fel, fel magyarjaim! egyesüljünk, s haladjunk”, új Marsal nótaként járta be a hont, de ez a nóta nem harcmezőre harsog, hanem más műveltebb nemzetek nyomába kalauzol.²

Nyilvánvaló, hogy az országos tudományos intézmények, művelődési, művészeti társaságok létrehozása (1830: Magyar Tudományos Akadémia, 1837: Kisfaludy Társaság, 1837: Nemzeti Színház, majd később a Természettudományi Társulat 1841., a Magyar Iparegyesülés, Védegylet 1844.) megpezsdítette a vidéki szellemi, társadalmi életet is. Ez a mozgalom eredményezte pl. megyénkben a balatonfüredi színház megépítését, ez hozta létre a különböző casinókat, társasköröket.

A nemzeti felbuzdulás szülte a művelődés ápolására, a társadalom haladásának segítésére ezeket az egyesületeket, s hatásuk több forrásból is lemérhető.

A kormány a „liberalizmus és hungarizmus központjainak” tekinti a megszaporodott egyesületeket. Még ennél is jellemzőbb a nagyváradi püspök egyik jelentése, melyben a „forradalom műhelyei” jelzővel illeti a vidéki casinókat, polgári társaságokat. Az erdélyi Torda városban működött „Olvasó Nőegyletről” (1844-ben alakult) írja Orbán Balázs, hogy Torda 1848/49-ben olyan sok hőst adott a magyar szabadságharcnak, s ez nem kevésé az olvasóegylet munkásságának köszönhető, mely „Torda város egyik legáldásosabban ható kulturális intézménye, mely a fiatal nemzedék műveltségének és hazafiságának leghathatósabb ápolója, ... mert csak emelkedett lelkiületű anyák tudják fiaikat hőökké és honszerető polgárokká nevelni”.³

Az „egyesülés” Széchenyi által megfogalmazott célja tehát elsősorban a polgárság és az értelmiség által alakított egyesületekben került megvalósításra. A társasági életnek, a művelődésnek itt bontakoztak ki a formái, s ezek a körök nyújtottak segítséget tagságuk művelődéséhez, ezen keresztül szolgálták egyúttal az olvasási kultúra elterjedését.

Az egyesületi-köri mozgalom második hulláma az 1860-as években indult el, és a ki-egyezés után vált tömegméretűvé.

A szabadságharc leverése után rendeletileg betiltottak minden egyesületet, így az olvasókörök, olvasóegyletek működését is. Összeállították a tiltott könyvek jegyzékét, ennek alapján átvizsgálták a könyvtárak állományát.

Bár a Haynau-féle rémuralom és az azt követő Bach-korszak mindent elkövetett a magyarság eltiprása, a szellemi műveltség megakadályozása érdekében, az 50-es évek elején már újra kezd mozgásba lendülni, fejlődni a gazdasági élet, s vele együtt a szellemi is. Ez ugyan már nem azonos a 40-es évekével, mert a reformkorban még vezető szerepet játszó nagy- és középbirtokosok helyett – akik nagyrészt behódoltak az osztrák kormánynak –, egy új réteg, még ha vékony réteg volt is akkor, a polgárság és munkásság kezdi átvenni a vezető szerepet.

1856–60 között az országban 126 új egyesület alakult, a következő öt évben már 278. Az 1870-es évek elején már évenként 300–500 egyesületet jelentettek be, kérték működésük engedélyezését. (1872-ben 303, 1873-ban 424, 1874-ben 516.)⁴

Erre az időszakra esik a megyénkbeli egyesületek zömének a létrehozása is. (1870–80 között 88 egyesület, társulás, olvasókor stb. alakult.) Itt már elsősorban az iparos egyesületek, társulások adják a nagyobb részt a casinók, polgári körök mellett.

Az 1872. évi ipartörvény tette lehetővé, hogy a megszűnt céhek helyett az „ugyanazon, vagy különböző ipart egy- vagy több községben önállóan gyakorló iparosok közös érdekeik előmozdítása végett ipartársulatokká egyesülhetnek.”⁵

A létrejött ipartársulatok azonban nem csak „érdekeik előmozdítását”, védelmét tekintették feladatuknak, hanem tagságuk művelődésének segítségét, a társasági élet előmozdítását is. Ezért könyvtárakat alapítottak, folyóiratokat járattak, felolvasásokat, társas, táncos összejöveteleket tartottak. S ezért az olvasási-könyv-könyvtárkultúra vizsgálatánál nem hagyhatók figyelmen kívül.

EGYESÜLETEK VESZPRÉMBEN

A különböző egyesületek, társulatok működéséről több forrásból is tudomást szerezhettünk. Ezek között egyik használható és megbízható – bár nem teljes – dokumentum a Statisztikai Hivatal kiadványa, mely az 1878. évi adatokat közli.⁶

A kötet a Statisztikai Hivatal által az országban első ízben gyűjtött anyagot tartalmazza. E szerint az ország területén 3995 egyesület működött 642 834 taggal.

A társasegyesületek a legkülönbözőbb nevek alatt jegyezték magukat, a feldolgozásnál 13 alcsoportot különítettek el, mint Casinó, Népkör, Polgári kör, Olvasóegylet, az olvasóegyletek külön felsorolva gazdasági, ifjúsági, iparos-társas, kereskedelmi-társas stb. előnévvel.

A szabadságharc után létrejött olvasókörök célja között kimondva, vagy kimondatlanul ott volt a 48-as hagyományok ápolása, Kossuth szellemének, eszméinek továbbélése. De látnunk kell azt is, hogy a művelődési célok mellett, különösen később az iparos, munkás olvasókörökben érdekvédelmi szempontok is érvényesültek. Nem egy helyen alakultak át, vagy fejlődtek az olvasókörök „önsegélyező” egyesületekké és hasonló érdekvédelmi szervezetekké. Ugyanakkor a fordítottja is előfordult, hogy az ipartársulatként létrejött szervezetek olvasóköri, önképzőköri tevékenységet is végeztek, vagyis könyvtárt alapítottak, hírlapokat járattak, felolvasásokat tartottak.

De lássunk néhány alapszabályban megfogalmazott célt, kezdve a „Veszprémi Olvasó-Társaságnál”.

Az első pontban ez áll: „Az egyesület Veszprémi Olvasó-Társaság címet vesz föl, célja a havi irodalom, s időszaki sajtó nevezetesebb eredeti termékeit, s a külföld érdekeesebb elme virágait egyesült erővel összegyűjteni, magának azokból szellemi élményt szerzendeni.”⁷

Húsz évvel később ugyancsak a veszprémi polgári társaskör céljául ezt tűzte ki: „A társaskör célja a közhasznú ismeretek megszerzése a művelt társalgasra, részint könyvek, részint hírlapok olvasása által.”⁸

Később a következő megfogalmazásban olvashatjuk:

„A veszprémi polgári társaskör az olvasás, társalgás és egyéb, a szabályokban nem ellenzett élvezetek végett alakulván, ebben minden tag egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bír.”⁹

A veszprémi polgári-iparos olvasókör célját így határozták meg:

„... a veszprémi polgárság részére olyan érintkezési gyűlpontot képezni, mely a művelt társas élvezetek megszerzése mellett alkalmat szolgáltat a polgárságot közvetlenül érdeklő helyi közérdekű, kizárólag ipar és kereskedelmi kérdések feletti eszmecserére.”

A Veszprémi Casinó alapszabályának I. pontja szerint a Casinó „... az olvasás és a művelt társalgasnak intézete lévén, ebben minden tag egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bír.”¹⁰

Érdekes javaslata, hogy „csak születési nevek tétessenek ki, nem lévén különbség asszony és hajadon között.”

Rajta kívül többen is kifogásolták már, hogy a női nemet kizárják az egyesületekből. Nem is igen találunk adatokat arról, hogy vegyes lett volna a tagság, vagy külön egyesületek, olvasótársaságok működtek volna női tagsággal. (Kivéve egy-két jótékonyági, gyámolító egyesületet).

Erdélyből van néhány adat arról, hogy Kolozsvárott működött egy egyesület, mely a „főméltóságú” személyeket vette fel soraiba, és a már említett tordai nőolvasó társaság. Az előbbi javaslat összeállítója azonban még tovább megy a gyakorlati célok érdekében, leánynevelő, gazdaasszony képző egyesület felállítását szorgalmazza, majd kisdédóvó intézetet kíván létrehozni.

Az első, eredeti célkitűzés bővülésével találkozunk a veszprémi „Iparos-ifjúsági kör” esetében is. A kör 1875 november hónapban alakult meg, és a nevében szereplő célt tűzte maga elé. Azokat a fiatal segédeket, tanoncokat gyűjtötte soraiba, akik az iparos olvasókörből kívül rekedtek, mert 20 éven aluliak, és nem önállóak voltak.

Vezetősége az első évben: elnök Weisz Jakab kereskedő, alelnök Auer Sámuel, titkár Baumgartner Mór, pénztárnok Lang Miksa.

A körben minden vasárnap este felolvasást tartottak, egy hónap alatt 75 kötetes könyvtár gyűjtöttek és 7 féle hírlap járt hozzájuk. Az induláskor tehát az iparosifjak művelődése volt a fő feladat. Egy év sem telt el, máris újabb célkitűzéssel szélesítették tennivalóikat. Az eseményeket a Veszprém című hetilap tudósítása nyomán követjük végig. 1876. október 7-én választmányi ülést tartottak, melyen elhatározták, hogy bővítik a kör tevékenységét és betegsegélyező egyletté alakítják. Vagyis megmarad az első cél: a tagok továbbra is művelődhetnek, mint a felhívás közli: Továbbra is nyitva áll a tagok előtt a kör helyisége, „melyben előkelő ifjakkal társalaghatnak”,¹¹ hetenként tudományos és tanulságos felolvasásokat hallgathatnak. Igénybe vehetik a könyvtárt, több napi- és ipari szaklapból válogathatnak. Ezek mellé ha befizetik a „csekély emelés”-ű havidíjat (30 krajcár havonta), betegség, „könnyebb bajok” esetén segílyt kaphatnak.

November 26-án már megtartották a közgyűlést, melyen megvitatták az új alapszabályt, és elhatározták, hogy a kör „az önképzésen kívül még betegsegélyező egyletté” alakul.¹²

A tagok a már említett szolgáltatások mellett még mérsékelt díjért könyvviteli, francia-és szabadkézi rajzoktatásban is részesülhetnek.

A december 17-i számban újabb felhívás jelent meg, melyben kéri az iparosifjakat a belépésre és a következő szám már közli, hogy „az iparosifjúság művelődési és segélyező egylete, miután az alapszabályok értelme szerint már elegendő tagja van, végleg megalakult, és fel is terjeszti új alapszabályait szentesítés végett a M. Minisztérium elé. Tagok a kör helyiségében (Kapuváry ház I. emelet) naponként esti 8–9. közt felvételnek, havi illeték rendes tagoknak 30 krajcár”.¹³

A veszprémi Iparosifjak művelődési köre élenjáró az ismeretterjesztő felolvasások tartásában. Bizonyításul az egy év alatt tartottakat cím szerint is említve idézzük:

1875. december Véghegyi Dezső: Rajzok hazai iparunk történetéből
 december 15. Kompolthy Tivadar: Az északamerikai iparosifjúságról
 december 19. Sándorffy Miksa: A tűz és a víz szerepe a Föld átalakulásaiban
 1876. január 23. este 8 óra, Freund Sámuel: A délibábról
 február 6. este 8 óra, Braun Fülöp: A világítógázzról
 február 13. este 8 óra, Rápoch Sándor: Az ázsiai és európai papírparról
 március 5. este 8 óra, Kiss Sándor: A magyar színészet és színírodalom történetéből
 április 23. este 8 óra, Sándorffy Miksa: Az ember bőrének ismertetése, különös tekintettel a tapintás szervére
 december 3. este 7 óra, Lévy Imre: A műveltség fejlődése
 december 17. este 8 óra, Kiss Sándor: A magyar irodalmi társulásokról
 december 18. hétfő. Heller Lajos: A könyvvitelről
 december 26. kedd, du. 5 óra, Balázs Géza: A vasárnapi munkaszünetről
 1877. január 2. este 8 óra, dr. Simonyi Zsigmond egyetemi magántanár: A nyelvtudományról
 A felolvasások között minden tudományágból található.

Több előadás anyagát, így pl. Az északamerikai iparosifjúságról, a dohányról, a kommunizmus és demokratizmusról stb. szólót a lap majdnem teljes terjedelmében közölte. Sőt, büszkén említi a szerkesztő, hogy az északamerikai iparosifjúságról közölt anyagot a lapból átvette a szegedi Alföldi Iparlap, a nagyváradi Szabadság, a Szamos és a Zala című lap is.

Így marad ránk a Simonyi Zsigmond által tartott előadás rövidített változata, és az utána következő vita tartalma is. Itteni közlését indokolja a szerző veszprémi kötődése és születésének kerek évfordulója.¹⁴

A kezdeményező a kör vezetősége volt, de örömmel fogadta a meghívást Simonyi, több okból is. Mint felolvasásában elmondotta, örömmel jön haza Veszprémbe, a „munkás hónapok” után pihenni, mert itt „... rokonok és jóbarátok körében olyan jól érzem magamat, mint sehol másol.” Csak egy dolog bántja, „... hogy az időt minden hasznos munka nélkül téltelenségben engedtem elmúlni.”

A másik ok, melyet később önmaga fogalmazott meg, már fiatal korában is tenniakarásra ösztökélte. Ez olvasható a Magyar nyelv 2. kiadásának előszavában: „... a tudomány aranya aprópénzre váltva jusson forgalomba”, s ehhez talált jó lehetőséget az egyesületben tartandó felolvasás által. Ekkor már lefordította Müller Miksa: Felolvasások a nyelvtudományról című népszerű könyvét, ennek több részletét fel is használta.

A felolvasásról így emlékezik meg a Veszprém című hetilap 1877. január 7-i száma: „... Örömmel említjük meg, hogy a Polgári társaskör tágas helyisége zsúfolásig megtelt férfi- és nőhallgatósággal, kik a legfeszültebb figyelemmel hallgatták végig a fiatal és rokonszenves külsejű tanár úr felolvasását.” De a cikkíró több megállapításával nem értett egyet, különböző kifogásokat emelt a felolvasásban elhangzottakkal szemben. Így folytatja írását: „A nyelvtudomány visszafelé, különösen a szók gyökeinek eredete oly homályos, hogy a legavatottabb nyelvbiológus is csak óvatosan hatol előre tudva azt, hogy pozitív alap hiányában a kényállításoknak a legtágabb tér nyílik előtte. Nem vehetjük tehát rossz néven ha dr. Simonyi tanár úr, mint fiatal ember, merész összehasonlításokat, még merészebb következtetéseket és így sok tymologiai kényállítást tárt elénk. Sajnáljuk, hogy a tanár úr hajlamot árult el bizonyos idegenszerű felfogásra szógyökeink eredetének kinyomozását illetőleg; még inkább sajnáljuk, hogy a rag-mássalhangzók átváltoztatása ellen kelt ki az iskolai tanításnál.” De lássunk néhány példát a kifogásolt példák közül.” Mért hiják a holdat holdnak? Erre a nyelvész azt feleli: Hold vagy hold valamikor egyszerűen fényt jelentett, csak hogy lassan feledésbe ment ez a jelentése és a szót csak az éjjeli fényre, a holdvilágra értették.” „A hattýú neve egykor csak uszót jelentett, ...” „A király nevét a szlávoktól vettük át.” „... huszár a ... déli szlávoktól jött hozzánk,” „A káposzta is kölcsön vett szó és eredete szerint fejet jelent,” „Legér-

dekesebb azonban a tubarózsa. Ez eredete szerint épenséggel nem jelenti a galamb rózsáját, hanem gumós növényt (lat. tuberosa)."

A hangtalan kapcsolatos példák közül: „Mért mondjuk boncs, ejcs, fücs, (bonts, ejts, fűts), holott azt kellene mondani bonty, ejty, fűty, (bontj, ejtj, fűtj), mind mondjuk adj, verj, állj? Erre a hangtan azt felelli: ty hangnál (bonty) a nyelv hegyét egészen a lágy inyig vissza kell görbitenünk; ha valamivel előbbre tartjuk, mikor e hangot kimondjuk, akkor nem ty-t hallunk, hanem cs-t. Már pedig a beszélő rendszeren iparkodik mentől könnyebben és kényelmesebben kiejteni a szót: ...” „... A legtöbb hangváltozásnak az az oka, hogy a beszélő mennél kevesebb erőfeszítéssel akarja kiejteni a szót,” indokolja fejtegetéseit Simonyi.

A cikkíró vádjai ellen Simonyi már Pestről küldött levelében mondja el véleményét. Idézzük: „...„Azzal vagyok vádolva, hogy fölolvasásomba újabb kétes, még ki nem forrt véleményeket és ötleteket is fölvettem. Ha úgy van a dolog, akkor a vád jogos, mert bizonyára abból a szempontból indul ki, hogy népszerű fölolvasásban, melyeket a közönség teljes hittel és minden bírálat nélkül szokott fogadni, csakis kétségtelen tényeket s a tudománynak teljesen biztos eredményeit szabad fölvenni. De engedje megjegyeznem, hogy az én fölfogásom is egészen azonos az itt előadottal. Én is csak olyan fölvilágosító példákhoz folyamodtam, melyek nem csak az én véleményem, hanem az illetékes szaktudósok véleménye szerint is a nyelvtudománynak megállapított, biztos eredményekhez számíthatók.”

A válasszal együtt a fölolvasás szövegét is megküldte a lapnak, melyet ha nem is teljes terjedelmében, de közölték az újság 15. számában.

JEGYZETEK

1. Széchenyi István: Kelet Népe. 2. kiad. Pozsony, 1841.
2. Korszerű szótat a szentmártoni olvasó Társasághoz. Egy vidéki beltágtól. Győr, 1842.
3. Magyar Könyvszemle, 1957. 1. sz. 66. p.
4. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Bp., 1880.
5. Az 1872. VIII. törvénycikk IV. fejezete.
6. Lásd a 4. sz. jegyzetet.
7. A veszprémi Olvasó-Társaság Alapszabályai. Veszprém, 1841.
8. A veszprémi Polgári Társaskör évi könyve 1860. Veszprém, 1860.
9. A veszprémi Polgári Társaskör évi könyve 1868. Veszprém, 1860.
10. A veszprémi Casinó részvényeseinek névsora betűrenddel, annak alapszabályai és rendeletei 1847. Veszprém, 1847.
11. Veszprém c. lap, 1876. október 22.
12. Veszprém c. lap, 1876. december 3.
13. Veszprém c. lap, 1876. december 24.
14. Simonyi Zsigmond 1853. január 1-jén született Veszprémben, itt végezte az elemi iskolát és a kö-zépiskola alsó osztályait, majd az esztergomi bencés gimnázium növendéke. 1870-ben – 17 éves korában – a pesti egyetem bölcsészkarának hallgatója. Két esztendei külföldi tanulmányút után 1876-ban doktori vizsgát tett. A következő évben tartotta meg felolvasását.

Két haza szolgálatában (Óváry Lipót pályaképe)

DR. PRAZNOVSZKY MIHÁLY

ÍRÁSUNK alcíméül feltétlenül oda kell írunk: vázlat. S nem is csak afféle bevált tudósi mentegetőzés ez a hiányosságok elkendőzésére, de mégcsak a terjedelem szabta korlátok magyarázata sem, hanem valóságos tény. Óváry Lipót életútjának bemutatása monografikus igényű vállalkozás lesz, s ennek még csak az anyaggyűjtési fázisánál tartunk. Jogos tehát akkor a kérdés, miért kell ideje előtt előlépni ezzel az írással.

A választ megadtuk részben 1993. március 15-én, amikor egy kisebb történelmi emlékülés keretében szólhattunk Óváry Lipótról, illetve felavathattuk azt a sajtáságos kis emlékjelet, amelyet egykori veszprémi szülőháza helyén (környékén?) állított fel a város polgárainak nagylelkűsége őseinek tiszteletére.¹ Azaz olyan veszprémi polgárra bukkantunk, akinek életútja s ennek az életútnak a példázata rendkívül fontos ma, s amikor a város új folyóirata nem is szerkesztődhetne példásabban, mintsem bemutatva Veszprém múltjának mátt formáló jeleseit, eseményeit, mégoly töredékesen is.

„... FŐKÉPPEN PEDIG: HAZASZERETET ÉS VALLÁSOSSÁG.”

Ismereteink Óváry Lipót ifjúkoráról, azaz születésétől kezdődően az 1860-ig terjedő időre a legbizonytalanabbak. Igen sokrétű és részletes kutatómunkára lesz még szükség, hiszen életének ezen időszaka sok helyszínen, izgalmas korszakban játszódik.

Eredeti neve Altstädter Leopold. Veszprémi zsidó család gyermekeként született 1833. december 31-én. Apja Salamon, a város zsidó közösségének egyik vezetője, jómódú kereskedő. Fia Veszprémben majd Pápán tanult, s ekkor érte őket a polgári forradalom.

A magyar zsidóság részvétele a forradalomban és szabadságharcban nem volt problémamentes. Elsősorban azon társadalmi előítélet miatt, amellyel a szabadságharc áldozatait vállaló zsidóknak is szembe kellett nézniük. Mindazzal együtt, hogy egyrészt kiállították a rájuk kirótt újoncszámot s mindezen felül önkéntesként is nagyon sokan vettek részt mind a nemzetőrségben mind a reguláris seregben.²

Ilyen önkéntes volt Óváry Lipót is, aki már 1848-ban, 15 évesen be akart állni a hadseregbe, de elutasították. Ekkor magyarosította nevét is, amelynek okai mögött esetleg családi konfliktust is kereshetünk.

Egy esztendő múlva, a szabadságharc utolsó hónapjaiban végre sikerül magát elfogadtatnia és 1849 nyarán Nagy Sándor József dandárjában, a hatodik vörössapkás ütegnél szolgált. A nyilvántartás szerint őrmesteri rangot kapott. 1891-ben a Honvéd Névkönyv mint tűzmestert tartja nyilván, aki ekkor a Honvédegylet központi bizottmányának a póttagja is.³

A szabadságharc bukása után elfogták, de fiatal korára való tekintettel még ez év novemberében szabadon engedték. Ettől kezdve életének tíz évéről csak a lexikon szócikkére vagyunk utalva. Ez így szól: „1850-ben az akkori József-ipariskolába iratkozott be, honnét azonban, csakhamar otthagya az iskolát, Bécsbe ment, hol öt évet töltött és az egyetem bölcséleti és

nemzetgazdasági előadásait is hallgatta. 1859-ben visszatért és a Friebeisz Délibábjánál belmunkatárs lett.⁴

Egy hírlapcikkből tudjuk, hogy 1858-ban valahol „egy vidéki családnál mint nevelő tartózkodik”. Emellett Pesten a hírlapírói munka mellett nyelvtanításból és zongoraleckék adásából is élt.⁵

Írásaival valóban találkozunk a korabeli pesti újságokban, ott is elsősorban a Délibábjában. 1857–1858-ban több cikkét találtuk meg, amelyek elsősorban idegen külföldi szerző novelláink, beszéleyeinek a fordításai vagy legalábbis átdolgozásai. Főleg jelentéktelen francia és angol írók novellái ezek.⁶

1859-ben költözik Aradra s lesz a helyi újság, az Aradi Híradó főmunkatársa majd főszerkesztője. Erre vonatkozó adat is pontos, amely szerint: „1859. jún. 1. az Aradi Híradó szerkesztését vette át és ő rendezte az aradi Kazinczy-ünnepélyt, ezért tildöztek s ő dec. 25-én megvált a laptól és Olaszországba vándorolt ki.”⁷

Az Aradi Híradót 1859-ben – második évfolyama jelent meg ekkor –, Grünwald Manó szerkesztette és adta ki, Geldscheider Henrik nyomdájában készítették. A lap említett, 1859. január 2-i számban kishírben jelentették be, hogy Óváry Lipót hamarosan Aradot választja lakhelyéül. Reméli, mondja a szerkesztő, „hogy városunkban is, hol a nyelvtudomány és művészet annyira pártoltatik, biztos tért találandó jövője megalapítására.”

Egyelőre azonban még nem ő, hanem Julia című novellája érkezett meg s folytatásokban közölték ezt a lapban, több számon keresztül. Majd egy többrészes gazdasági írást is közreadott Földművelés, ipar, kereskedelem címmel, mígnem májusban már Aradon találjuk.⁸ Május 8-án jelenti be a főszerkesztő, hogy a lap főmunkatársa – így szerepel tovább a lapban neve –, Óváry Lipót, aki egyúttal új programot is hirdetett meg. Az Aradi Híradó ezentúl egyre inkább szakközlöny lesz: a hazai kereskedelem, mezőgazdaság, ipar ügyeivel foglalkozik, elsősorban az Alfölddel, de kitekint a világba is. Mindezek mellett „kiváló gondot fordítunk a szépirodalomra is”, s máris közli Lisznyay Kálmánt, Szász Károlyt, Thaly Kálmánt, Paulikovics Lajost, akik nevével még találkozunk, s egyértelmű, hogy Óváry pesti baráti köréhez tartoztak.

Ebben a hírben a főszerkesztő már felveti annak lehetőségét, hogy Óváry a helyére lép, „nemsokára tán e lap főszerkesztője”, ami aztán június 26-án be is következett. Programját nem változtatja meg, májusi ígérését igyekszik következetesen alkalmazni. Ő maga is sokat ír: színkritikákat, színes írásokat a város életéről és visszáságairól. A magyar nevelésről című írásában megtaláljuk magatartásának alap gondolatát is: „Legyen nevelésünk célja: az egyszerűség, nyíltság, igazságszeretet, mértékletesség, vitézség, főképpen pedig: a hazaszeretet és vallásosság.”

Október 29-én jelenik meg első híradása a helyi Kazinczy-ünnepségről, majd rendszeresen közli az országban zajló eseményeket, közreadja az ünnepi verseket, beszédeket, s feltehetően ő szervezi meg a helyi ünnepet. A Kazinczy-ünnepségek ekkor valóban a nemzeti öntudat megtartásának fontos eszközei voltak. Ő maga is – olvassuk a lapban –, egy helyi Kazinczy-kör létrehozását javasolja, mely kör minden bizonnyal a politizálás színtere lett volna, mintsem az irodalmi munkálkodásé.

Aradi tartózkodásához két irodalmi eseményt kell még fűznünk. Itt jelenik meg augusztusban első és egyetlen szépirodalmi kötete Emlény címen. Az Aradi Híradó többször beharangozta a novelláskötetet, mondván, „ismerősei és jóbarátai felhívásának engedve” adja közre írásait. A kötet augusztusban jelent meg, 14 írást tartalmaz, amelyek közül öt fordítás, illetve átdolgozás. A nyitó novella Malvin címmel Veszprémben játszódik. (A kötetre 263 előfizetőt tudott gyűjteni).

Szeptemberben megjelent egy aradi kalendáriumot. Címe: Alföldi kalauz. Szépirodalmi, ismeretterjesztő s útbaigazító képes Naptár 1860. szökő évre. Szép, díszes, jó minőségű naptár, valóban igaz az, amit reklámként állít, hogy „a vidéki naptárhoz kötött igényeket messze túlhaladja”. Ugyanilyen igényességet ígért a tartalmat illetően is. Nem ócska adomákat, mű-betyárdalokat közöl, hanem „komolyabb, közhasznú értekezések fűszeréül belészótt

mulattató beszélgetések s költemények” lesznek, amelyek témájukat minden esetben „édes hazánk történelméből” merítik.

Valóban így történt. Szerzői a már ismert nevek, barátai. Verseket írt Szász Károly, Lisznyay Kálmán, Thaly Kálmán, beszélgetéseket Sarkady István, Paulikovics Lajos. Ő is közreadott egy tanulmányt a nőnevelésről, amelyben a testgyakorlás fontosságát fejtegette. Szerpelnek még a Naptárban történeti írások, hazai városleírások képekkel, beszámoló az Újvilág, azaz Amerika életéről, írás a fényképészet történetéről, gazdasági tanácsadás, s végül a szokásos névjegyzék zárja a sort.

Látványos és sikeres kezdés ez új lakóhelyén is ígéretesen alakulhatott volna továbbra is élete, ha nem történik valami, amit még nem ismerünk. Tény, hogy december 18-án még kiadja a jövő évi előfizetési felhívást, december 25-én még megjelenik a szokásos városi csípkelődés – s ekkor eltűnik a városból és megszűnik maga a lap is.⁹

„JELES FIÚ ÉS SZÉPEN VISELI MAGÁT”

Nem biztos, hogy az eltűnés okát a Kaczinczy-ünnepség szervezésében kell keresnünk. Nagyon sok ilyen ünnepség volt az országban, mindenkit nem üldöztek. 1859–1860-ban viszont nagyon sokan indultak Itáliába. Kit a kalandvágy hajtott, kit az érvényesülés lehetősége, de legtöbbjük a hazaszeretet érzése. Dunyov István írta egyik levelében 1860 júliusában: „Az tartom, az ellenség mindig ugyanaz itt, mely odahaza rabigában tartja sújtott nemzetünket. Ha az ellenséget meggyöngyöztjük itten: annál kevesebb lesz teendőnk vele odahaza.”¹⁰

Nem valószínű, hogy Óváry Lipót ismerte ezt a levélrészletet, de hogy ismerte Dunyovot, sőt, példaképének tekintette, az bizonyos. És az is, hogy az ő buzdítására, hívására ment Olaszországba, Garibaldi seregébe önkéntesnek. Tán még azt is megkockáztatjuk, hogy afféle csendes összeesküvés volt közöttük: az elveszett forradalom nagyhírű alezredese és tűzmestere egymásra találtak Aradon.

Dunyov István (1816–1899) Temes megyében született, bevándorolt bolgár paraszti család leszármazottjaként. Aradon járt iskolába. 1843-ban ügyvéd lett, 1844-ben nyitott a városban irodát. 1848 márciusában máris belépett a nemzetőrségbe, ahol századosi rangig vitte. A románok elleni összecsapásokban többször kitüntette magát. A honvéd seregbe főhadnagy fokozattal vették át, de vitéz magatartása, bátorsága révén gyorsan haladt előre a ranglétrán. Sokszor megsebesült, olykor a halál közelsége is megérintette. Erdélyben és a délvidéken harcolt, majd súlyos sebesülten fogságba került. 1852-ben halálra ítélték. 1857-ben szabadult, s visszaköltözött Aradra.¹¹

Itt találkozunk a még mindig csak 26 éves Óváryval és baráti kapcsolat szövődik közöttük. Hiszen alighogy Óváry átveszi az Aradi Híradó főmunkatársi feladatait, máris egy elsőoldalas, többrészes gazdasági cikket közöl Dunyov tollából. Később pedig, amikor mint főszerkesztő felsorolja, kik lesznek a munkatársak, a nevek között ott van Dunyové is.¹²

Dunyov István 1859. június 12-én indul Pestről Olaszországba Bukaresten, Galacra át. (Ez volt akkor a bevált szökési útvonal.) Tény, hogy még Konstantinápolyból hírt ad magáról, levelet ír Óváry Lipótnak augusztus 3-án, amelyben közli, hogy szerencsésen megérkezett ide. (A levelet az osztrák rendőrség elfogta.) Mindezek is igazolják, hogy a két férfi jól kidolgozott terv alapján készült erre a tetterre.¹³

Dunyov István élete ezután is szorosan összekapcsolódott Óváry Lipótéval. 1859. augusztus 20-án érkezett Genovába, s ettől kezdve egyfolytában kereste a lehetőséget, mikor csatlakozhat Garibaldihoz, de erre csaknem egy esztendő múltán került sor. 1860 júniusában osztják be őt a 16. hadosztályhoz, amelynek parancsnoka Paterno tábornok volt. Palermóban az ő feladata lett a 2. dandár 2. zászlóaljának a megszervezése s létre is hozta ezt a 400 fős katonai egységet. Szeptember 4-én azonban lemondott e beosztásáról, elégedetlen volt a seregrész vezetésével, ellátásával. Átlépett a 17. hadosztály kötelékébe, annak is

3. dandárjába, ahol Eberhardt Károly volt a parancsnok. Itt lett a 2. ezred parancsnoka, de belső átszervezés révén őket átvezényelték a Nino Bixió vezette hadosztályhoz. Majd ezt követte a Ponti della Vallei csata és súlyos sebesülése, amikor szinte az életét mentette meg Óváry Lipót. Sebesüléséből felépülvén, élete folyamán még többször összekapcsolódik sorsuk, nemegyszer Óváry segít neki, hogy álláshoz jusson, nagy családját eltarthassa.¹⁴

Óváry katonai szereplése az olasz hadseregben még nem teljesen tisztázott. Az tény, hogy ekkor még nem tagja a Magyar Légiónak, hanem a Garibaldi szervezte seregben harcol. Az egészen biztos, hogy Frigyesi Gusztáv századának volt a katonája. Frigyesiről 1868-ban Óváry egy képes tudósítást küldött a Hazánk s a külföld című pesti lapba. Ebből kiolvasható, hogy a milazzói csatában ő is vele harcolt már, s ekkor történt meg, hogy vitézségéért Óváryt a harctéren főhadnagyi rangra emelték. Ezt ebben a cikkében ugyan így nem említi, de soraiból sejthetjük, hogy róla is szó van, amikor ezt írja: „E században, melyet a hadi jelentések sokszor említettek dicsérettel, kilenc magyar is harcolt... Garibaldi a csata után 17 közbembert tiszti rangra emelt.”¹⁵ Ezt igazolja Dunyov István levelének részlete 1860. szeptember 14-ről keltező: „Óváryval is találkoztam. Ez tüzér főhadnagynak nevezett ki F. [Frigyesy] által a csatatéren, s most nem akarják elismerni: de én Eberhardtra bízván, hogy vegye vissza ezredébe, mint főhadnagyt. Jeles fiú és szépen viseli magát.”¹⁶

Óváry Lipóttól mindössze egyetlen utalást ismerünk még, amelyben ekkor katonai beosztására hivatkozik, de ez is negyven évvel későbbi írásában van. E szerint ő szeptember 8-án vonult be Nápolyba Garibaldi után, annak törzskarához beosztva.¹⁷ Tény, hogy az 1860. október 1–2-iki voltturnói csatában ő is ott van ugyanabban a hadosztályban Eberhardt Károly dandárjában, de nem Dunyov ezredében. Am az is tény, hogy a közelben lehetett akkor, amikor a hősiessen harcoló Dunyov István súlyosan megsebesült s az ő gondjaira bízták, vigye azonnal biztonságos helyre az ezredest.

A magyar emigráció vezetői az ő leveléből tudták meg a hírt és az ő leveleiből tájékozódhattak ezután Dunyov állapotáról, sorsáról. Levelét írt Kossuth Lajosnak, Pulszky Ferencnek, Ihász Dánielnek stb.

Dunyov István a csata elején a Ponti della Vallei völgygátnál harcolt, amikor eltalálta lábát egy ágyúgolyó. Eberhardt dandárparancsnokot azonnal értesítették, aki a törzskarához tartozó Óváryt küldte oda, aki vonaton vitte a sebesültet Nápolyba. Kossuthhoz küldött levelében ezt írja: „A csatát Dunyov kezdé saját ezredével s éppen csak ő volt az egész hadtestben, ki igazán vitézül viselte magát. Háromszor tört az ellenre s emberei nagy lelkesedéssel követték is, elesvén azonban mind szétfutottak, s majd otthagyták szegényt foglyul.”¹⁸

Kossuthnál a hír már némiképpen átalakul, noha a lényeg ugyanaz marad. Klapkához intézett levelében ezt írja: „Háromszor indult rohamra Dunyov ezrede élén, de mikor ő elesett, emberei széthullottak, s őt otthagyták vérben fetrengeni: kicsibe múlt, hogy az ellenség kezébe nem került, végre Óváry főhadnagy könyörült meg rajta s kivitte a zúzott lábbal fetrengő bajnokot a csatatérről.”¹⁹

A hős ezredes egyik lábát amputálni kellett és sokáig élet-halál között lebegett. Óváry állandóan mellette tartózkodott, ápolta őt és állapotáról rendszeresen tájékoztatta a Dunyovért aggódókat. E levelekben beszámol még a nápolyi eseményekről, az október 15-i díszszemlééről, az október 31-i zászlószentelésről, Viktor Emanuel november 7-i nápolyi bevonulásáról stb.²⁰ Idővel aztán ahogyan javult Dunyov állapota, az ő látogatásai is megrikkultak, amit igen rossznéven vett Dunyov. Egyik levelében, amelyet Ihász Dánielnek írt, Óváry hálátlanságát említi „mert Óváry katonai előléptetéseit, újabb beosztását is nagymértékben Dunyovnak köszönhettem”.²¹

Nincs kizárva tehát, hogy Óváry új beosztását sebesült barátja ajánlására kaphatta. 1860 decemberében került az olaszországi Magyar Légión felügyelőjének, Vetter Antalnak a törzskarába mint segédtsízt. Itt is szolgált 1861 májusáig. Ez az időszak azonban számára és még nagyon sok tisztességes jóérezésű, ott kint harcoló magyar számára is megalázó helyzetek sorát hozta.

Az 1860 júliusában újjáalakult Magyar Légión – amelynek parancsnoka Mogyoródy Adolf volt –, tevékenyen és hatásosan vett részt a szeptemberi-októberi harcokban. Nem véletlenül dicsérte őket oly sokszor Garibaldi, s mondta október 31-én a seregszemlén és zászlóavatáson Nápolyban: „A hálás Olaszország nevében adom át nektek e zászlókat, jutalmul a véért, melyet ti nagylelkűen Olaszország megváltásáért ontottatok.”²²

Ugyanezen a napon választották II. Viktor Emanuelt az egységes Itália királyává, s vult vissza Garibaldi, aki úgy vélte, történelmi szerepe véget ért. Seregét feloszlatták, illetve beosztották a királyi haderőbe. Ez a sors várt a nemzetközi légiókra, így a magyarra is.

Kossuth mindent megtett azért, hogy a légiót egyben tarthassa, gondolva egy elkövetkezendő magyar hadjáratra is, amelynek ez a kipróbált, bátor egység lenne a legfontosabb ereje. E szempontból is szükséges – vélte Kossuth – egy új parancsnok kinevezése, és ő Vetter Antalra gondolt, 1848–1849 felkészült katonájára. Ugyanakkor Türr – aki úgy vélte, Mogyoródy Kossuth híve – Sréter Lajost nevezte ki november 28-án. Megtehetette, hiszen ő volt a hadosztályparancsnok s a légió alá tartozott. Kossuth, aki eltaktikázta tervét, olasz beleegyezéssel Vetter Antalt december 12-én végül is a légió főfelügyelőjévé nevezte ki. Ettől kezdve megindult a párharc a két tiszt között a tényleges hatalomért, s ennek a Magyar Légión teljes szétzülése lett a következménye. Méltatlan jelenetek egész sora követte egymást: tisztii elégedetlenségek, párbajok, árulkodó levelek Kossuthhoz és Klapkához, sértődöttségek, kilépések.²³

Mindkét tábornok külön tözskart állított maga mellé. Óváry Lipót Vetterébe került, s február 16-tól az ügyvitelt vezette, azaz az adminisztrációt. Ő írta és olykor fogalmazta a leveleket, amelyeket az egyre hatalmaskodóbb Vetter írt Kossuthnak. Csoda hát, hogy nem tudott sebesülten barátjával annyit törődni?

Teljesen jogos volt hát Mogyoródy aggodalma, aki indokolatlan leváltásának jogos sérelmén felülemelkedve ezt írta Kossuthnak: „Bármennyire is írjon rózsás rapportokat Vetter tábornok úr, vagy írással Óváry secretáriusa által, a dolgok rosszul állnak: a kis seregbe az insubordinatio s a szenvedélyek játéka annyira beütött, hogy félek, feloszlata az egyedüli remedium...”²⁴

Valóban ez történt. 1861. április 13-án a légió tisztikara fellázadt és Vetter lemondását követelték. S olyan példátlan eset fordult elő, hogy „a csapatok előtt szemlét tartó Vetter altábornagyot Figyelmessy a nagyszámú jelenlévő szemelátára lerúgta a nyeregből.”²⁵ Kossuth ha nem akarta volna is, de intézkednie kellett. Leváltotta Vettert és Srétert egyaránt, helyükre a légó parancsnokának Ihász Dánielt nevezték ki, míg az új főfelügyelő Türr tábornok lett.

Számos tisztet kizártak a légióból, voltak, akik önként távoztak, nem értve egyet az intézkedésekkel. Vetter vezérkarát feloszlatták és az acqui tisztii telepre küldték „önkéntes” karanténba. Ide került 1861 májusában Óváry Lipót is.

Feltehetően itt volt egész évben, mert az 1861. szeptember 23-i tábori névsorban ott találjuk az ő nevét is, s feltehető, hogy 1862 áprilisában távozott el, amikor a táboron belüli lázadásban vétkeseket megbüntették s 52 tisztet eltávolítottak, köztük 15 főhadnagyot is.²⁶

A lázadás oka elsősorban a tétlenségben keresendő. Szerény napidíjat kaptak, ellátásukról, ruházatukról maguknak kellett gondoskodniuk, s a tábornok véglegesen nem hagyhatták el. Ámbár rövid időre leköthették figyelmüket katonai továbbképzéssel, valójában nem tudtak mit kezdeni magukkal. Provokációk, párbajok, feljelentő levelek – végül is Klapka tábornoknak kellett vizsgálatot tartania.

Egészen bizonyos, hogy ebben az időben Óváry Lipót már nem foglalkozik katonai tervvel. Amikor az időközben feloszlott, majd 1862-ben újjászervezett légió tisztijeinek névsorát összeírták, az ő neve úgy szerepel, mint a tisztikarból végleg kimaradóé.²⁷

Óváry Lipót úgy emlékszik vissza erre az időre, hogy 1861-ben Bartolomeo Capasso „baráti tanácsának s buzdításának engedve” vált meg a katonai pályától. Capasso, aki a nápolyi levéltár igazgatója volt, segítette őt abban, hogy megkezdhesse kutatásait. De előtte még beajánlotta a L’Italia című laphoz, amelynek Óváry 1866-ig volt a munkatársa, ve-

zette a külföldi rovatot és „Lettere di un emigrata ungherese” cím alatt írt cikkeket „*hazám viszonyairól*”.²⁸

„A TÖRTÉNETTUDOMÁNY SZERÉNY MŰVELŐJE”

Önkéntes internálásából kiszabadulva kezdődik életének harmadik, leghosszabb és a hazai történettudomány számára fontos szakasza. Alapvető volt ebben, hogy egyelőre nem térhetett haza. Nápolyban telepedett le, hamarosan megnősült, a Pessina családból választott magának feleséget, ezzel is véglegesen elkötelezve magát az olasz világ mellett. 1876-ig Nápolyban élt, majd ebben az évben hazatelepült, s itt is maradt élete végéig. Ám választott második hazájába rendszeresen visszajárt, mert kutatásainak alapanyagát az olasz levéltárak őrizték.

Ki tudja, milyen szándék vezette őt első ízben a nápolyi levéltárba, hiszen korábbi tudományos érdeklődéséről nem tudunk. Ám már első útja során azonnal váratlan eredményre bukkant, amelyről sietett a hazai közvéleményt tudósítani.

1866 júniusában Óváry Lipót levelet írt Nápolyból Scitovszky János primásnak, amelyben bejelentette, Nápolyban talált egy kódexet, amely a Margit-legendát tartalmazza. Ez az első jelentkezése Nápolyból. 1866. augusztus 15-én a lemásolt kódexet elküldte Knauz Nándornak, aki azt közreadta kritikai megjegyzéseivel. Az Óváry által lemásolt legenda e legendakör családfáján a Marcellus szerzetes által fogalmazott életrajzok egyik változata a XIV. század második feléből. (Maga a kódex Knauz szerint XV. századi)²⁹

Óváry leveléből kiderül, hogy immáron évek óta kutat, ahogyan írja: „*En már évek óta a legnagyobb szenvedéllyel folytatom kutatásaimat e classicus városban.*” Dolgozott az Archivio Nazionale-ban és a muzeumban lévő Bibliotheca Nazionale-ban, eddig többszáz magyar vonatkozású oklevelet gyűjtve ki. Munkájának célját így írta le: „*Sehol egész Európában nincs annyi Hazánkat érdeklő frott történeti emlék összehalmozva, mint Nápoly könyv- és levéltárában: és annál becsesebbek az emlékek hazai tudományosságunkra nézve, miután azok többnyire oly korból erednek, melyből nekünk az idő s viszonyok romboló hatalma csak igen keveset, úgyszólván semmit, engedeti megőrizniünk...*”³⁰

A kedvező fogadtatáson nekibuzdulva Óváry Lipót néhány „színes” írást is küldött Nápolyból a hazai lapoknak 1866–1668 között. Beszámolt a palermói vérengzésről, a nápolyi brigantikról, volt bajtársáról, Frigyes Gusztávról.³¹

Ettől kezdve már nem volt megállás. Fáradhatatlanul, rendkívüli szorgalommal, ahogyan ő mondta, „mohón” végigkutatva a levéltárakat, hogy minden lehetséges magyar vonatkozást, lett légyen az a legkisebb is, összegyűjtsön. Kutatásainak lényegét ugyancsak az ő egyik írásából idézzük még 1870-ből, midőn munkálkodásának célját így írta le: „*ismerkedjünk meg lassanként: mennyi magyar kincs rejlik a külföldön.*”³²

S valóban, megszámlálhatatlan mennyiségű kincsré bukkant, s ezeket sorjában mind közreadta. Ő a történetírásnak azon, ugyan nem hálátlan, de kevésbé látványos ágát művelte, amelyet forráskutatásnak nevezünk. Azaz óriási szakmai alázattal összegyűjti az adatokat az eredeti kútfőkből s azokat valamilyen formában megjelenti, a tudománynak átadja további felhasználásra. A nagy feldolgozások készítői ezeknek az adatoknak, az adatok lelőhelyének birtokában indulnak el s írják meg összegző műveiket.

Természetesen ez nem múlik el figyelmen kívül, a történettudomány nagyon is megbecsüli az e munkát végzőket. Óváry Lipót hazatérte után tagja lett a Magyar Történelmi Társaságnak s annak vezetésébe, a választmányba is bekerült. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta,³³ de több olaszországi akadémia, társaság is tiszteletbeli tagsággal díjazta érdemeit. Pozíciója is elismerésének megfelelően alakult, hiszen 1876-tól már az Országos Levéltárban dolgozott, ennek 1904–1908 között főlevéltárnoka is volt.

Kísérjük végig időrendben haladva anyaggyűjtési munkásságának néhány eredményét anélkül, hogy azok elemzésébe most belefognánk. A Margit-legenda fogadtatása után már minden ilyen jellegű közlésének szívesen helyt adtak a magyarországi történettudományi fórumok. A Századok, a Történelmi Tár, az Archeológiai Értesítő egyaránt hozza forrásközléseit, amelyek majd aztán összesítve kötet alakban is megjelentek.

1871-ben a belga kormány megbízásából kutatott a nápolyi Farnese levéltárban a németalföldi függetlenségi háborúra vonatkozó adatokat gyűjtendő. Természetesen minden kezébe került magyar vonatkozású adatot is kimásolt, így a bécsi és budai nunciosok és legátusok jelentéseit és a nekik adott utasításokat, a magyar vonatkozású vatikáni levelezést 1528–1550 között, a pármái herceg követeinek jelentéseit a XVII. század végétől kezdődően. A másolatokat hazaküldte az Akadémiának.³⁴

Történetírói érzékenységét jelzi, hogy már ebben a közleményben – s később még több másban is – nem állja meg, hogy a szűkszavú regeszták mellett egy-egy érdekes adatot, a korra és személyre jellemző eseményt, részletet ne közöljön. Így itt leírja, miként jellemezte a modenai püspök 1539-ben Ferdinándot: *„Ferdinándot gyenge eszű és jellemű embernek mondja, ki mint ilyen, igen kevés tekintéllyel bír, szegénynek és rossz gazdának. Mellette lévő négy miniszterét rablóknak és hűtleneknek nevezi. Egyikük, úgymond nyilvános lutheránus, kettő csak alattomban az... A bécsi püspök a király gyóntató atyja, nyilvános védője ugyan az igaz vallásnak, de pénzszipó és telhetetlen.”* Izabella királyné ezzel szemben – derül ki egy másik levélből –, igen vallásos és művelt, az olasz nyelvet tökéletesen beszéli, hiszen Itáliában nevelkedett.

A nápolyi állami levéltárban végzett s az Anjou-korszakra vonatkozó anyaggyűjtéseiről rendszeresen beszámolt, majd azoknak diplomatikai részét önálló kötetbe szerkesztve meg is jelentették Pesten 1875-ben.³⁵

Majd tovább folytatja az Anjou-i kori kutatásokat. Újabb közleményéből kiderül, újfent érdekes és fontos adatokra bukkant Nagy Lajos király 1346. és 1347-i hadjáratára, Durazzói Károly és az 1380-as hadi eseményekre vonatkozóan és Durazzói, másként Nápolyi László életének magyar vonatkozásairól.³⁶

Két beszámoló között volt alkalmunk kisebb közleményeket is írni, de ezek is kivétel nélkül nápolyi, illetve itáliai adatain nyugszanak. Így 1881-ben közreadta, milyen magyar vonatkozású adatokat talált Otrantó 400 évvel korábbi felszabadítására vonatkozóan. Majd újra következnek a jelentések a forráskutatásokról. Ezúttal már nemcsak a nápolyi levéltárakban kutat, sorra veszi a velencei, a firenzei, a bolognai, a modenai archívumokat is. Mindenhol szomatlanul bukkannak magyar vonatkozásokra. Ilyen szempontból Óváry Lipót szerepe felbecsülhetetlen. A hazai történettudományi kutatásokban először hívta fel a figyelmet ilyen mértékben az itáliai levéltárakban rejlő magyar adatok nagy számára, fontosságára és nélkülözhetetlen mivoltára.

Az 1884. évi jelentésében Bethlen Gábor-levelekről számol be, amelyeket a velencei állami levéltárban lelt meg. Nápolyban újabb 400 iratot talál a XVI. század közepéről, Firenzében pedig Mátyás király 1479. évi hadjárata szárazföldi és vízi haderejének leírására bukkant.

1885-ben közreadta a vatikáni magyar okirattár legfontosabb adatait, amelyek szinte napról napra követik 1514–1526 izgalmas eseményeit. Burgio nuncius 1526. július 10-én, pár héttel a tragikus csata előtt ilyen képet fest a magyar haderő állapotáról: *„Nincs egyetlen egy hajónk a Dunán, sem egy felszerelt ágyúnk, nincs élelmiszerünk, nincs hadvezérünk, egy szóval semmink sincs abból, ami az ellenségnek bővében megvan.”*³⁸

Ugyancsak hatalmas munkája, a 901–1439 közötti évekre vonatkozóan a velencei és a nápolyi levéltárakban őrzött oklevelek regesztái, amelyeket ő gyűjtött össze. 143 oklevél, kódex, irat regesztái ezek.³⁹

Nevével gyakran találkozunk könyvismertetések írójaként is. Ezek természetesen kivétel nélkül olasz vonatkozású szakmunkák, s másik sajátosságuk, hogy a könyvek bemutatása után mindig hozzáfűzi saját eredményeit, ismereteit arról a korról, amelyről az adott

mű szól. E szempontból legfontosabb munkáinak egyike Nápolyi Johannával és a magyar vonatkozású história eseményeivel foglalkozik. De ugyanígy jár el Giovanni Kobler, P. G. Molmenti esetében. Augusto Pierantoni művének ismertetése már közelebb visz saját korához, hiszen az 1849-es szabadságharc olasz légióját mutatja be. Míg Chiala Luigi olasz történész könyve az 1866. évi olasz hadjárat eseményeit ismerteti, amelynek során ő a szemtanú hitelességével szólal meg s mutatja be azt kiegészítve olykor a magyar vonatkozásokkal, olykor pedig pontosítja is ezeket.⁴⁰

Harmadikként említsük meg emlékleveleit, amelyek írására csakis azért vállalkozott, mert akiről megemlékezik, barátai voltak Itáliában. Az egyikük a már említett Bartolomeo Capasso, a nápolyi levéltárak főintendánsa, aki nekem nem csak barátom, de mesterem is volt – írja, s akinek javaslatára 1875-ben Óváry Lipótot Nápolyban a Societa di Storia Patria társaság tagjává választották. Bizonyára „viszonzként” az ő szavára választották Capassot a Magyar Történelmi Társulat külföldi tiszteletbeli tagjává.

Báró Nyáry Albert felett elmondott emlékbeszéde nemcsak az egykori itáliai háborús bajtársról szól, hanem a történelemszótársról, hiszen Nyáry is sok olasz forrást ismertetett a hazai tudományos lapokban.⁴¹

Mindezekeken felül említsük meg Óváry Lipót munkásságának kevésbé szakmai, de nem lebecsülendő részét. Mivel kiváló nyelvtudása volt és kitűnő olasz kapcsolatokkal rendelkezett, 1878-tól a magyar királyi miniszterelnökség sajtóosztályának is dolgozott. Elsősorban az olasz lapoknak küldött meghatározott céllal írásokat a magyar bel- és külpolitikáról, amelyek az Italia, Nazione, Corriere delle Sera, Roma, Mattino, La Gazzetta di Torino, stb. lapokban jelentek meg. (Elsősorban a „magyarellenes rumén izgatók” elleni visszavágás volt a feladata.)⁴²

SUMMÁZAT

Óváry Lipót a 19. század nagy eseményeinek aktív résztvevője volt. Életútja, származása iskoláztatása, felkészültsége hatására sokrétűen alakult, de mindvégig a cselekvő hazaszeretet jegyében zajlott, s így méltó társa lett megannyi harcostársának, akik ugyanezen küzdelmekben részt vettek. Ő ezen felül vállalt még valamit, amit nekrológiájában Csánki Dezső így említi: „Közéleti működésének legfőbb jellemvonása, hogy ő az olasz–magyar érintkezés és barátság tipikus lelkes képviselője volt.” Talán nem is véletlenül, hiszen mindkét nép a század derekán ugyanazon feladatot tűzte ki: szabadságának, nemzetei önállóságának kivívását és egyúttal a polgári fejlődés lehetőségének megteremtését. Óváry Lipót ebben tevőlegesen, a költőt idézném, karddal és tollal egyaránt részt vett. Egy városnak, hogy a jelenért s a jövőért fáradozni, sőt áldozni kész polgárai legyenek, ilyen ősökre és azok példáira van szüksége.

JEGYZETEK

1. Óváry Lipót veszprémi megismertetéséért sokat fáradozott leszármazottja, Ardó Mária. (Dédapja Óváry Lipót öccse volt.) Ugyancsak sokat segített a kutatás egy részében Wollák László, míg az emlékjei elhelyezéséért Veszprém megyei jogú város önkormányzatát illeti köszönet.
2. Bernstein Béla: Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók. Bp. 1898. Óváry Lipót neve a listán mint őrmester szerepel (178. p.), illetve az emigrációban részt vettek között is. (330. p.)
3. Adataink ezen része Szinnyei József lexikonából származik. Hosszú, négyhasábos életrajza olyan részletes, hogy egyértelműen saját fogalmazásúnak kell tekintenünk. Szinnyei adatainak jelentős részét magától az adott személytől szerezte be, s ki hosszabb, ki rövidebb önéletrajtot küldött. Szinnyei: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1905. 10. k. 28–32. hasáb. – Életére még: Csánki Dezső: Óváry Lipót. Nekrológ. Századok. 1919. 216–218. p. Óváry Lipót 1919. áprilisában halt meg.

4. Uo.
5. Aradi Híradó. 1859. jan. 3. 1. sz.
6. A véletlen játéka (1857), Mari (1857), Amnah (1857), Az ismeretlen hölgy (1857), Az üzlettárs (1858). Volt még írása a nőnevelésről is, amit a lap csonka példányai miatt nem ismerünk, illetve a Két garasos újságban is megjelent egy beszély 1859-ben.
7. Szinnyei: i.m.
8. Aradi Híradó. 1859. jan. 9., ápr. 25., máj. 1. stb.
9. Hogy az Aradi Híradó véglegesen megszűnt volna, nem tudjuk. Nemzeti könyvtárunkban csak az 1859. évi évfolyam van meg, de az is hiányos.
10. A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója. Bp. 1961. 354. p.
11. Életrajzát Lukács Lajos írta meg Garibaldival a – szabadságért címen 1968-ban. Gondolat Kiadó.
12. Dunyov István: Az állam-gazdaság jelenlegi álláspontja. = Aradi Híradó. máj. 15., 20. sz.
13. Lukács: i.m. 263. p. – Óváry az Aradi Híradóban közzétett egy rövid hírt (október 2.), amely szerint a város utcáin piemonti egyenruhába (értsd garibaldistának) öltözött emberek tűntek fel, akikről aztán kiderült, hogy volt osztrák császári katonák, akik francia hadifogságban cserélték ezeket a ruhákat.
14. Lukács: i.m. 183., 241. p.
15. Óváry Lipót: Frigyesi Gusztáv. Hazánk s a külföld, 1868. 35. sz., aug. 27.
16. Idézi Lukács Lajos: Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth. Bp. 1962. 117. p.
17. Emlékbeszéd Caposso Bertalan fölött. Bp. 1901. 1–2. p.
18. Az október 1-jén kelt levelet idézi Lukács: Garibaldi magyar... 119–120. p. – Dunyov később tiltakozik az utolsó sorok miatt, az emberei éppen hogy nem hagyták cserben, hanem hősiessen megvédték őt. (Lukács: Garibaldival a szabadságért, 269. p.)
19. Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. Athenaeum, Bp. 1882. 31–32. p.
20. Több, Ihasz Dánielhez intézett levele olvasható Tanárky Gyula naplójában. 366–370., 377. p.
21. Lukács: Garibaldival a szabadságért. 108–109., 112–113., 270. p.
22. Lukács: Garibaldi magyar... 76. p.
23. Kiválóan foglalja össze az eseményeket Lukács Lajos 1962-ben megjelent művében (Garibaldival a magyar szabadságért, 84–97. p.) valamint ugyanő az 1986-ban megjelent nagy monográfiájában: Az olaszországi Magyar Légión története és anyakönyvei 1860–1867. Akad. Kiadó. A névsorban 56 Veszprém megyei katonát találtunk, s köztük hét Veszprém városi ifjút is. Bacsak János (21 éves gazdálkodó), Csákó Károly (24 éves földműves), Fehér Adolf (20 éves kereskedő), Köves János (38 éves molnár), Míka János (18 éves pék), Perlaky György (24 éves földműves), Világi Sámuel (28 éves mérnök).
24. Idézi: Lukács: Garibaldi magyar... 93. p.
25. Lukács: Az olaszországi... 76. p.
26. Lukács: Az olaszországi... 1986. 108. p. – A tisztek aláírása, köztük Óváry Lipóté a 30. sz. fotón található. – Lásd még Lukács: Garibaldi magyar... A 133. oldalon a Tiszti álladék táblázatban 459-es sorszámmal Óváry Lipót százados is szerepel.
27. Lukács: Az olaszországi... 445. p.
28. Óváry: Capasso Bertalan. 1–2. p.
29. Knauz Nándor: A nápolyi Margit-legendá. Magyar Sion. 1867. 585. p. – Szent Margit élete 1510. Bp. 1990. 12–20. p.
30. Knauz: i.m. 587–588. p. – Kutatásainak jelentéseit megőrizték, később ő maga rendezte azokat a MTA kéziratárában.
31. Hazánk s a külföld. 1866. ápr. 1., okt. 28., 1867. jan. 20., 1868. aug. 25. – Később is találkoztunk olasz vonatkozású írásaival pl. az Életképek 1876. évfolyamában Dante és Ábrándfi lángja címmel.
32. Századok. 1870. 1. sz. 63. p.
33. Székfoglaló értekezése 1893. február 6-án hangzott el A magyar Anjouk eredete címmel s ez könyv alakban is megjelent. (Bp. 1893. 42 p. Értekezések a történelmi tudományok köréből. XVI. k. 1. sz.)
34. Kutatások a nápolyi Farnese levéltárban. Századok. 1877. 1–17. p.
35. Nápolyi történelmi kutatások Bp. 1875. Akadémiai. 17 1. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. IV. k. 1. sz.) Ebben a kis összefoglalásban is utal arra, hogy ez már 14 évi munkásságának eredménye: „amennyire katonai s később irodalmi s tanári működésem engedé, ez emlékek kutatása vala

legkedvesebb foglalkozásom". Majd hozzá teszi, mit jelentett számára ez a munka: „És valóban csakis a hazaszeretet lángjától hevülő kutató bírja fölfogni ama rendkívül kellemes érzést, melyet egy-egy fontos történelmi emlék föltalálása ébreszt.”

36. A nápolyi Anjou-korszak történelmi kútfői. Századok. 1877. 446–451. p. – Nápolyi Anjou-kori kutatások = Uo. 1879. 207–222. p. – III. Pál pápa és Farnese Sándor bíborosnak Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezése (1535–1549) a nápolyi Állami Levéltárban létező Farnese osztályban tett saját kutatásai nyomán. Akadémiai. Bp. 1879. 214. p. (Monumenta Hungariae Historica. 1. osztály. Okmánytár 16. k.) 208 db levelet ismertet, amelyhez csatolt egy 3 oldalas bevezetőt, amelyben röviden összefoglalta a vizsgált korszak eseményeit.
37. Otrantó felszabadításának 400-dik évfordulója = Századok: 1881. 493–498. p. – Jelentés olaszországi kutatásaimról. Századok 1884. 504–510. p. – Mátyás király szárazföldi és vízi hadjáratának leírása az 1479-iki hadjáratból. Történelmi Tár. 1885. 762–763. p. – Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiről. Akadémiai Bp. 1888. 86. p. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XIII. k. 12. sz.) Velencei követek jelentései alapján írt munka az 1613–1629 évek eseményeiről.
38. Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt. = Századok. 1885. 396–403., 482–490. p.
39. Regesták a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában létező és Olaszországban másolt magyar történelmi vonatkozású oklevelekről, 901–1439. Történelmi Tár 1885. Regesztakészítő és rendszerező munkájának eredményét később három kötetben tette közzé. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Bp. 1890. Csaknem ötezer oklevél regesztáját rakta rendbe, látta el a szükséges mutatókkal. – További történelmi munkái: A modenai és a mantuai levéltári kutatásokról. Századok. 1889. 392–402. – Zsigmond király és az olasz diplomácia. Századok. 1889. 273–293. p. – A nápolyi Anjou regestakönyvekről. Századok. 1890. 142–144. p. – II. Ulászló és Beatrix házassága. (Kiadatlan levelek alapján.) Századok. 1890. 761–774. p.
40. Nápolyi Johanna. Századok. 1893. 491–503., 585–593., 668–679. p. (Máte Camerra könyvéről) – Molneti: La storia di Venezia... Századok. 1881. 356–363. p. – Kobler, Giovanni: Memorie per la storia della Liburnica citta di Fiume... Századok. 1899. 913–919. p. – Pierantoni, Augusto: Il Colonnello Alessandro Monti e la legione italiana in Ungheria 1849... Századok. 1904. 469–473. p. – Az 1866-iki hadjárat és a magyar emigráció. Századok. 1903. 16–37. p.
41. Capasso Bertalan. Századok. 1900. 365. p. – Emlékbeszéd Capasso Bertalan felett. Bp. 1901. Akadémiai. 11 p. (MTA emlékbeszéd. X. k. 9. sz.) – Báró Nyáry Albert emlékezete. Századok 1886. 490–500. p. (Klly is.) Ebben a megemlékezésben felidézi az 1860-as közös emlékeiket és szakad ki belőle a sóhaj: „Szép napok valának ezek, a dicsőség, lelkesedés és az édes remény felejthetetlen napjai!” – Emlékbeszéd Cantu Caesar felett. 1897. 21 p. (Emlékbeszéd az MTA tagjairól 9. k. 1. sz.) – Emlékbeszéd Malagela Kristóf felett. Bp. 1911. 6. p. (Emlékbeszéd az MTA tagjai felett XV. k. 6. sz.)
42. Az erdélyi románok históriai jogai. Századok. 1890. 838–839. p. – Die decoromänische Frage und der Ungarische Staat. Bp. 1894. 61 p. – La quistione daco-romana e lo state ungherese. Roma. 1894. 71 p. – Les roumains de Hongrie et l'état hongrois. Paris. 1894. 56 p.

Ludvigh Kálmán Modern Dunántúlja a századeleji Veszprémben (I.)

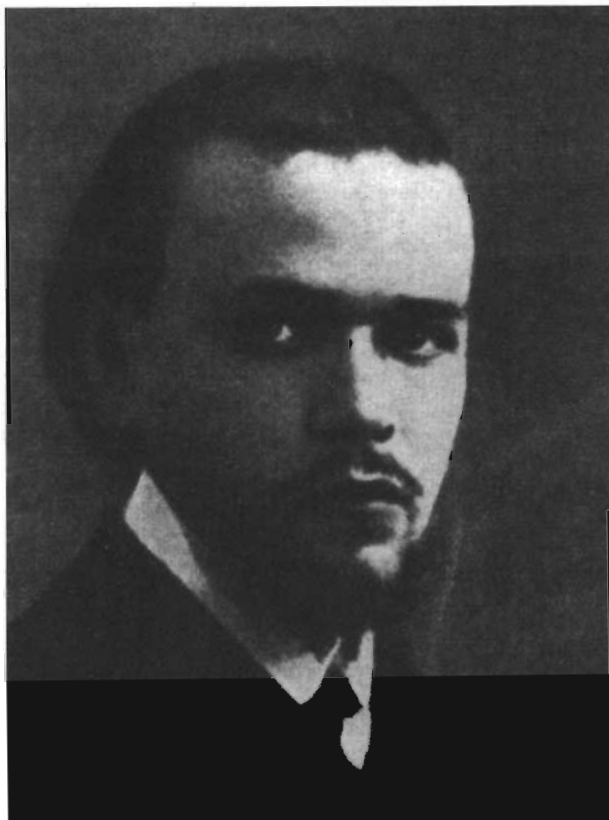
DR. ÁCS ANNA

NEMRÉGIBEN még utcanév őrizte Ludvigh Kálmán¹ emlékét szülővárosában, Veszprémben. Igaz, a névtábla egy meglehetősen roskatag épületsor hosszan elnyúló hátsó falán függött a belvárostól néhány percnyi járásra.² Akik olvasták feliratát, a névadóban – mivel annak munkásságát más területről nem, vagy alig ismerhették³ –, bizonyára helyi munkásmozgalmi nagyságot véltek.⁴ Valóban: Ludvigh Kálmán alakja, sorsa az egyoldalúan tájékozott, tájékoztatott köztudatban szocialista, forradalmár múltjával forrt egybe. Életrajzírója, Nyéki Károly az I. világháborúban fogságba esett és az oroszországi forradalmi eseményekben valamint polgárháborúban részt vállalt magyar hazafiak közé sorolja. Ludvigh 1915-ben vonult be katonai szolgálatra. Egy év múlva már a hadifoglyok keserű sorsában osztozott az orosz harctéren. Szibériába került s a büntetőtáboroként emlegetett fogolytáborban a napi borzalmakon felülemelkedve regényt kezdett írni. A kékfede-lű, a nyomorúság és az orosz boltok mindent átható szagát fűzetbe írt soraival hazagondolt. Talán szülővárosába, „ahová a megrokkant életcserepek s az élet megfáradt rajongói menekülnek, hogy kipihenjék sietős nagyotakarásukat, lázas élethajhászásukat”.⁵ Egyik szereplőjében feltehetőleg önmagát, a lelkét rajzolta meg önvizsgálatként, múltösszegzésként?! Szándékát nem ismerjük, ám érezzük: a hazatérés reményében, de annak tudatában, hogy esetleg nincs visszaút.

Ludvigh Kálmán nem láthatta viszont szülőföldjét. Vele mondhatnánk: „De a Sors más-képp akarta.”⁶ Még a harmincadik életévét sem töltötte be, amikor értelmetlen halált halt idegen földön. A véghez vezető útja 1919 januárjában indult, amikor a polgárháború köze-pette Krasznójárszkba szállították át. A fogolytáborban, polgári foglalkozásához híven, lap-pot indított Jeniszej címmel. A titokban szerkesztett, kézírásos, mindössze két példányban másolt kéziról-kézre adott lap „csak prózát ... értekezéseket, tanulmányokat s politikai eszmefutá-sokat” közölt. Azonban „a szerkesztőség lassan forradalmi sejtté alakult át, amely már propagan-disztikus eszközökkel így igyekezett népszerűsíteni a forradalmi tanokat”. Ludvighról így emlé-kezett meg az omszki Vörös Újság: „... Ami baja-nyomora volt a tábor elnyomott munkásainak, avval nem a hivatalos közegekhez, hanem proletár elvtársukhoz, Ludvig Kálmánhoz fordultak, aki éjjel-nappal dolgozott, szervezett, eljár, tanácsokat adott, újságot, felhívásokat írt, kémekeket leplezett le. Keskeny, tüdőbajos mellével a haláláig verekedett a dolgozók jövőjéért”.⁷ Mégsem a táborban szerzett vagy ott elhatalmasodott betegsége végzett vele. 1919. augusztus 1-jén az oroszor-szági cseh-szlovák haditörvényszék golyó általi halálra ítélte. Az indoklásban Ludvigh és hét magyar hadifogolytársa fő bűneként a bolsevik propaganda terjesztését, a bolsevik párthoz való tartozást és a vörösgárdistaságot jelölték meg.⁸ Még aznap este főbelőtték. A visszaemlékezések szerint két, vele egyidőben kivégzett hadifogolytársa támogatta a vesz-tőhelyig.⁹ A „vad, fegyelmetlen cseh legionáriusok bosszúálló vérengzésének”¹⁰ esett áldozat-ul. Még az ellene felhozott vádak sem tudatosulhattak benne, védekezésre pedig módja sem adatott...

A polgárháború után a fogolytábor közepén tömegsírt ástak. E sírban letek végső nyugalóhelyet Ludvigh és mártírhalt társai. Főlé emlékművet emeltek a szovjetek ezzel a felirattal: „Itt nyugszanak azok a magyar kommunisták, akiket a kolcsakisták 1919. július

30-án (!) agyonlőttek a 31. szibériai ezred felkelésében való részvételükért.”¹¹ Ludvigh Kálmán innen kapta a kommunista jelzõt, amely végigkíséri utóéletét, hol negatív, hol pozitív előjellel. Ludvigh kétségtelenül a világháború áldozata volt s nevét ezért felvésték iskolája, a veszprémi kegyesrendiek gimnáziuma emléktáblájára. Aztán törölték onnan, mert a Horthy-korszakban a bolsevik-Ludvighot érdemtelennek tartották arra, hogy a világháborús hősök között tartsák számon.¹²

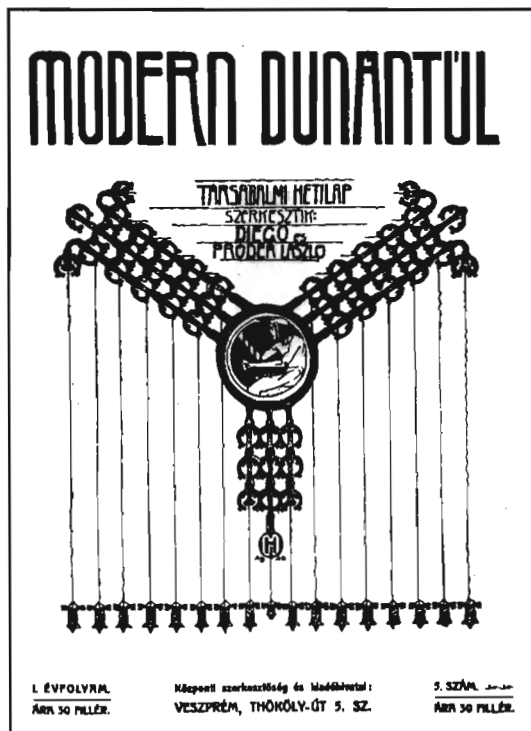
Ludvigh Kálmán (1910)

Nem tisztünk most elemezni, értékelni Ludvigh Kálmán munkásmozgalmi tevékenységét. Kételyünket azonban nem hallgathatjuk el: kommunista volt-e Ludvigh?! Annak tartotta-e magát? Párttagságáról nincsenek adataink. S máig nem tisztázott, hogy a Ludvigh szerkesztette Jeniszej című lap köré szerveződött forradalmi csoport kapcsolatban állt-e a krasznójarszki városi földalatti mozgalommal. Ha igen, milyen szerepe volt ebben Ludvighnak.¹³ A krasznójarszki katonai lázadás előkészítésével ugyan a hadifoglyokat vádolta a tábor megszálló cseh-szlovák lövészezred hadbírósa, ám a táborlakók ártatlansága nyilvánvaló volt a kortársak előtt. A megszállók előre megfontolt szándékkal meg akartak szabadulni azoktól a hadifoglyoktól, akik rájuk nézve veszélyesek lehettek volna a későbbiekben. Vádirataik állításait egyszerűen valótlannak minősítették.¹⁴ Sajnos, Ludvigh által

a Jenyiszejbe írt cikkeit sem ismerjük, hogy autentikus véleményt alkothatnánk politikai nézeteiről. Írásai közül csupán néhány maradt fenn kéziratban, fogolytársai által megmenekítetten. Egy könyvismertetés Herczeg Ferenc: Az aranyhegedű című világháborús regényéről, egy Gyóni Gézáról, a világháborús magyar irodalom kétségkívül kiemelkedő alakjáról írt tanulmányrészlet és egy utalás Ludvigznak az összm monarchia dolgait analizáló értekezésére.¹⁵ Ezek alapján a késői utód a szó klasszikus értelmében kommunistának nem tartja Ludvighot. A késői utód nyolc évtized távlatából elismeri és nagyra becsüli Ludvigh szociális fogékonyságát, politikai érdeklődését. A veszprémi fiatalember vérbeli zszurnaliszta s mellette – egymást nem kizáróan – költő és író. Kortársai jellemzése szerint hevesvérű, rajongó idealista apostolkodó esztéta lélekkel. Nagy tudású ifjú, akinek szellemi fölénye az éjjeli kávéházak végtelen beszélgetésein, a tömegek előtt tartott, nagy feszültséggel várt előadásain és a fogolytábor kulturális vezetésében egyaránt megmutatkozott.¹⁶ Polihisztor alkat, mint a századforduló, a századelő kiváló újságírói, köztük előkelő helyen az ugyancsak veszprémi születésű Cholnoky Viktor. Szerzteágazó érdeklődését mutatják cikkei, amelyek az újságkultúra terjedése okán támadt új igényt igyekeztek kiszolgálni. A múlt század utolsó évtizedeitől „... mindinkább gyakorlatias irányúvá változott az emberiség lelki élete, s a régebbi álmódosítás reakciójaképpen praktikusabb eszmék kezdtek előtérbe jutni nagy gyorsasággal. A test élete versenyre kelt a szellem életével, s a természettudományok és a gazdasági jólét feltételei kezdik foglalkoztatni az emberiséget.”¹⁷ Ez a jelenség sem tipikusan magyar, földrészünk egészét jellemzi. Az újságíróknak a modern olvasói elvárásokat felmérve kicsit mindenhez kellett érteniük, illetve, ami fontosabb, mindent megértetniük. A kor zszurnalisztái társadalmi küldetést vállaltak. Ma úgy fogalmazunk: a korszerű ismeretek, eszmék terjesztésének feladatát. Olyan közegben, amelyben csak egy szűkebb réteg volt fogékony igazán az újra, a másra. Így eleve vállalták a rosszindulatú bírálatokat, a személyüknek szóló támadásokat is.

Ludvigh Kálmán különösen felkészülhetett a meg nem értésre, a várható rágalmozásokra szülővárosában, a századeleji Veszprémben. Ismerte a vidéki kisváros szellemi légkörét, hiszen itt töltötte gyermek- és ifjúkorát. Szülei a kegyesrendiek nagymúltú gimnáziumába írárták be. Az érettségig azonban nem jutott el, mert VIII. osztályos korában váratlanul kicsapták. Még a tanév elején, az aradi vértanúk emlékűnnepén, 1906. október 7-én az Ányos-önképződkör díszgyűlésén ő mondta az elnöki megnyitót. Az iskola vezetése csendesén távolította el a tanulók sorából. A kizárás konkrét okáról nincs tudomásunk. Nem rossz tanulmányi eredmény vagy súlyos magatartásbeli problémák vezethettek a kicsapatáshoz. Mint egyesek említik, talán „már diák korában kapcsolatban volt a Szociáldemokrata Párttal, illetve a párt helyi képviselőivel, sőt a párt tagja is lett volna...” Ezek az állítások sem igazolhatók. Bár nem kizárt, hogy a tizennyolc éves diák valóban eljárta a párt gyűléseire és egyéb rendezvényeire, ellenben ez nem jelenthetett érdemi kapcsolatot, nem szolgálhatott volna okként az érettségi előtt álló diák kizárásához a kegyesrendiek számára.¹⁸

Ludvigh Kálmán következő két-három évére vonatkozó adataink meglehetősen hiányosak. A fiatalember ebben az időben töltötte le a katonai szolgálatát, az ún. „önkéntes évét”. Zászlósként szerelt le. Majd Pestre költözött, ahol megismerkedett a haladó értelmiség radikális képviselőivel. A fővárosban indult újságírói pályája is. Amikor 1910-ben visszatért szülővárosába, már érett zszurnaliszta. Nyilván az önálló lapalapítás szándékával költözött haza, szellemileg feltöltődötten, tervekkel tele. Még nincs huszonegy éves 1910. szeptember 3-án, de már az utcára kerül az általa megálmodott, megszervezett lap, a Modern Dunántúl első száma. Nem ismerjük a lapindítás anyagi hátterét. Nem tudjuk, kapott-e hozzá tőkét családjától. Apja, idősb Ludvig Kálmán a városi törvényszék telekkönyvi hivatalának vezetője volt. Hivatalnoki illetményéből feltehetőleg nem támogathatta jelentős összeggel fia vállalkozását. Nem tudjuk, viszont úgy véljük: lapalapításához bankkölcsönt vett igénybe. Az alaptőke előteremtéséhez, az induláshoz előfizetőket gyűjtött Ludvigh. Igényességét jellemzi, hogy a nagynevű pesti Révai és Salamon könyvnyomdában készült

a lap ma is esztétikus tipográfiával, gondosan válogatott, a közölt művek műfajához illő betűtípusokkal szedetten, kellően, tetszetősen tördelten. Sajnos, példányszámról sincs tudomásunk. Veszprémben Ludvig nem számíthatott széles olvasótáborra az értelmiség kis lélekszámát ismerve. 1910-ben a 14 792 lelket számláló dunántúli kisváros értelmisége alig 800 főre volt becsülhető. Éri István szerint közülük csupán 140–160-an tartoztak a magasabbban képzettek sorába. Ők alkották a századeleji Veszprémben a haladó gondolkodók, a polgári fejlődés, az új eszmék iránt fogékonyak kis taborát.¹⁹ Ludvig, mint lapjának címe is mutatja, nem újabb helyi lapot kívánt alapítani. A Modern Dunántúlt tematikája és szerzői gárdája alapján a dunántúli régiónak szánta. Előfizetőit azonban a korabeli Magyarország egészéről gyűjtötte. A megjelentetést erőteljes propagandahadjárat előzte meg. „Öles nagyságú falragaszok” reklámozták Veszprémben és más településeken a Modern Dunántúlt. A balatoni

fürdőhelyeken nem, mert a Balatoni Szövetség akkori titkára, Cséplő Ernő önhatalmúlag megtiltotta a plakátok kiragasztását. Döntését bizonyára nem esztétikai szempontok indokolták.

A Modern Dunántúl „központi szerkesztősége és kiadóhivatala” Veszprém egyik szép, várra néző házában, a Thököly utca 5. számú alatt működött, nyilván a nagy épület egyik bérelt helyiségében. A lap előfizetőkhöz került első száma már külső formájában is újat, szokatlant adott.

Sárga színű borítólapal hívta fel magára a figyelmet. A szép mívű szecessziós címlap Ludvig sógorának, Hermann Jánosnak a munkája. A sárga alapon fekete színnel nyomtatták a címet, amely alatt, a fejlécen a „társadalmi hetilap” tartalom-, illetve funkciómegjelölés olvasható. Aztán a szerkesztőpár neve következik: Diego és Próder László. A Diego álnév Ludvigot takarja. Ezen a néven jelentette meg Tépett lapok című verseskötetét is ebben az évben Budapesten.²¹ A szerkesztőtárs, Próder László ugyancsak városunk szülőtte, régi veszprémi iparoscsalád sarja. Két évvel idősebb Ludvignál. Szintén a piarista gimnáziumban tanult, ám őt már hetedikes korában kizárták. További pályafutását nem ismerjük a Modern Dunántúl megjelenéséig. Nem sokat tévedhetünk, amikor feltételezzük: Próder is a fővárosba kerülhetett, valamelyik progresszív lap vonzaskörébe.²² Állítólag néhány évig jogászhallgató is volt. Ludviggal Budapesten készíthették elő a Modern Dunántúlt alapítását: megszervezték a lap pesti szerzőgárdáját, szerződést kötöttek a Révai és Salamon könyvnyomdával, s bizonyára alaposan megvitatták a szerkesztő-újságíró barátokkal a kiadandó lap profilját, tematikáját. Majd előfizetőket is gyűjthettek kiterjedt ismeretségi körükből.

A Modern Dunántúl „bélyegét”, azaz emblémáját a gödöllői művésztelep alapítója, Nagy Sándor festőművész készítette. Ebben az időben éppen Veszprémben élt, ő tervezte a város színházának üvegablakait. Baráti szálak fűzhették Ludvighez, mert 1910-ben megjelent verseskötetét is ő illusztrálta. A lap emblémáján a görög mitológiára utaló hárfázó férfialakot rajzolt meg erőteljes vonásokkal.²³ Az embléma Hermann János szecessziós ornamentikájába illeszkedik, az Y alakú fűzérdisz központi motívuma.

A címdoldalon a „központi szerkesztőség és kiadóhivatal” címe, az évfolyam és lapszám megjelenése mellett feltüntették a lap árát is. 30 fillérért vásárolhatták az érdeklődők, viszonylag olcsón.

A Modern Dunántúl első száma terjedelmes, 47 oldalt számlálhatunk. Az első oldalon maga Ludvig szól az olvasókhoz. Beköszöntő cikkét L. (Leon) Diegóként szignálta, de az olvasók számára egyértelmű lehetett, kit takart az álnév. Ludvig első, s írásának egyben utolsó, tehát keret adó mondata jelzi, hogy a lap szerkesztői, kiadói és szerzői felkészültek a várható támadásokra, ám számítottak egy szűkebb értő-befogadó olvasói táborra: „Nagy kétkedések, kicsinylő mosolygások, kézlegyintések, durva leszólások és picike, fénylő rokontüzek, köszöntünk benneteket.” A közbülső, hasonlóan lírai, ugyanakkor rendkívül tömören megfogalmazott négy mondat a lap programját jelöli ki: „Köszöntünk hittel, bízó reménységgel és mindtöket egyformán átölelő szeretettel, mi, a nagy kulturáлом igénytelen kis álmodói. Félénken nézünk körül köztettek, kik nem akarjátok megérteni a beszédünket, pedig a mi szemünk tükrében is a Balaton kékje csillámlik, minket is a Bakony szült és a somogyi halmok, zalai rétek embereinek eszejárása szabja a mi eszünk kerekét. Nem vak bízást, nem előleges hitet kérünk tőletek, hanem olvasást és önálló kritikát. Messze célok megálmodásai hajtanak munkára bennünket – legyetek e munka osztályosai.”²⁴ Ludvig a „nagy kulturáлом igénytelen kis álmodói”-nak nevezi magát és lapja alkotógárdáját, nyilvánvaló a szerénysége. Amire ő és barátai szövetkeztek ifjonti erővel a század első évtizedének végén, merész és kockázatos, reményekkel teli vállalkozás volt. Olyan úttörő tett, amely az utódok nagyrabecsülését érdemli. Az új elfogadtatása minden időkből sok-sok nehézséggel járt-jár. Ludvig és társai nem kis álmodók voltak, hanem a tettek emberei, a kívánt társadalmi haladás tudatos áldozatvállalói. A lap két szerkesztőjét – a Modern Dunántúl második számától válik külön feladatkörük: L. Diegó a főszerkesztő, Próder László a felelős szerkesztő –; a Népakarati című veszprémi lap „két szál modern ifjú”-nak, illetve „két ifjoncz modern apostol”-nak titulálta, akik véleményük szerint azért jöttek a városba, hogy „annak érdemes közönségét utópiákkal bemaszlagolják.”²⁵ Véleményükkel – sajnos – nem voltak egyedül. Sokan nem akarták megérteni Ludvighék szándékait. Szinte eleve elzárkóztak előlük, a megértést meg sem kísérelve, rögtön támadásba lendültek, gyakran gyalázkodó hangnemben.

Ezek az újságírók és más értelmiségiek a fővárosiak számukra elfogadhatatlan „kultúr-fölfölyését” érezhették a Modern Dunántúl első számának két programadó cikkében. Halasi Andor és Zigány Zoltán írásai a budapesti radikálisok eszmerendszerét közvetítették, meghatározták a modernség fogalmát és kijelölték a kultúra, s azon belül a „jó folyóirat”, így a Modern Dunántúl funkcióját. Halasi Andor, a 27 esztendő író, irodalmi és színházi kritikus, több fővárosi lap munkatársa és szerkesztője²⁶ Élet és irodalom című cikkében nyolcvan év múltán is időszerű – vagy az utóbbi néhány évben ismét időszerűvé vált – gondolatokat fogalmazott meg: „A folyóirat feladata, hogy az élő életnek tükröt mutasson. A jó folyóiratban mindig azok az életproblémák dominálnak, a melyek a kortársak lelkét mozgatják. A jó folyóirat első sorban a kortársak lelkét támogatja. Sok minden lehet benne, ami elmúlik a korról, de amire a kornak szüksége volt. A jó folyóiratnak nemcsak utolérnie, de vezetnie is kell a »má«-nak legfejlettebb életét. Újnak, eredetinek, őszintének, röviden: modernnek kell lennie. Minden, hivatásának megfelelő folyóirat: modern folyóirat. Ilyen értelemben legyen modern: a »Modern Dunántúl«. Halasi úr a folyóirat másik, nem kevésbé fontos küldetéséről: „És a mellett, hogy új, friss forrásokat nyit egy, a vidék szellemi életét termékenyítő irodalom számára, legyen átvezető csatornája annak a kultúrának, a mely az ország szellemi központjában alakul.” Ennek megvaló-

sítását illetően tanácsolta: „*Ne utánozza, csak kövesse a »Modern Dunántúl« a fővárosi modern folyóiratokat. Legyen folytonos kölcsönhatásban a maga vármegyéinek életével. Mert csak akkor lesz benne erős és hatalmas az élet és irodalom szent két-egysége.*”²⁷ S hangsúlyozva a Modern Dunántúl egyediségét, példamutató elsőségét, mintegy felsóhajt: „*Bár minél több vidéki város követné a »Modern Dunántúl« alapításának példáját.*”²⁷

Zigány Zoltán, a középkorú tanárember, a Társadalomtudományi Társulat és a Huszadik Század szerkesztő bizottságának tagja, két fővárosi lapnak is szerkesztője²⁸ cikkében az új tudományág, a szociológia hivatását taglalja és a publicisztikához való viszonyát elemezte a társadalmi változások kölcsönhatásában: „*Minden jel arra mutat, hogy soha nem remélt átalakulások felé megyünk... a belső, egyetemes átalakulás körül nagy, nemes hivatás vár az igazi, a becsületes, a tudományos publicisztikára. Tudnia és éreznie kell azt, hogy a nemzeti öntudat és a nemzeti akarat kiképzésének legfontosabb eszköze a tudomány és a becsületes publicisztika. Ennek a hivatása az, hogy tájékoztassa, fölvilágosítsa közönségét az élet jelenségeinek igaz okai felől. Minden kérdést a szociológia szemüvegén a tudományos becsület szándékával és a szabadgondolkodás bátorságával kell megvizsgálnia. Előtte nem lehet semmi sem tabu.*” A kényes, sokszor perifériára szorított vagy agyonhallgatott ügyek feltárására buzdítva kiemelte, hogy a becsületes és tudományos publicisztikának minden pártpolitikán felül kell emelkednie. Kedves mai olvasó, ugye napjainkban is aktuális ez az óhaj?! Zigány Zoltán, bizonyára felkészülten az egyházi körök azonnali támadására, e gondolatokkal zárta írását: „*Nem a másvilágra kell kacsintgatnunk, nem a lemondásra, kevéssel beérésre kell magunkat treniroznunk. A fejlődés egyetemes története azt mutatja, hogy az emberiség sorsa nem a lefelé esés, hanem a fölfelé haladás. Az az erkölcsstan, amely a lemondást, a kevéssel beérést, az alázatosságot ajánlja a szegények millióinak erényül, de ugyanakkor a hatalmat, a gazdagságot kevesek kiváltságos jogául, örök törvényekkel igazolja: ez az erkölcsstan ámtítás, mást beszél, mint a mit cselekszik. Ezzel szemben a becsületes publicisztika a bátor tudományosság, a hasznos és szép energiáknak földi perspektíváit vallja programjául. Azt hisszük s azt akarjuk, hogy a »Modern Dunántúl« ezen a csapáson induljon az eljövendő szép és nagy küzdelmekre.*”²⁹

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. Ludvigh Kálmán neve a forrásokban Ludvigh, Ludwig, Ludwieg és Ludvig formában is szerepel. A keresztlevelén és az iskolai értesítőben a Ludvig változat olvasható. Azonban lapjában, a Modern Dunántúlban saját nevét íj. Ludvigh Kálmánként közölte, mellett zárójelben írta, költői, szerkesztői álneve: Diego. Modern Dunántúl I. évfolyam 1. szám, 1910. szeptember 3. 43. p.
2. Az ún szikvízparkoló fölötti épületsor volt a Ludvig Kálmán utca a közelmúlt utcanév-változtatásáig. Ma Levendula utca.
3. Ludvighról – tudomásunk szerint – első ízben Éri István emlékezett meg a Modern Dunántúlt ismertette. Társadalmi háttérrel bemutató, alapos elemzést adó tanulmánya a Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 3. számában jelent meg 1965-ben Modern Dunántúl egy elfelejtett veszprémi folyóirat címmel. (145–162. p.) A példaértékű tanulmány csupán az értelmiség kisebb részéhez juthatott el, ugyanúgy, mint öt év múlva Nyéki Károly dolgozata, amely Ludvigh életútját ismerteti. (VMMK 9. 1870. 183–194. p.): A Bakonytól a Jenyiszzejig. Nyéki újabb cikke szélesebb olvasótáborhoz szól Ludvigh halálának 50. évfordulóján. Napló, 1969. augusztus 1. 5. p.: Ludvig Kálmán (1889–1919). „*A magyar forradalmi munkásmozgalom egyik méltatlanul elfelejtett egyénisége*”-ként állított emléket Ludvighnak. Nyéki következő írása Ludvighnak Zalka Mátéval való kapcsolatait tárta a napilap olvasói elő. Napló, 1977. november 12. 6. p.: Az elfelejtett mártír. Ludvigh születésének 90. évfordulóján ismét megemlékező cikket írt Piaristáktól a bolsevizmusig címmel. Napló, 1979. december 15. Nyéki publikációiban ugyan foglalkozott Ludvigh irodalmi, szerkesztői munkásságával, de cikkei alapján az olvasókban a forradalmár Ludvigh-írásait külön őrzi Veszprém város Polgármesteri Hivatalának városi archívuma, a „Vesprimiensia”.

4. Ismerőseim körében magam is végeztem kisebb „felmérést”. A többség – ha egyáltalán ismerte Ludvigh nevét –, azonnal a kommunista jelzőt kapcsolta hozzá. Néhányan viszont tudtak a Modern Dunántúlról és akadt olyan értelmiségi, aki könyvtára megbecsült darabjaként őrzi a lap egy-egy példányát.
5. Nyéki 1970. 188. p. Ludvigh Batóváradai lumpok címmel írta regényét. Markovits Rodion szerint a mű három kötetével készült el. L. Nyéki 1977. 6. p. A regény kézírata elkallódott.
6. Ludvigh sorát idéztük Gyóni Gézáról, aki ugyanabban a fogolytáborban halt meg 1917-ben. Nyéki 1970. 189. és Nyéki 1979.
7. Nyéki 1970. 190. p.
8. Hadifogoly magyarok története II. kötet. Budapest, é.n. (1930), a krasznajarszki vérengzésről: 422. p. A hadbírótság ítéletéről: 423. p.
9. Nyéki 1970. 192. p.
10. Hadifogoly-újság 1920. június 15.: Magyar marttyrok.
11. Nyéki 1970. 192.
12. Nyéki 1970. 193. p. 94. jegyzet.
13. Nyéki 1970. 190.
14. Hadifogoly magyarok története 424. p.
15. Nyéki 1970. 188–190. p.
16. Nyéki 1970. 188. Natter-Nád Miksa egykori fogolytárs jellemzése Ludvighról.
17. Szajbély Mihály: Ch(olnok)y (Viktor), az újság(ot) író (író). Vár ucca tizenhét, negyedévkönyv 1993/1. (81–90.) 83. p. Szajbély Londesz Elek: A világirodalom madártávlatból című tanulmányából idéz. Pesti Napló 1908. január 1.
18. Éri 1965. 148. p. és Nyéki 1970. 183–184. p.
19. Éri 1965. 147. p.
20. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 10. 63. p. Hírek rovat. Nyilvános köszönet.
21. Nyéki 1970. 185. p.
22. Éri 1965. 148. p.
23. Talán Apollót, a görögök egyik főistenét, a múzsák vezérét, a költészet és az ének, a zene istenét mintázta meg Nagy Sándor. Am Apolló attribútuma a lant...
24. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 3. 1. p.
25. Éri 1965. 161. p. 75. jegyzet.
26. Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1963. 430. p.
27. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 3. 3. p.
28. Magyar irodalmi lexikon, 588–589. p.
29. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 3. 5. p.

A veszprémi Kötő és Szövőgyár Részvénytársaság története, 1911–1931. (I.)

LAKÓ ISTVÁN

Veszprémben a Vár alatt a Séd patak partján áll egy emeletes sárga épület, a CENTRIKÖT Vállalat raktára. Alig magasodik a Deák Ferenc utca apró házacskái fölé, és akik elhaladnak mellette, nem is sejtik, hogy egy évszázad történelme tapad falaihoz. A múlt század második felében szöges bakancsok, pattogó vezényszavak zajától volt hangos. Itt állomásozott a 7. HONVÉD HUSZÁREZRED 1. OSZTÁLYA. Néhány évtized múltán megváltoztak a hangok. Orsók zizegtek, kötőgépek csattogtak, lányok kacagtak. Húsz éven át az ódon épületben működött az akkori idők legnagyobb helyi üzeme, a Veszprémi Kötő és Szövőgyár. Az idő belepte emlékét, ma már a korosabbak is úgy emlegetik, mintha mesélnének. Volt egyszer Veszprémben egy Kötőgyár...

VESZPRÉM IPARI FEJLŐDÉSÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

VESZPRÉM a 19. század elején híres volt céhes iparáról. 24 céh működött külön-külön előljárással, céhmesterrel. Híresek voltak a szűrszabók, molnárok, fazekasok, tímárok és csutorások. Országszerte keresett cikk volt a veszprémi cifraszúr, a csikóbőrös kulacs és a mázas cserépedény. A céhrendszer felbomlása után is meghatározó maradt a kisipar. A századelőn 635 önálló kisiparos működött, a keresőképes lakosság több mint 10%-a. Megoszlásuk érdekes képet mutat: cipészmaster akadt a legtöbb (92), de nagyszámban találunk férfiszabót (52), csizmadiát (50), kőművest (33), hentest (31) és asztalost (27). Sajnálattalos módon megszaporodott a „korcsmáros ipart” űzők száma (50), de találunk még a céhek utolsó mohikánjaként 2 takács- és 2 harisnyakötő-mestert is. E nagyszámú kisipari műhely közül egy sem alakult át a tőkés fejlődés során gépi nagyüzemmé, de még manufaktúrává sem.

Veszprémben a gyáripar nagyon későn és igen lassan fejlődött. Az 1867-es kiegyezésig mindössze három gyár, a kékfestőgyár, az olajgyár (repcéből olajégőkhöz készítettek olajat) és a szappangyár termelt átlag 20–20 állandó munkással, inkább manufaktúrális jelleggel. Igaz viszont, hogy termelvényeik még külföldre is eljutottak. A századfordulóig aztán több kisebb üzem alakult, mégpedig a szikvízgyáz, az ecetgyár, a szűrposztógyár (a későbbi Fehér-féle Pokróc), a Takács téglagyár, az Abelesz-féle cementárugyár és sörgyártáshoz az árpatisztító üzem. Már az 1900-as évek elején létesült a vajgyár, valamint a Jutasi úton a Csomai, az Almádi úton a Hirschfeld téglagyár és 1910-ben a Veszprémi Faipar Rt. Ezek a gyáracskák – az utóbbi kivételével – magánszemélyek birtokában voltak és legtöbbjük munkáslétszáma még a 10 főt sem haladta meg.¹

Vizsgáljuk meg röviden, miért nem létesült komoly ipari üzem Veszprémben? A múlt század közepéig a városnak igen élénk piaca volt. Hatalmas mennyiségű gabona, bor és gyapjú cserélt itt gazdát. „Hét vármegye hozta a veszprémi piacra gabonáját” – emlékezik a régi szép időkre dr. Óvári Ferenc. A déli vasút 1859-ben történő megnyitása egyszerre megváltoztatta ezt a kedvező helyzetet. Gőzparipák szállították az árut a hatalmas társzekererek helyett, s mivel a vasút messze elkerülte a várost, piaca fokozatosan elsovadt. Ennek folytán több gazdag terménykereskedő elhagyta a várost, akik pedig nem oldottak kezeket, be kellett érniük szerényebb jövedelemmel. Ilyen körülmények között a kereskedelmi tőke, amely képes lett volna vállalkozások, nagyipar létrehozására, nem volt számottevő. Ezt a kedvezőtlen körülményt tetézte, hogy Veszprémnek lényegében csak két földbirtokosa volt, a püspök és a káptalan. A külterjes gazdálkodást folytató két latifundium a felhalmozódó értéktöbbletet többféle célra felhasználta, de az ipari vállalkozástól idegenkedett. Ez egyébként jellemző volt minden hazai egyházi nagybirtokra. Veszprémet a szabadversenynek kapitalizmus, és a századelő időszakában is a tőkeszegénység jellemezte. Ellensúlyozásként a város vezetői próbálkoztak, hogy ide csalogassák a vállalkozókat. Ingyen telket, az építkezéshez olcsó követ, térítésmentes murvát, kedvezményes víz- és villanytarifát, adómentességet ajánlottak a gyáralapítókknak, sikertelenül.² Kialakult a város kispolgári-hivatalnokai arcúlatá gyér forgalommal, pangó üzleti élettel. Fejlődése is mindinkább elmaradt az iparosodó városokéhoz képest.

A meglévő négy pénzüzet – tőkeerejük sorrendjében – a Veszprémi Takarékpénztár, a Veszprém megyei Takarékpénztár, az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal (Pénztár), a helyi „Szentlélek Bank” és a Közgazdasági Bank és Takarékpénztár betétállománya – hasonlóan a kisvárosi takarékpénztárakhoz – nem tette lehetővé nagyobb ipari vállalkozások finanszírozását. A fejlődés elmaradásáért a város exponensei a mostoha vasúti közlekedést okolták. 1872-ben megépült ugyan a nyugati vasút (Székesfehérvár–Celldömölk), de a Vaspályatársaság önző érdekei miatt a várostól 4 km távolságra haladt el. Ezen az sem változtatott sokat, hogy 1896-ban a Győr–dombóvári helyiérdekű vasút üzembehelyezése után Jutas vasúti gócpont lett, sőt, néhány évvel később a balatoni vasút megnyitásakor pályaudvarhoz is jutott a város. Ezek a közlekedési öszvérmegoldások Veszprém élénk kereskedelmi, üzleti életét nem élesztették újjá.³

Próbálkozások természetesen történtek ipari vállalkozások létrehozására, de ezek elképzeléseken és szűk körű megbeszéléseken nemigen terjedtek túl. A századforduló után az iparosítás zászlóvivője Veszprém egyik legtekintélyesebb polgára, dr. Óvári Ferenc lett. Bámulatossággal emelkedett fel a ranglétrán. Fiatalon ügyvédi irodát nyitott, néhány év múlva városi tisztí főügyésszé, 1892-ben pedig (34 évesen) országgyűlési képviselővé választották szabadelvű programmal. Tekintélyével együtt vagyona is évről évre gyarapodott. Féltagatnyi helyi egyesület elnöki tisztét töltötte be, különösen sokat fáradozott a város kulturális életének fellendítéséért.⁴ Az 1900-as évek elején a legtekintélyesebb helyi pénzüzet, a Veszprémi Takarékpénztár igazgatói székébe került. Pozícióját felhasználva minden ipari vállalkozást támogatott, többek között a vajgyár is az ő elgondolásából született. Óvári és néhány elvbarátja azt is felismerte, hogy ezek a regionális üzemcskék nagyon kevés hasznot hoznak és a foglalkoztatottságot sem oldják meg. Legcélravezetőbb vállalkozásnak egy textilipari üzem létesítése mutatkozott. A közös vámterület következtében az országban az osztrák és a cseh textilipari cikkek szinte monopolhelyzetben voltak, a hazai ipar 1900-ban a szükségletnek csak alig több mint 14%-át termelte. A magyar kormány egymás után hozta az iparpártoló törvényeket, amelyek közül az 1899-es éppen a textilipar fejlesztését tűzte ki célul. Kamatmentes kölcsönt, több évi adómentességet, gépi juttatásokat biztosított az új vállalatoknak. Nem is maradt el az eredmény, néhány éven belül 45 textilgyár kezdte meg működését. Veszprémben rendelkezésre állt az olcsó munkaerő és megfelelő üzemi épületekben sem mutatkozott hiány, de a már említett tőkehiány továbbra is akadályozta az iparosítást. Óvári erőfeszítései ellenére sem talált

társakra, s így saját tőkéből 1907-ben létrehozta az ELSŐ BAKONYVIDÉKI KÖTŐ ÉS SZÖVŐGYÁRAT.⁵ A hangzatos név mögött két szobácska húzódott meg a Buhám utcában, ahol néhány fiatal lány kézzel hajtott, elavult gépeken gyártotta a harisnyákat. Ez a kezdeti lépés nem elégítette ki Óvárit, és mindent elkövetett, hogy „gyárát” részvénytársasággá fejlessze.

Több, balul végződött kísérlete után 1908-ban sikerült néhány „márkás” nevet megnyernie az alapítási tervéhez. Ezek szerint a 200 ezer korona alaptőkét 2000 db 100 korona névértékű részvények lejegyzésével kívánták előteremteni. A részvényaláírási felhívás számított „az egész magyar társadalom hazafiasságára, okos belátására, hogy megmutatja: nem csak szóval, hanem tettekkel is támogatja a magyar ipart.”⁶ De a szépen csengő szövegek nem bizonyultak hatásosnak. A várva-várt tőkések nem jelentkeztek, a nagynevű alapítóknak viszont a pénztárcájuk üres volt. Szégyenszemre akadt köztük nem is egy, akinek „anyagi erejéből” csak két részvény jegyzésére tellett. Így a tervezett vállalkozás kudarccal végződött, a 2000 részvényből csak 320-at (ebből Óvári 120-at) jegyeztek le. Ezek után Óvári három évig nem is kísérletezett újabb gyáralapítással, sajátját viszont kibővítette.⁷

A GYÁRALAPÍTÁS ÉS A HÁBORÚS KONJUNKTÚRA (1911–1919)

1911. november 5-én a városháza tanácstermében ünneplőbe öltözött részvényesek népes csoportja várta az alakuló közgyűlés kezdetét. Az elnöklő Óvári „konstatálta”, hogy az összes részvények jegyzése megtörtént, és a névérték 30%-a befizetést nyert. Ismertették a társaság alapszabályát, amelyet a jelenlevők egyhangúlag elfogadtak. Ezzel megalakult Veszprém századeleji legnagyobb ipari vállalkozása, a VESZPRÉMI KÖTÖTT ÉS SZÖVÖTT IPARÁRUGYÁR RT. Elnökké dr. Rédey Gyula nagyprépostot választották. Talán furcsának tűnik, hogy egyházi személlyel töltötték be ezt a tisztséget annak ellenére, hogy nevét nem találjuk a főrészvényesek között. A káptalan feje – püspöki székhelyről lévén szó –, nagy népszerűségnek örvendett, és ami ennél is fontosabbnak tűnt, széleskörű kapcsolatokkal, befolyással rendelkezett. Ezeket az erényeit szerették volna Óváriék kamatoztatni. Az ékesszólásáról híres főpap székfoglaló beszédének záróaktusát érdemes idézni.

„Minden becsületes ipari vagy gyári vállalkozás egy-egy lépéssel előre viszi az ország sorsát. Új korszakot látok Veszprémben, mert az új gyáralapításban egyesült az egész város, mert az új gyáralapításban sem társadalmi állás, sem vallás az alapítók közé éket verni nem tudott.”

Rédey igazat mondott, a részvényesek között éppúgy megtaláljuk a zsidó és keresztény kereskedőket, mint a Tisza-pártiakat és a 48-asokat. Ezt tükrözi az alapítók által megválasztott igazgatóság is, amelynek tagjai természetesen a legtöbb részvényt jegyzők sorából kerültek ki.

Igazgatási elnök: Hirschfeld Béla téglagyáros, vállalkozó, elnökhelyettes: Benacek Béla, az Alapítványi Pénztár főkönyvelője. Igazgatósági tagok: Berger Arnold nagykereskedő, Rosenberg Mór szövet- és divatáru kereskedő, Neu Jakab tőkés magánzó, Gunst Ignác, Rády István, Fekete Gyula divatáru kereskedők, Suly László földbitokos, biztosítási főgynök, tőzsdebizományos.

A felügyelő bizottságba a pénzügyintézetek megbízottjai kerültek. A Veszprémi Takarékpénztárt dr. Sárly János főkönyvelő, a Veszprém megyei Takarékpénztárt Popper Samu cégvezető, az Alapítványi Pénztárt dr. Fatér István, a papi szeminárium aligazgatója képviselte.⁸ Mint a nevekből és a foglalkozásokból kitűnik, a részvénytársaságot a kis- és középtőkések alapították a veszprémi pénzügyintézetek hathatós támogatásával, vagyis a korra jellemzően a helyi fináncnöke.

Óvári egyelőre távol maradt a vezetéstől, Rédeyt is inkább csak a neve fémjelzte, sem az igazgatósági üléseken, sem a közgyűléseken nem vett részt, egy kivételtől eltekintve, amire még visszatérünk.

Nem volt egyszerű feladat a – most mosolyogva tapsoló és szavazó – részvényesek összetoborzása. Az alapítók okulva a többszöri sikertelenségből, tudták, hogy egy-egy személytől komolyabb részvényjegyzés nem várható. Ezért a tőkés viszonyok között alacsonyán, 50 koronában állapították meg egy részvény névértékét, hogy minél több kisembert bevonhassanak a vállalkozásba. Óvárin kívül Banacsek Béla, Suly László, Gunst Ignác és dr. Fischer Mór ügyvéd (ő volt a vállalat ügyésze 1929-ben bekövetkezett haláláig) több hónapos szívós munkával érte csak el, hogy a 2000 db részvény gazdára találjon, illetve a 100 ezer korona alaptőke összegyűljön. Elsősorban a kiskereskedők széles táborát sikerült megnyerniük azzal a hangzatos, de nem alaptalan célzattal, hogy a befektetett tőkéjük kétszeresen is megtérül, hisz nem csak osztalékra, hanem növekvő forgalomra is számíthatnak a leendő gyári munkások vásárlásai révén.

Elhatározta továbbá a közgyűlés, hogy „megvásárolja az *Első Bakonyvidéki Kötő és Szövőgyár iparvállalatot, azt megnagyobbítja, és a legújabb igényeknek megfelelően átalakítja.*” Óvári, aki üzemét 25 ezer koronára taksálta, az idejétmúlt gépek eladásával jelentős jövedelemre tett szert. Egyébként ezek a kézi kötőgépek egy-két év után ócskavasba kerültek.

A kötőgyárnak nem kellett gyárépületet építenie, még csak vásárolni sem, mert a város tanácsa készséggel adta bérbe a tulajdonába lévő Deák Ferenc utca 12. szám alatti régi lak tanyaépületet 10 évi időtartamra, évi 1600 korona bérért, és az ingatlan tatarozásáról is gondoskodott.⁹ Ez az épület, ha nem is volt ideális, de megfelelt a gyár céljainak. Ugyanis a textilgyárak létesítésénél csupán néhány tágasabb teremre volt szükség, sőt, több gyár használaton kívüli gőzmalmokban, raktárakban kezdte meg működését.

Az alapszabály így határozta meg a vállalat célját: „*Mindennemű nyers és kikészített gyapjú, pamut és selyemfonálból gépeken harisnyákat és más lábravalókat, alsónadrágokat, ingeket és mindennemű úgynevezett kötött és szövött árut előállítani, azokat nagyban és kicsinyben árusítani.*”¹⁰ Ezt később kiegészítették egy „szociális” cikkellyel: „*Ennek folytán Veszprémben az ipar és kereskedelem fellendítéséhez hozzájárulni és a szegényebb néposztálynak foglalkozást és keresetet nyújtani.*”¹¹ E célkitűzésekből csak a harisnyagyártás valósult meg. Az üzemelés 1912 márciusában indult. Beszerezték a motorikus gépek meghajtásához egy 20 lóerős elektromotort, amelyet egy hat lóerős gőzkazán működtetett. Természetesen még a kézi mechanikus gépek is működtek. Kezdetben a napi termelés 120 tucatot tett ki, amit 75, főleg női munkás állított elő. Az első hónapok kedvező üzletmenete, no meg a mintegy húsz ezer koronás állami szubvenció újabb gépvásárlásokra ösztönözte az igazgatóságot. A meglévő épület azonban szűknek bizonyult. Ezért a vezetőség a házigazdához, a város tanácsához fordult az objektum kibővítése céljából. A város képviselő-testülete 1912. szeptember 18-án elhatározta, hogy felépített egy 19,4x8,2 méteres munkatermet, 7762 korona költségleíránnyal, de a beépített összeg évi 7%-os kamatával a gyárat 10 évre a bérleti viszony lejártáig megterheli. Kicsit megkésve a versenytárgyalási és egyéb igazgatási eljárások miatt Adorján György vállalkozó csak 1913 augusztusában készült el a munkával. Alig készült el a toldalék, bebizonyosodott, hogy használhatatlan, mert a rossz szigetelés miatt a lapostető beázik. Újabb kérelem a városi hatóságokhoz, hogy az épületrész fölé építtessen emeletet. Takács János építőmester 7000 koronáért 1914 októberére elkészítette a kért beruházást.¹²

Az építkezések termelés kiesést okoztak, de mégsem ez volt a fő oka, hogy 1913-ban csak 35 ezer tucat harisnyát gyártottak. Már 1910-től, de különösen a Balkán-háborúk után – a bedugult exportlehetőségek következtében – a monarchia textilpiacán depressziós jelenségek mutatkoztak. A kereskedelem képtelen volt a termeléstől diktált készleteket elárúsítani. Tömték a gyárosok a nagykereskedőket, azok a kistextileseket áruval hosszulejártú hitelre. Így azonban nem csak az árukészletek, hanem az adósságok is felszaporod-

tak. Tartozott a gyárosnak a nagykereskedő, neki a boltosok és áruháztulajdonosok. Ehhez járult a magyar kötszövő ipar féloldalúsága. A gyárak termelési profilja 1911-ben a következőképpen festett: harisnya 70%, alsóruha 25%, egyéb 5%.

Látható tehát, hogy a hazai kötőipar elsősorban harisnyagyártásra rendezkedett be. Ez magában hordta azt a veszélyt, hogy a túltermelési válság legelőször a harisnyagyárakat sújtja. Nem meglepő ezek után, hogy a veszprémi gyár az 1913-as évet 24 268 korona veszteséggel zárta, és tartozásai meghaladták a 114 ezer koronát.¹³ Közrejátszott a dekonjunkció mellett ebben az is, hogy a fiatal gyárnak még nem épültek ki a megfelelő üzleti kapcsolatai. Néhány régebbi gyár, mint a gyulai is, simán átvészelte a válságot, sőt, még nyereségre is szert tettek.

A deficités esztendő nagy riadalmat okozott az igazgatóság és a részvényesek körében. Óvári nem késlekedett, átvette az igazgatóság vezetését, és nyomban erélyes intézkedéseket hoztak. A veszteség pótlására az 50 koronás részvényeket 30 koronásra devalválták, ezzel egyidőben 2000 db új 30 koronás részvény kibocsátását határozták el.¹⁴ Érzékeny, 40%-os veszteség érte így a részvényeseket – habár ez még elmaradt a nagy mamutcég, a Magyar Pamutipar Rt. 75%-os leértékeléséhez –, ezért a csőd szélére jutott gyárat a kisemberek új részvények jegyzésével már nemigen támogatták. A kötőgyárat a bezárástól – néhány gazdagabb kereskedőt leszámítva – a helyi pénzüzetek, elsősorban az „Óváribank”, a Veszprémi Takarékpénztár mentette meg. Így a részvénytársaság alaptőkéje 120 ezer koronára emelkedett, a Veszprémi Takarékpénztár befolyása megnőtt, két bankemberével meg is erősítette az igazgatóságot. Ez alkalommal került dr. Sára a felügyelő bizottságból az igazgatóságba és rövidesen ő lett a vezetés lelke.

Alig fejeződött be a szanalás, kitört az első világháború. Az osztrák–magyar hadvezetőség gyors győzelemre számított, ezért csak a hadiipart és a közlekedést „katonásították”, de a polgári termelés folyamatosságára nem gondoltak. Vagonhiány miatt elmaradtak a nyersanyag- és szénzállítmányok. Ebben a zavaros helyzetben gyárunk kénytelen volt az üzemelést redukálni, sőt, néhány hétre be is szüntetni. Ez a bénultság azonban csak egy-két hónapig tartott, hogy azután addig nem tapasztalt ütemben folytatódjon a termelés. Ahogy eldőrdültek a csatatereken az első ágyúlövések, a textilválság már csak lidércs álomnak tűnt. A hatalmas rendelések eszközlő hadvezetőség és a textiliák szétkapkodó közönség hetek alatt kiűrtette a raktárakban porosodó készleteket. Része volt a kibontakozó konjunktuurának a veszprémi gyár is. Elég, ha beleolvassunk az 1915. évi közgyűlés igazgatósági jelentésébe, amely az első háborús év gádzálkodását elemzi.

„A szanalás folytán gyárunk már az év elején szép fejlődésnek indult. A közben kitört háború igen sok kellemetlenséget okozott nekünk. De a háború által előidézett ezen bajokat a háború orvosolta is. A kereslet roppant mértékben megnövekedett, az árak is emelkedtek, úgy, hogy az üzemzavarok folytán előállott veszteségeket sikerült elminimalálni és éviünket – kezdetnek mindenestre tekintélyes – 14 425 korona nyereséggel lezártuk... Gyárunk Veszprém városban máris tényező, mert 60 ezer korona fizetés és munkabérrel 120 alkalmazottnak ad megélhetést, a gyártott harisnyák száma meghaladta az 50 ezer tucatot, az eladási forgalom pedig a 200 ezer koronát.”

Am a derűlátó megállapításokat a jelentés végén az óvatosság váltja fel.

„A jövedelem felosztásánál méltóztassanak figyelembe venni, hogy rendkívüli időket élünk, amelyek esetleg gyárunktól is áldozatokat fog követelni. Ezek indították az igazgatóságot és felügyelő bizottságot arra, hogy az évi jutalékról lemondjon és a t. Közgyűlést is felkérje, hogy ez évben osztalékot ne állapítson meg.”¹⁵

Tartalékkolták tehát a nyereséget a „kedvezőtlenebb üzletmenet” esetére, mit sem törődve a kisrészvényesek érdekeivel. Pedig – legalábbis egyelőre – nem volt ok a pesszimiz-

musra. A háború tovább dúlt, piac után nem sokat kellett kutatni, a megrendelők nem válogattak a minőségben. Ez különösen kedvezett a gyárnak, amely már eleve a tömegcikkek, az ún. standard-árú gyártására rendezkedett be. Gyártmányai között a pamutharisnyák vitték a prímet, gyapjú és flór termékek kisebb mennyiségben készültek. Nem, vagy igen kis mértékben gyártottak muntás, finomabb árukat. A gyártási folyamatot a háború végéig mindössze egy szakember (művezető), Gans Rudolf, később Wunderle Ernő irányította.

Az egyre fokozódó termelést csupán a nyersanyag-gondok árnyékolták be. Gyapotot a monarchiában nem termesztettek, a központi hatalmak országai közül csak Törökország rendelkezett minimális terméssel. Így a tengerentúli import a háború kimenetelétől függött. Olaszország 1915 májusában hadba lépett, ezzel az antant blokádja teljessé vált, és a pamutbehozatal gyakorlatilag megszűnt. Ezek a súlyos gondok a veszprémi gyárat 1916 végéig kevésbé érintették. Ha gyengébb minőségű anyagot biztosított is üzemünk fő szállítója, a legnagyobb hazai pamutfonó: Rózsahegy, a termelés megduplázódott és elérte a 100 ezer tucatot. Fennállása alatt a gyár legeredményesebb évét 1916-ban zárta, 50 124 korona tiszta nyereségre tett szert. Ezenkívül ingatlanokat, gépeket vásárolt és 80 ezer koronát tartalékol. Termelvényei eljutottak Ausztriába és Boszniába,¹⁶ Milliók vére, szenvedése aranyat termelt a tőkének. Ezekből a háborús milliókból befektetésük arányában bőven jutott a veszprémi részvénytársaságnak is. Vagyonuk két év alatt megháromszorozódott.

Ezek a nem várt eredmények az igazgatóságot is elkápráztatták és messzenemő terveket szövögettek. Először is megvásárolták a városi villanytelep melletti 4049 n.öl telket új gyártelep céljára, mindössze 8000 koronáért és kiépítették hozzá az iparvágányt. Az egyre fokozódó nyersanyaghiány leküzdésére rongytépő és feldolgozó telepet rendeztek be a Szabadi utcában lévő Adorján-ház udvarán (most a MÉH Vállalat telephelye).¹⁷ Sály ügyvezető igazgató az új gyártelep részére a bécsi Lederer cégnél ötven gépegységéből álló berendezést előlegezett meg, és az új gyártelep tervét bemutatta a Kötőgyár választmányi ülésén. (1916-ban nem tartottak közgyűlést.) Előzetesen kikérték a kül- és belföldi szakemberek véleményét, akik egyértelműen azt állították, „ha a be- és elrendezést az új gyárban sikerül megvalósítani, akkor az a legmodernebb gyárak élére kerül.”¹⁸ Ilyen nagymérvű tervek megvalósításához tőkére volt szükség. Ezért az igazgatóság elhatározta, hogy az alaptőkét a jelenleginek ötszörösére, 600 ezer koronára emelik 4000 db 100 koronás új részvény kibocsátásával.¹⁹ Mindenki elégedett volt, ujjongott a helyi sajtó is:

„Örvendetes dolog a kötőgyár fejlesztése. Hasznát nem csak a részvényesek gárdája látja, hanem Veszprém város közgazdasági élete is. Az indokolt tőkeemelés már biztosítva van, mert három tőkeeros intézet, az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal, a Veszprémi és a Veszprém megyei Takarékpénztárak elhatározták, hogy élnek elővételi jogukkal. Így alig lesz szükség konzorciumra a maradék részvények elhelyezése végett, mert ezek az igazgatóság körében is elhelyezést találnak.”²⁰

Már nem volt szükség a kisemberek pénzére, a több hónapos rábeszélésre. A részvénytársaság a helyi bankok és néhány jómódú ember klubjává szűkült. Ezt jelezte az is, hogy a meggyérült részvényeseknek közgyűlés céljára már elegendő volt a Veszprémi Takarékpénztár tanácssterme, amelynek befogadó képessége alig haladta meg a 30 főt.

Nem maradhatott ki az elismerésből az igazgatóság sem. A „Veszprémvármegye” zsunalisztái az eredményeket, a fejlesztést a vezetők kimagasló munkájának tulajdonították. Dicsérő szavakkal kommentálták az alaptőke felemelését és a gyár fejlődését.

„Beszédese jele ez a vállalat életre valóságának, vezetősége szakértelmének, rátermettségének és annak, hogy Veszprém nagyon is alkalmas tervszerű gyáralapítások céljára, csak legyen hozzávaló férfiú, hozzávaló vezetőség, aki a konjunktúrákat és a helyzeteket felismeri és értékesíteni tudja.”²¹

A szép elképzelések megvalósításába azonban beleszólt a háborús anyagihiány. 1917-ben már a hazai anyagokból is katasztrófális hiány mutatkozott, ezért az új gyártelep felépítéséről le kellett mondani. Hasonló helyzet uralkodott a pamutfronton is. A tőkések már 1915-ben megszervezték az Osztrák–Magyar Pamutközpontot abból a célból, hogy a szűkös nyersanyagkészleteket szétossza. 1916-ban önálló magyar Pamutközpont alakult, amitől azt várták, hogy jobban képviseli a hazai tőkések érdekeit. Ehelyett a korrupció és a lánckereskedelem burjánzott el a szervezetben. Nyersanyagot és készárut alig lehetett beszerezni, de feketén, a maximált ár tíz–tizenötszörösén mindent lehetett kapni. A protekcionizmus következtében a gyárak nem a kapacitásuknak megfelelően részesültek nyersanyag-ellátásban, hanem aszerint, ki tudta jobban megvesztegetni az illetékeseket. Pedig a minőség is egyre romlott. Kezdetben pamuthulladékot dolgozták fel újra fonallá, majd megjelent a rongyból és egyéb textilhulladékokból előállított durva fonal, a vigony (vigogne). Amikor ez sem bizonyult elégségesnek, papírfonallal kísérleteztek, ami bizonyos mértékáruknál úgy, ahogy be is vált, de harisnyagyártásra alkalmatlannak bizonyult. A textilgyárak egyre sűrűbben kényszerültek redukción, mert a szükséganyagokból is egyre romlott az ellátás. Az 1917-es esztendő nagy részében a veszprémi gyárban is szünetelt a termelés. Ebben nem az anyagihiány játszotta a fő szerepet, hanem megérkeztek a vásárolt gépek és megkezdődött a rekonstrukció. Említettük már, hogy az új gyár építése dugába dőlt, ennek folytán kényszerűségből a gépeket a régi gyárépületben helyezték el. Ezek a termelőberendezések nem voltak mind újak, de lényegesen korszerűbbek a réginél. Az új gyártósor beállítása szükségessé tette, hogy 70 lóerős elektromotorral cseréljék fel az addigi 20 lóerőt szolgáltató energiatelepet. A gyár fennállása alatt a hálózattól független energiával dolgozott. Helyhiány miatt viszont a fonodát nem tudták üzembe helyezni, s így a rongyfeldolgozó telep is beszüntette működését.

A rekonstrukció közepette hívták össze kétévi szünet után 1917. április 18-ra a közgyűlést. Válságos idők jártak, de az igazgatóság még magabiztosan ült a helyén. Bízta abban, hogy az átszervezett gyár a békés időkben is biztosítja részükre a magas profitot. Első ízben állapítottak meg osztalékot, részvényenkint 2,50 koronát, vagyis a nyereségnek csak egyötöde, 10 ezer korona került szétosztásra. Ez az összeg alig haladta meg az igazgatóság és a felügyelő bizottság évi jutalékát. Elhatározták még, hogy az 1913-ban leértékelt 30 korona névértékű részvényeket 50 koronára kiegészítik, és 100 koronára összevonják. A gyár nevét is megváltoztatták: VESZPRÉMI KÖTŐ ÉS SZÖVŐGYÁR RT-ra.

Mint említettük, 1917-ben a korszerűsítés következtében alig üzemelt a gyár. Ez meglátzott a profiton is, jóval szerényebben alakult az előző évinél. A tiszta nyereség felosztását, amelyet az 1918-as közgyűlés hagyott jóvá, érdemes szemügyre venni, mert jól példázza az akkori tőkés vállalkozások ilyen irányú gyakorlatát.

Az 1917. évi nyereség felosztása:²²

Tartalékalapra átkönyelve	6 173 K
Igazgatóság és felügyelő bizottság tiszteletdíja	7 325 K
Munkás segélyalapra	1 000 K
Osztaléokra	10 000 K
Jövő évi nyereségszámlára	6 366 K
Összesen:	30 864 K

Ebből kitűnik, hogy az igazgatóság ez évben is megtalálta számítását. Ne tévesszen meg bennünket a tiszteletdíj „nagysága”, mert a vezetők jóval többet bezsebeltek havi fizetés és egyéb juttatások címén. Ismét 2,50 korona osztalék jutott egy részvényre, ebből az infláció következtében 25 dkg sertéshúst lehetett vásárolni, ha éppen kapható volt. Feltűnő, hogy többet tartalékoltak, mint amennyit szétosztottak a részvényesek között, de hát biztosítani kellett a jövő évi profitot, főleg az igazgatóság jutalékát. Ami a munkás segélyalapot illeti, az alig haladta meg a nyereség 3%-át. Ebből az összegből a pénzromlás folytán esetleg 3–4

munkás részesülhetett elfogadható összegű segélyezésben, pedig a munkáslétszám ebben az időben 120 fő körül mozgott.

A redukció alatt a vezetőségnek sikerült számottevő nyersanyaghoz jutnia, s így 1918 januárjában teljes kapacitással újra megindulhatott a termelés a „megnagyobbított és teljesen átszerelt gyárban”. A fokozódó pénzromlás ellensúlyozására az igazgatóság a vállalat tőkéjének egy részét ingatlanokba fektette. Megvásárolták többek közt a már említett Adorján-féle házat 61 500 koronáért, ahol lakáshoz jutottak az idegenből származó munkások.

A „gőzerővel” beindult termelés nem bizonyult tartósnak. 1918-ban a Habsburg-monarchia már a végét járta, tartalékai okozta a legtöbb gondot. A hadsereg és a vasút megnövekedett fogyasztása miatt az iparnak a békebeli mennyiség fele sem jutott, és a szénhiány miatt még a kulcsfontosságú hadiipari üzemek is kénytelenek voltak hosszabb-rövidebb időre leállni. Gyárunk is egyre gyakrabban kényszerült üzemét ez okból átmenetileg szüneteltetni. Az egyik nyár eleji ideiglenes leállásból azután majdnem két éves kényszerzünet következett, és a lezárt kapuk csak 1920 tavaszán nyíltak meg újra.

A tanácsköztársaság idején a Kötőgyár is szocializálásra került, gyakorlati jelentőséggel azonban ez nem bírt, hiszen a gyár nem folytatott termelő tevékenységet.²³ Az igazgatóság „az ismeretes gazdasági okok miatt” csak 1919 decemberében hívta össze a közgyűlést és számolt be az 1918-as év eredményeiről. Annak ellenére, hogy csak tízezer tucat harisnyát gyártottak, az üzletmenetet jónak értékelték, sőt, az 1917 évi osztlék dupláját, 5 koronát fizettek részvényenként.²⁴ Igaz, ez egy fél liter tejföl árával egyezett meg, ám Óváriék – különböző pénzügyi manővereket is felhasználva – bizonyítani akarták a csüggedő részvényesek előtt, hogy még egy pangó gyárból is lehet nyereséget kipréselni.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. Hornig: Veszprém múltja és jelene. Veszprém. 1912. 165–177., 181–182. p.
2. Veszprémi Hírlap, 1907. júl. 21.
3. Parragh Gy.: Veszprém múltja és jelene. 1916. h.n.
4. Hahn-Zsadányi: Veszprém vármegyei fejek. 1929. Veszprém. 25–34. p. VMK
5. Veszprémi Hírlap, 1907. márc. 17.
6. Veszprémi Hírlap, 1908. júl. 26.
7. Veszprémi Hírlap, 1908. dec. 13.
8. Veszprémvármegye, 1911. nov. 12.
9. Veszprém város közgyűlési jegyzőkönyve (V.V.kgy.jkv-e) 1911. 331–332. p. Veszprém Megyei Levéltár (VEML)
10. Cégbírószági iratok, Kereskedelmi társas Cégek jegyzéke. IV. kötet. 22. p. VEML
11. Veszprémi Kötő és Szövőgyár Rt. Alapszabályai. Veszprém, 1928. Bakonyi Múzeum Könyvtára. (BMK)
12. Polgármesteri iratok. Kötőgyár építési ügye. 1452. (1918, csomó) VEML.
13. Galánthati: Nagy Magyar Compass (N.M.C.), 1915. 827. p.
14. Veszprémvármegye, 1913. máj. 3.
15. Hanák P.–Hanák K. A magyar pamutipar története. Budapest 1964. Statisztikai Hivatal Könyvtára.
16. Galánthati: N.M.C. 1920.
17. Polgármesteri iratok, 17. 980/1916. csomó (VEML).
18. Veszprémvármegye, 1916. szept. 24.
19. Veszprémvármegye, 1916. dec. 24.
20. Veszprémvármegye, 1917. febr. 25.
21. Veszprémvármegye, 1917. ápr. 22.
22. Veszprémvármegye, 1918. máj. 19.
23. Vörös Zászló, 1919. május 4.
24. Veszprémi Hírlap, 1919. dec. 14.

Néhány adat Veszprém madárfaunájához (I.)

(A szerző fényképfelvételeivel)

BALI JÓZSEF

BEVEZETÉS

A MAGAS-BAKONY és a Balaton-felvidék mintegy természetes összekötő tája a völgyekkel szaggatott Veszprémi-fennsík, amelyet a rajta átkanyargó Séd-patak is segített kialakítani. A város csaknem a fennsík geometriai közepén fekszik, ahol a dolomitot mélyen bevágó Séd egy asszimmetrikus völgyet hozott létre. A gazdag történelmi múlttal rendelkező települést, amely fejedelmi szállás- és tartózkodási hely volt, a köznapi használatban gyakran emlegetik a királynék városaként. A fellelhető geológiai, botanikai, zoológiai és műemléki kincsei még tovább emelik a település értékét. E tanulmányban ornitológiai szempontból vizsgálom a területet, amely a Szabadságpuszta és Csatár-hegy peremrészekkel, illetve a közigazgatásilag idecsatolt Kádárta és Gyulafirátót egykor önálló községek határaival azonos.

Az elmúlt évszázadok bakonyi vadászatai, az erdő- és vadgazdálkodás, valamint a sólymzásat szolgáltatták a legelső madártani adatokat. Az irodalmi források közül ORMÁNDY MIKLÓS „Néhány szó a madarokról” című tanulmánya említhető meg elsőként, amely a veszprémi kegyesrendi gimnázium tudósítványában jelent meg (1875). MADARÁSZ (1884) a Természetrajzi Füzetek 8. számában a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében levő és Veszprémből származó, rendellenes színezésű dolmányos varjú adatát közli. VÉGHÉLYI (1886) a városban rendszeresen végrehajtott verébirtásról ad hírt a közigazgatási „emléklapokban”. A Veszprémben megjelenő „Egyházmegyei Lap” hasábjain 1905-ben jelent meg FÁBIÁN GÁSPAR „A temető madarai” című munkája. GRESCHIK (1909) a magyarországi madárvonulás adatainak feldolgozása során Veszprémre vonatkozókat is említi. KARÁCSONY (1911) széncinkét rabló töviszűrő gébicsről közöl cikket az Aquilában. HOLLÁN SÁNDOR (Nimród 1916) fogoly (*Perdix p. perdix*) megfigyeléséről ad hírt. A hajnalmadár (*Tichodroma m. muraria*) veszprémi (Várhegy, Benedekhegy) előfordulásának adatát közölték: DORNYAY BÉLA (Aquila, 29, 1922), VASVÁRI MIKLÓS (A Természet, 1926) és AGÁRDI EDE (Aquila, 59–62, 1952/55).

Sarlósfecske (*Apus a. apus*) adatokat közöltek: GAÁL ISTVÁN (Természettudományi Közlöny, 1932) és DORNING HENRIK (Természettudományi Közlöny, 1932) és DORNING HENRIK (Természettudományi Közlöny, 1933).

Erdei szalonka (*Scolopax r. rusticola*) adatokat közöltek: HORDÓSY ENDRE (Nimród, 1927), SCHENK JAKAB (Aquila, 36–27, 1929/1930) TANKA SÁNDOR (Nimród, 1930) és „F” (Vadászat és Állatvilág, 1903). Csonttollú (*Bombycilla g. garrulus*) adatokat közöltek: WARGA KÁLMÁN (Aquila, 34–35, 1927/1928 és 36–37, 1929/1930), TANKA S. (Nimród, 1930), NAVRATIL DEZSŐ (Kócsag, 1930) és GRESCHIK JENŐ (Kócsag, 1933).

Keresztescsőrű (*Loxia c. curvirostra*) adatot közölt: SZIJJ JÓZSEF (Aquila, 55–58, 1948/1951 között). Mezei pacsirta (*Alauda a. arvensis*) adatot közölt: TANKA LÁSZLÓ (Nimród, 1923). Vetési varjú (*Corvus f. frugilegus*) adatokat közölt: VERTSE ALBERT (Aquila, 50, 1943). Vonulási adatokat közölt: SCHENK JAKAB (Aquila, 1901, 1905, 1906,

1907, 1908), GRESCHIK JENŐ (Aquila, 17, 1910), TANKA SÁNDOR (Nimród 1930 és 1936), ERDŐHIVATAL – név nélkül – (Nimród, 1941), FARKAS TIBOR (Opuscula Zoologica, 1956) és DARNAY-DORNYAI BÉLA (Aquila, 63–64, 1956/1957). A Veszprém városi madárvédelmi munkáról közöltek adatokat: RÉDL REZSŐ (Veszprémi Hírlap, 1936) és PAPP JENŐ (Napló, 1961). A város téli madárvendégeiről ugyancsak PAPP J. írt cikket (Napló, 1963). Természeti értékeket és ornitológiai adatokat is tartalmazó kiadványt jelentettek meg: DORNYAI BÉLA (Veszprém és környékének részletes kalauza, 1927), FOLDVÁRI MIKSA (A Bakony-hegység és a Bakonyalja természeti emlékei, 1933), DARNAY-DORNYAI BÉLA (Bakony – útikalauz, 1955).

A feldolgozás során KEVE ANDRÁS: Nomenclator Avium Hungariae (Magyarország madarainak névjegyzéke) c. könyvét vettem alapul. Eddig 98 faj veszprémi előfordulását sikerült igazolnom.

Ornitológiai megfigyeléseimet és határozásaimat a hetvenes évek elején kezdtem el, miután 1973-ban a megyeszékhelyre kerültem. Munkálkodásom részévé vált a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum által szervezett és irányított A Bakony Természeti Képe kutatóprogramban vállalt feladataimnak: a coleoptera – fauna (bogarak) valamint a herpeto – fauna (kétéltűek és hüllők) vizsgálatának.

Induláskor csak alkalmilag rögzítettem madártani adataimat, majd a közel egy évtizeden át tett megfigyeléseimet 1986-ban lezártam, s elkészítettem az Adatok Veszprém város madárfaunájához című tanulmányomat. A következő években kevesebbszer nyílt alkalmam terepjárásra, amit az 1989-es pályamódosításom mindmáig korlátoz.

Meggyőződésem tehát, hogy e mostani néhány újabb adattal kibővített dolgozat sem nyújthat teljes ornitológiai faunaképet a vizsgált területről.

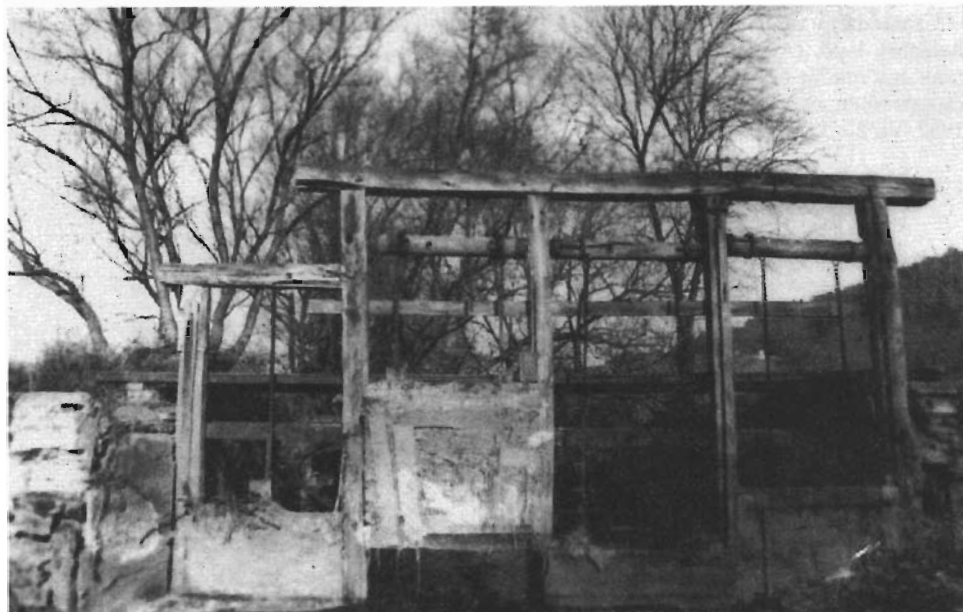
Az adatok közlését 1992 júliusában zártam.

A TERÜLET RÖVID JELLEMZÉSE

A Veszprém–várpalotai fennsík a Keleti-Bakony letérésétől délre elterülő dolomitmező, amelynek képzeletbeli tengelye a Séd-patak völgye. Az útkörnyűrével határolt városhoz az üdülőterületként hozzátartozó Csatár-hegyet, továbbá Kádárta és Gyulafirátót községeket, illetve Szabadságpusztát vettem számításba a madárfauna vizsgálatakor. A táj eredeti erdői, sőt, erdőtalajai is javarészt eltűntek. A kopár, egyhangú karsztos mezőkön telepített fenyvesek (*Pinus nigra* és *P. silvestris*), mészkedvelő tölgyesek (*Orno-Quercetum*) és akácok tenyésznek.

A sziklafüves lejtősztyepréteken, a sziklagyepeken a fásszárúak közül a cserszömörce (*Cotinus coggygria*) telepszik meg leghamarább. A fennsík keleti felében már a törpe mandula (*Prunus nana*) és a tatárjuharos tölgyes (*Aceri tatarico – Quercetum ornetosum*) is kifejlődik. A tektonikus eredetű mélyedésekben, a felszínre kerülő karsztvizcek hatására állandóan vizenyős allúviumon helyenként (Gyulafirátót–Jutas között) üde, vagy kiszáradó tőzegek láprétek alakulnak ki. (FEKETE 1964)

A madárfajok fészkelése és táplálkozása szempontjából alapvetően fontos cserjék, bokrok és fák közül a következők tenyésznek a vizsgált területen: egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), a bibircses kecskerágó (*Euonymus verrucosus*), csíkos kecskerágó (*Euonymus europaeus*), vesszős fagyal (*Ligustrum vulgare*), ostorménfa (*Viburnum lantana*), kányabangita (*Viburnum opulus*), ükörkelonc (*Lonicera sylostium*), tatárjuhar (*Acer tataricum*), kökény (*Prunus spinosa*), ördögcérna (*Lycium barbarum*), húsos som (*Cornus mas*), közönséges mogyoró (*Corylus avellana*), bércse (*Clematis vitalba*), szeder (*Robus sp.*), vadrózsa (*Rosa canina*), fekete bodza (*Sambucus nigra*), gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), cserszömörce (*Cotinus coggygria*), mohostölgy (*Quercus pubescens*), csertölgy (*Quercus cerris*) mogyorós hólyagfa (*Staphylea pinnata*), fehér akác (*Robinia pseudo-acacia*), virágos kőris (*Fraxinus ornus*), kisle-

*Aranyos-völgy, az egykori Pozsgay-malom napjainkra teljesen lepusztult zsilipje.
A környék állandó, vonuló és áttelelő fajok kiváló megfigyelőhelye*

velű hárs (*Tilia cordata*), narancseper (Oszáznarancs) (*Maclura pomifera*), vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), krisztustövis (*Gleditsia triacanthos*), korai juhar (*Acer platanoides*), kőrislevelű juhar (*Acer negundo*), gyertyán (*Carpinus betulus*).

A város parkjaiban, terein, utcáin és kertjeiben díszlenek: a madárberkenye (*Sorbus aucuparia*), gyöngyvessző (*Spiraea media*), sóskaborbolya (*Berberis vulgaris*), nagylevelű hárs (*Tilia platyphyllos*), borostyán (*Hedera helix*), boróka (*Juniperus communis*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), fehér eperfa (*Morus alba*), orgona (*Syringa vulgaris*), aranyvessző (*Forsythia x intermedia*), mahónia (*Mahonia aquifolium*), életfa (*Biota orientalis*), tűztövis (*Pyracantha coccinea*), japánbirs (*Chaenomeles speciosa*), díszalma (*Malus x purpurea*), japánakác (*Sophora japonica*), lilaakác (*Wistaria sinensis*), európai ecetfa (*Rhus coriaria*) vadszőlő (*Parthenocissus tricuspidata*), mályvacserje (*Hibiscus syriacus*), ezüstfa (*Eleagnus angustifolia*) és szivarfa (*Catalpa bignonioides*).

AZ ÉSZLELT MADÁRFAJOK ISMERTETÉSE

GÓLYAFÉLÉK – CICONIIDAE

1. Fehér gólya – *Ciconia c. ciconia* (L.)

Megfigyelési adatai a következők: Veszprém, Betekints-völgy, 1973. VIII. 10. 1 pd. vadásztatott a Séd-patakban, majd a Vidámparki-tónál. Dózsaváros (Céhház út 13. sz.): 1978. V. 11. Villanyoszlopon elhagyott fészket találtam. Az utolsó költés évét nem sikerült pontosítani.

Csatár-hegy alatti rét: 1986. IV. 4. 2 pd. (tavaszi vonulásban). Gyulafirátót (felhagyott halastó): 1 pd. (A község műemlékromján lakott fészkek van, ahová 1985-ben és 1986-ban csak egy madár érkezett vissza.) 1978. III. 20. az elsőként érkezett példány a falu alatti tocsogós réten, és az Aranyos-pataknál keresgélt táplálékot. 1981. III. 27. 2 pd. (a halastónál), 1982. VI. 27. 2 pd. (a fészeknél), 1983. IV. 2. u.ott 1 pd.

Fehér gólya (*Ciconia c. ciconia*)

RÉCEFÉLÉK – ANATIDAE

2. Nagy lilik – *Anser a. albifrons* (SCOP.)

Gyakori átvonuló. 1985. XI. 27. négy egymást követő csapatban húzott át az egyetemi városrész fölött. 1985. XII. 2. esti vonulásban (21 óra) több csapatban repült át a Jutas-erdő és a lakótelep felett.

3. Vetési lúd – *Anser f. fabalis* (LATH.)

Vonulásban többször hallottam jellegzetes hangját. 1985. XI. 28. ködös szürkületben húzott át a Jutasi úti lakótelep felett egy „seregnyi” csapat. 1986. III. 2. 50–60 pd.-ból álló csapat vonult át a várnegyed felett.

4. Tőkés réce – *Anas p. platyrhynchos* (L.)

Gyulafirátót: 1974. V. 2. a felhagyott halastó töltésén hat fiókat vezetett egy tojó. Veszprém térsége felett vonulásban gyakori. 1985. IV. 4. a Csatár-hegy alatti Séd-szakaszon égerfák takarásából épült fel 2 példány (gácsérok).

VÁGÓMADÁRFÉLÉK – ACCIPITRIDAE

5. Héja – *Accipiter gentilis* (L.)

1982. XII. 27. a Jutas-erdő felett siklott át 1 pd. 1985. XI. 23. a Szilágyi Erzsébet Általános Iskola udvarán tenyésző nyugati ostorfára szállt 1 pd., amely balkáni gerlét zsákmányolt.

6. Karvaly – *Accipiter n. nisus* (L.)

Viszonylag gyakran tűnik fel a városban és környékén. A működtetett etetőkhöz eddig minden télen ellátogatott.

7. Egerészölyv – *Buteo b. buteo* (L.)

A Csatár-hegy, a Gulya-domb és a Jutas-erdő térségében figyeltem meg néhány alkalommal. Csatár-hegy, kilátó környéke 1980. X. 14. 3 pd., Gulya-domb 1982. V. 1. 2 pd., Jutas-erdő 1982. V. 16. 1 pd., a 8-as főút melletti mező felett 1983. XII. 11. 4 pd., 1991. VII. 18. a garázstelep felett 1 pd.

8. Gatyás ölyv – *Buteo l. lagopus* (PONT.)

A Bakony-hegységben gyakori téli vendéget egy alkalommal figyeltem meg a városban: Jutas-erdő 1985. I. 4. A Séd zsilipmaradványa közelében mozgott, majd beszállt a fenyvesbe.

9. Barna rétihéja – *Circus ae. aeruginosus* (L.)

Gyulafirátót, felhagyott halastó, 1983. IV. 2. 1 pd.

10. Vörös vércse – *Falco t. tinnunculus* (L.) Ritka.

Megfigyelési adata: Csatár-hegy, kilátó környéke: 1980. IX. 29. 2 pd.

FÁCÁNFÉLÉK – PHASIANIDAE

11. Fogoly – *Perdix p. perdix* (L.)

Nagyon ritkán fordul elő. 1977. IX. 18-án tanítványom, Németh Károly adott át egy pd.-t, amelyet a Gulya-dombon fogott be. Szabadon engedték.

12. Fácán – *Phasianus colchicus* (L.)

A város több pontján megfigyeltem: Aranyos-völgy, Fejes-völgy, Gulya-domb, Cser-erdő. A Jutas-erdő melletti tereprendezés munkálatai során képződött földhalmokra is kijárt hajnalonként 2–3 pd. (1976–1977).

GUVATFÉLÉK – RALLIDAE

13. Guvat – *Rallus a. aquaticus* (L.)

1982. III. 19.: a Laczkó-forrás melletti erdőben 1 pd. A Volán-telepről származó olajszennyeződéstől elpusztult állatot a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum múzeológusa, Barta Zoltán preparálta ki, s a ténnyről levélben tájékoztatott.

14. Vízityúk – *Gallinula chloropus* (L.)

Gyulafirátót: felhagyott halastó, 1974. V. 2. 1 pd.

15. Szárcsa – *Fulica a. atra* (L.)

Veszprém, Vidámparki-tó, 1976. VI. 3. 2 pd., Gyulafirátót, felhagyott halastó: 1983. V. 1. 3 pd.

LILEFÉLÉK – CHARADRIIDAE

16. Bíbic – *Vanellus vanellus* (L.)

Gyulafirátót, felhagyott halastó melletti szántón: 1981. IV. 12. 7 pd., 1983. VI. 2. 23 pd. (tavaszi vonulásban).

SIRÁLYFÉLÉK – LARIDAE

17. Ezüstsirály – *Larus argentatus* (PONT.)

Veszprém, Aranyos-völgy, Séd-zsilip környéke: 1980. XII. 13. 2 pd. (dankasirályokkal együtt).

18. Dankasirály – *Larus r. ridibundus* (L.)

Gyulafirátót, faluszél, halastó környéke: 1973. és 1974. telén 30–40 pd.-ból álló csapatait észleltem. Veszprém, Aranyos-völgy: 1977. XII. 10–11–13. 20–30 pd. gyülekezett a húsüzemi hulladékokra és a lakótelepi szemétre. Lent a völgyben a háztetőkre és kéményekre, a lakótelep szélén kandeláberekre szálltak le megpihenni. 1980-ban a következő adatok birtokába jutottam ugyancsak az Aranyos-völgyben: I. 15. 40–50 pd., III. 21. 18 pd., XI. 29. 11 pd., XI. 30. 15 pd., XII. 8. 18–25 pd., XII. 9. 8 pd., Cserhát-lakótelep lépcsőfeljárójánál 1985. I. 9. 1 pd. A madár napokig együtt kóborolt a vásárcsarnok parlagi galambjaival. (Vastag hótakaró fedte a várost, és a hideg a -20 C° -ot is meghaladta.) 1990. II. 15. 18 pd. a garázs-telep felett.

GALAMBFÉLÉK – DOLUMBIDAE

19. Örvös galamb – *Columba p. palumbus* (L.)

Cser-erdő: 1984. V. 13. 2 pd., Gulya-domb: 1985. VII. 31. 1 pd.

20. Vadgerle – *Streptopelia t. turtur* (L.)

Házgyári út mente: 1978. VIII. 2. 1 pd., Aranyos-völgy: 1979. V. 8. 3 pd., 1980. IV. 27. 1 pd., 1983. V. 1. 1 pd., Gulya-domb: 1983. VI. 3. 1 pd., 1984. VI. 9. 2 pd., 1985. VIII. 13. 1 pd.

21. Balkáni gerle – *Streptopelia d. decaocto* (FRIV.)

A városban és a vizsgált területeken egyaránt gyakori. Kádártán a malomipari telephelynél rendszeresen mozog 40–50 pd.

KAKUKKFÉLÉK – CUCULIDAE

22. Kakukk – *Cuculus c. canorus* (L.)

Megfigyelési adatai a következők: Aranyos-völgy: 1979. VI. 3. 1 pd., 1979. VII. 5. 1 pd. (villanyvezetékéről hallatta a hangját), 1982. VI. 23. 2 pd., 1984. VII. 1. 1 pd., 1985. V. 12. 3 pd., 1986. VI. 24. 1 pd., Úrkúti-sétány 1980. VI. 9. 1 pd., Gulya-domb: 1984. VI. 3. 2 pd., 1985. VIII. 10. 1 pd., Jutas-erdő: 1986. VI. 24. 1 pd.

GYÖNGYBAGOLYFÉLÉK – TYTONIDAE

23. Gyöngybagoly – *Tyto alba guttata* (SCOP.)

Lakóépület padlásán (Kádártai út) került befogásra 1981. IX. 11-én 1 pd. (Megyer Csaba) Fényképezés után szabadon engedték. A Csatár-hegy alatti útszakaszról hozott be egy elgázolt pd.-t tanítványom, Tóth Péter (1984).

Balkáni gerle (*Streptopelia d. decaocto*) fióka

BAGOLYFÉLÉK – STRIGIDAE

24. Kuvik – *Athene n. noctua* (SCOP.)

Gyulafirátót: 1973. XI. hó (Villanyoszlop összekötőjén üldögélt többször). Aranyos-völgy, egykori „Pozsgay-malom” 1975. X. 12. 1 pd., 1980. VI. 9. 1 pd., Úrkút-sétány: 1985. V. 19. 1 pd., Kádárta: autósziphenő 1986. VI. 13. 1 pd., Vár: 1986. VII. 4. 1 pd.

25. Macskabagoly – *Strix a. aluco* (L.)

Vár: 1983. VIII. 27. 1 pd.

26. Erdei fülesbagoly – *Asio o. otus* (L.)

Szabadságpuszta, szántók: 1980. VI. 14. 1 pd., 1981. VII. 20. 1 pd., Cser-erdő: 1985. IV. 3. 1 pd., Körgyűrű melletti rét felett 1985. VII. 2. 1 pd.

SARLÓSFECSCKE-FÉLÉK – APODIDAE

27. Sarlósfecske – *Apus a. apus* (L.)

A Pajta – kert apró házai, a vár tornyai fölött, a Margit-templom tömbje körül és a Jutasi úti lakótelep légtérében 1976-tól rendszeresen megfigyeltem. Fészkelésüket 1984-ben sikerült igazolni a Kossuth u. 1. számú ház díszítőelemeiből nyíló üregnél. (VII. 4.)

JÉGMADÁRFÉLÉK – ALCEDINIDAE

28. Jégmadár – *Alcedo atthis ispida* (L.)

Gyulafirátót, felhagyott halastó: 1974. X. hó 1 pd., (A nádról vadászgatott.) Betekints-völgy: Séd-pataknál 1976. IX. 8. 1 pd., Kádárta: 1990. VIII. 1. 1 pd.

GYURGYALAGFÉLÉK – MEROPIDAE

29. Gyurgyalag – *Merops apiaster* (L.)

Fészkelési kísérletét több évben megfigyeltem a Csatár-hegy alatt a Séd hídja közelében lévő homokfalban. (1979, 1981, 1982, 1984, 1989, 1991).

BANKAFÉLÉK – UPUPIDAE

30. Búbosbanka – *Upupa e. epops* (L.)

Tapasztalatom szerint ritkán fordul elő. Szabadságpuszta, erdő: 1983. V. 28. 1 pd., Betekints-völgy (Sallai u. kert): 1985. VII. 26. 1 pd., Cser-erdő (Bakony Művek lakótelep): 1985. V. 6. 1 pd.

HARKÁLYFÉLÉK – PICIDAE

31. Nagytekercs – *Jynx t. torgulla* (L.)

Kiskúti-völgy: 1981. IV. 22. 1 pd., Csatár-hegy: 1983. V. 16. 1 pd.

32. Zöld küllő – *Picus v. viridis* (L.)

Gyulafirátót: 1974. V. 3. 1 pd. (A római katolikus templom előtti hársón.) Kádárta (autóspihenő): 1981. VI. 28. 1 pd., Jutas-erdő: 1983. XI. 8. 2 pd., XII. 5. 1 pd., Gulya-domb: 1983. VIII. 2. 1 pd., Aranyos-völgy: 1983. VI. 30. 1 pd., 1984. IV. 9. 1 pd., 1985. V. 22. 1 pd.

33. Szürke küllő – *Picus c. canus* (GM.)

A fajra vonatkozó egyetlen adat: Gyulafirátót (Zrínyi u.) 1974 február hó 1 pd. Az épület udvarán elhelyezett etetőt közelítette meg, átkutatta a kajsziparackfát, majd elrepült.

34. Nagy fakopáncs – *Dendrocopos maior* BREHM

Aranyos-völgy: 1976. III. 9. 1 pd., VI. 17. 1 pd., 1978. II. 4. 1 pd., 1979. I. 6. 2 pd., Jutas-erdő: 1978. II. 10. 2 pd., 1980. I. 15. 1 pd., 1984. VI. 4. 2 pd., Gulya-domb: 1983. VI. 3. 4 pd., 1985. VIII. 10. 1 pd., Laczkó-forrás környéki erdő: 1981. V. 20. 2 pd., Tekerés-völgy bejárata: 1982. IX. 5. 1 pd., Gyulafirátót, Kálváriadomb: 1986. IV. 27. 1 pd.

35. Balkáni fakopáncs – *Dendrocopos syriacus balcanicus* GENGL. et STRES.

A város völgyeiben, parkjaiban gyakori. Telente az etetőket is megközelíti.

36. Közép fakopáncs – *Dendrocopos m. medius* (L.)

Jutas-erdő: 1984. V. 27. 1 pd., Csatár-hegy: 1985. VI. 7. 1 pd.

37. Kis fakopáncs – *Dendrocopos minor* (L.)

Betekints-völgy: 1982. IV. 3. 1 pd., Fejes-völgy: 1985. II. 4. 1 pd., Aranyos-völgy: 1986. IV. 4. 1 pd.

PACSIRTAFÉLÉK – ALAUDIDAE

38. Búbospacsirta – *Galerida c. cristata* (L.)

Általánosan elterjedt, gyakori fészkelő.

39. Mezei pacsirta – *Alauda a. arvensis* (L.)

Gyulafirátót, faluszél: 1983. IV. 2. 3 pd., Fejes-völgy: 1985. IV. 21. 1 pd., Csatár-hegy: 1986. V. 7. 2 pd., Gulya-domb: 1986. VII. 4. 3 pd.

FECSEFÉLÉK – HIRUNDINIDAE

40. Füstifecske – *Hirundo r. rustica* (L.)

Rendszeres fészkelőnek számít. A Magyar Madártani Egyesület Veszprém megyei csoportja néhány tagjával (Megyer Csaba, Nemesbüki András, Nemesbüki Zoltán, Polgár Zoltán, Tóth Tibor és Vers József) állományfelmérést végeztünk a Dimitrov-városban, egy lényegében lakótelepi városrészben. (Bali, 1982) Érkezési adatok: 1981. IV. 8., 1982. IV. 13., 1983. IV. 6., 1984. IV. 20., 1985. IV. 17., 1986. IV. 11. Az elvonulás adatai: 1981. IX. 16., 1985. IX. 24.

41. Molnárfecske – *Delichon u. ubrica* (L.)

A város több pontján fészkel. Elsősorban az erkélyek zugait foglalja el. A füstifecskenél jelzett állományfelmérés e fajra is vonatkozott. Érkezési adatok: 1981. IV. 10., 1982. IV. 9., 1983. IV. 8., 1984. IV. 23., 1985. IV. 19., 1986. IV. 17. A visszaérkező fecskék az eddigi tapasztalat szerint legelőször a vadaspark „Pusztaszafárijánál” tűnnek fel, ahol gazdag a rovarvilág. Az elvonulás adatai: 1981. X. 5., 1985. X. 13.

42. Partifecske – *Riparia r. riparia* (L.)

Fészkelési kísérlete volt 1976-ban és 1979-ben a Gulyadombra vezető út „kőhíd” melletti partoldalában.

SÁRGARIGÓFÉLÉK – ORIOLIDAE

43. Sárgarigó – *Oriolus o. oriolus* (L.)

Az Aranyos-völgyben rendszeresen költ 1–2 pár. A Séd-parton álló fűzfán épített fészből 1981. IV. 2-án 5 pd. fióka repült ki.

VARJÚFÉLÉK – CORVIDAE

44. Dolmányos varjú – *Corvus c. nornix* (L.)

Gulya-domb: 1977. VI. 19. 2 pd., 1979. V. 1. 4 pd., Aranyos-völgy: 1979. XI. 15. 1 pd., 1980. IV. 5. 2 pd (fészkelő pár). Gyulafirátót, felhagyott halastó 1983. IV. 2. 3 pd., Kálváriadomb: 1985. VI. 18. 2 pd. Olykor vetési varjakhoz társul.

45. Vetési varjú – *Corvus f. frugilegus* (L.)

Több helyen telepesen fészkel, ill. fészkel. (Heim Pál Gyermekkórház parkja, Színház-kert.) A legnagyobb kolóniát 1981-ben találtam az előbbre leírt területen, 125 fészket! Fészekanyagért – letörhető gallyakért – leggyakrabban a megyei művelődési központ előtt díszlő juharra jártak, de a Szilágyi Erzsébet Általános Iskola udvarán álló nyugati ostorfát is meglátogatták hasonló céllal. (A famatuzsálem az 1985. évi augusztusi földrengéskor pusztult el.) Csapatosan jár és éjszakázik a panelek tetején.

46. Csóka – *Coloeus monedula turrium* (CH.L.BREHM.)

Állománya növekedőben. Gyakori kép: parlagi galambok, vetési varjak és csókák vegyes csapatai.

47. Szarka – *Pica p. pica* (L.)

A vizsgált terület valamennyi részén előfordul. Rendszeresen költ az Aranyos-völgyben, a Jutas-erdőben és a Gulya-dombon. A Haszkovó úti garázstelep 38-as tömbjében a költésük a Jutas-erdőben (kékény, vadrózsa, galagonya, mezei juhar) 1984 óta figyelem a költését.

48. Szakó – *Garrulus g. glandarius* (L.)

A vizsgált terület több pontján előfordul: Aranyos-völgy, Jutas-erdő, Fejes-völgy, Gulya-domb, Betekints-völgy. A Munkácsy utcában álló cseresznyefán 1986. VI. 2-án figyeltem meg egy „tolvajkodó” példányt. Az Aranyos-völgyben működtetett etetőről gyakran elviszi a kiakasztott szalonnát.

CINEGEFÉLÉK – PARIDAE

Függőcinege (*Remiz p. pendulinus*) művészi fészke

49. Széncinege – *Parus m. maior* (L.)

A leggyakoribb előfordulású fajok közé tartozik. Teleken csapatosan jár a városban örvendően gyarapodó etetőkre.

50. Kék cinege – *Parus c. caeruleus* (L.)

A vizsgált terület minden részén előfordul, de sehol sem akkora egyedszámban, mint a széncinege. A városközpont legkörülzárta kertjeiben is felbukkan 1–1 pd. A téli etetők rendszeres vendége.

(Folytatjuk)

Veszprém meteorológiai viszonyai 1991-ben

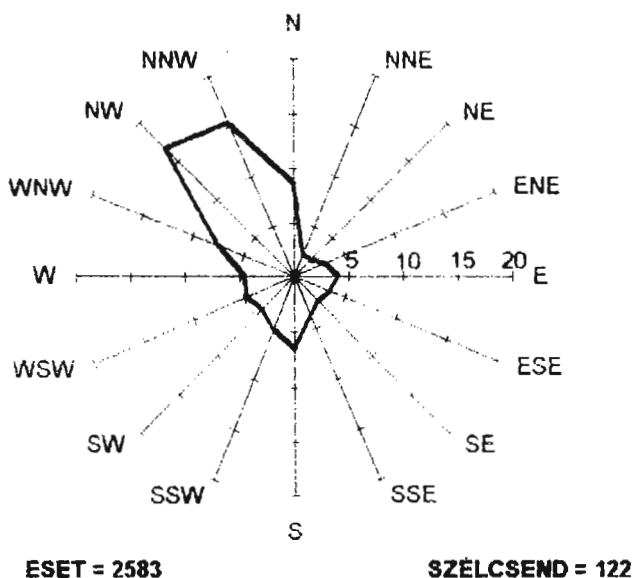
KOVÁCS GYŐZŐ – VIRÁG JÓZSEF

VESZPRÉM területén és közvetlen körzetében 1991-ben az átlagostól valamivel kevesebb csapadék hullott és hűvösebb volt az időjárás. A napfénytartam évi összege 1909 óra, ami a sokévi átlag 85–90%-át érte el. Az évi középhőmérséklet 8,9 °C, ami közel egy fokkal maradt el a sokévi átlagtól. Az évi abszolút maximumot (32,7 °C) július 13-án, az évi abszolút minimumot (–17,3 °C) február 6-án jegyeztük fel. Ugyanezen a napon a talaj közelében (radiációs minimum) –21,2 °C-ig csökkent a hőmérséklet. A csapadék évi mennyisége a sokévi átlag 90%-a körül alakult, a csapadékösszeg 586 mm volt. A napi legnagyobb csapadékot (41,6 mm) június 27-én jegyeztük fel. A csapadékos napok száma 112, ebből 22 nap zivataros, 21 nap havazásos volt. Hótakaró 22 napon át borította a talajfelszínt, ködös napot 16 alkalommal jegyeztünk fel. 1991-ben a legerősebb szellőkést, 27,7 m/s-ot, november 17-én 20 óra 32 perckor észleltük 340 fokos irányból.

A JANUÁR az átlagosnál jóval enyhébb, rendkívül száraz és napfényben gazdag volt. 105 órát sütött a nap, a havi középhőmérséklet 0,4 °C, közel két fokkal haladta meg a sokévi átlagot. A hónap első felében tavaszias, márciust idéző időjárásnak örülhettünk. A napi középhőmérsékletek általában 3–6 fokkal magasabbak voltak az ilyenkor szokásos értéknél és a nappali maximumok elérték a 14,0 °C-ot (11-én). 15-étől hidegebbre fordult az idő, és egészen a hónap végéig a napi középhőmérsékletek 0 fok alatt maradtak. Ezen időszak alatt több esetben –5 °C alá süllyedt a hőmérő higanyszála és a hónap utolsó napján –12,6 °C értéket jegyeztünk fel. A leghidegebb éjszakán (31-én) –14,9 °C talajmenti fagyot regisztráltunk. A január havi csapadékösszeg 6,3 mm, ami az ilyenkor megszokott mennyiségnek alig 20%-a. Az átlagos borultság mértéke 51%, a derült napok száma 9, a borult napoké és a napsütés nélküli napoké egyaránt 7–7. Havazásos, vagy hótakarós nap nem fordult elő, a ködös napok száma 6. A havi legerősebb szellőkést, 23,1 m/s-ot 2-án 0 óra 28 perckor jegyeztük fel 340 fokos irányból.

FEBRUÁRra a kemény fagyokkal járó, igazi téli hideg idő volt a jellemző. A havi középhőmérséklet –3,6 °C volt, több mint három fokkal elmaradt a sokévi átlagtól. Nagyrészt hó formájában hullott le a sokévi átlagtól valamivel kevesebb csapadék (22,2 mm), és térségünket 19 napig összefüggő hótakaró borította. Február első hat napján igen hideg, száraz, napfényes idő volt a jellemző. Az éjszakai lehűlések több esetben meghaladták a –15,0 fokot, a leghűvösebbet 6-án reggel jegyeztük fel, amikor –17,3 °C-t mutatott a hőmérő. Később kissé enyhébbé vált az időjárás, de 14-étől újra visszatért a hideg. A minimum hőmérséklet ismét –10 °C alá csökkent. Február utolsó hetében enyhére fordult az idő, sok volt a napsütés, számottevő csapadék nem hullott. A napi középhőmérsékletek megközelítették az 5 fokot, a havi maximumhőmérsékletet (9,2 °C) 24-én jegyeztük fel. Nyolcadikán számottevő havazás kezdődött és 9-étől több mint 10 cm-es hótakaró borította a talajt. A 12–13-ai havazás majd viharos szél következtében 14-ére 25 cm-re nőtt a hórétteg vastagsága, Hóátfúvások, torlaszok alakultak ki, több út rövidebb-hosszabb ideig járhatatlanná vált. A napsütéses órák száma (129 óra) meghaladta a sokévi átlagot, a borultság mértéke

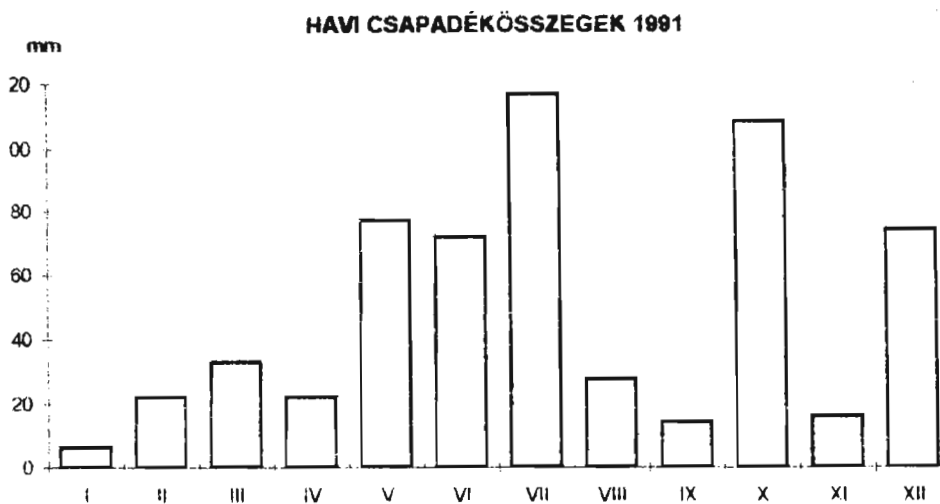
A SZÉLIRÁNYOK GYAKORISÁGA (%) 1991

49%-os volt, a derült napok száma 9, a borult és napsütés nélküli napok száma egyaránt 5-5. A hónap legerősebb szellőkését 13-án 6 óra 40 perckor jegyeztük fel (20,1 m/s) 340 fokban irányból.

MÁRCIUSban meleg, száraz, napfényben szegény időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet 5,9 °C volt, több mint másfél fokkal magasabb a sokévi átlagnál. A hónap első napjaiban általában a szokásosnál hidegebb, télies időjárás volt az uralkodó. Hajnalban többször fagypont alá hűlt le a levegő, a legalacsonyabb értéket 5-én reggel mértük, -2,4 °C-ig csökkent a hőmérő higanyszála. A hónap második felétől kezdődően jelentősen erősödött a nappali felmelegedés. A hónap közepétől napos, száraz időjárás alakult ki, nem volt ritka a 15 fok fölötti nappali felmelegedés sem. 13-a, 15-e között gyenge talajmenti fagyok még előfordultak. 20-a után erőteljessé vált a felmelegedés, a délutáni maximumok több esetben meghaladták a 18,0 °C-t, a reggeli minimumok nem csökkentek 5 fok alá. A havi maximumhőmérsékletet, 19,2 °C-t, 22-én mértük. Március 26-a után egy hirtelen lehűlés végetvetett a nyári napoknak, hűvös, borult, csapadékos időjárás alakult ki, ismétlődő esővel, havasesővel, havazással. A havi csapadékösszeg (33 mm) nagyrészt a hónap végi csapadékokból gyűlt össze, mennyisége a sokévi átlag mintegy 70-80%-át érte el. A borultság miatt a napsütéses órák száma 20-30%-al kevesebb volt, mint az ilyenkor megszokott. A borultság mértéke 68%, három derült, 13 borult és 10 napsütés nélküli napot jegyeztünk fel. A hónap legerősebb szellőkését 22-én 8 óra 14 perckor mértük 230 fokról 21,8 m/s-os értékkel.

ÁPRILISban az átlagosnál hűvösebb, száraz, napfényben kissé szegényes időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet 7,8 °C volt, ami közel 2,5 fokkal maradt el a sokévi

átlagtól. Különösen a hónap első két napján, illetve 17–24-e között volt jóval hidegebb az átlagosnál. 17-én, 18-án és 25-én havazott, illetve havaseső esett, de térségünkben hótakaró már nem alakult ki. 2-a és 17-e között enyhe, kellemes, tavaszi idő volt. 18-án hirtelen 10 fokot csökkent a nappali felmelegedés. Az átvonult hidegfront nyomában jelentős mennyiségű csapadék (10,4 mm), eső, havaseső esett. 20-a után erősen lehűlt a levegő, a reggeli órákban 0 fok alá csökkent a hőmérséklet. A legalacsonyabb értéket 23-án reggel mértük ($-2,4\text{ °C}$), sőt, a talaj közelében ennél erősebb fagyok is előfordultak. 24-étől az éjszakai fagyok megszűntek és a nappali felmelegedés is lassanként elérte az évszaknak megfelelő 17–18 fokot. A havi csapadékösszeg (22 mm) nem érte el a sokévi átlag 50%-át. A napfénytartam összege (184 óra) a sokévi átlag közelében maradt. A borultság mértéke 56%, a derült napok száma egy, a borult napoké 6, a napsütés nélküli napoké 2. A hónap legerősebb szélökését 9-én 14 óra 39 perckor regisztráltuk 20 m/s-os értékkel 320 fokban irányból.

1991 MÁJUS ára a rendkívül hűvös, csapadékos és a napfényben szegény időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet $11,0\text{ °C}$ volt, ami mintegy 3–4 fokkal maradt el a sokévi átlagtól. A leghűvösebbet ($3,5\text{ °C}$) 7-én reggel mértük, a legmelegebbet ($21,2\text{ °C}$) 22-én jegyeztük fel. Az ilyenkor szokásos 3–5 nyári nappal ellentétben, 1991-ben nem emelkedett a hőmérő 25 °C fölé. Májusban másfélszer annyi (77 mm) csapadék hullott, mint a sokévi átlag. Ehhez az összeghez nagyban hozzásegített a 6-a és 18-a között lehullott több mint 60 mm eső. A borultság mértéke 66%, egy derült napot, 9 borult és 2 napsütés nélküli napot jegyeztünk fel. A napsütéses órák száma 214. A hónap legerősebb szélökését 19-én 12 óra 55 perckor regisztráltuk $23,0\text{ m/s}$ -os értékkel 320 fokban irányból.

JÚNIUS ban igen változékony, de a havi értékeket tekintve kissé hűvös, az átlagoshoz közeli csapadékos és napfénytartamú időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet $16,9\text{ °C}$, ami körülbelül másfél fokkal maradt el az ilyenkor szokásos értéktől. A hónap első felében változékony, néhány napot kivéve az átlagostól hűvösebb volt az időjárás. A délutáni maximumok 4-e és 8-a között nem érték el a 20 °C -t sem. A legerősebb éjszakai lehűlést 6-án reggel mértük, amikor $5,0$ fokig csökkent a hőmérséklet. 16-től 18-ig igazi nyá-

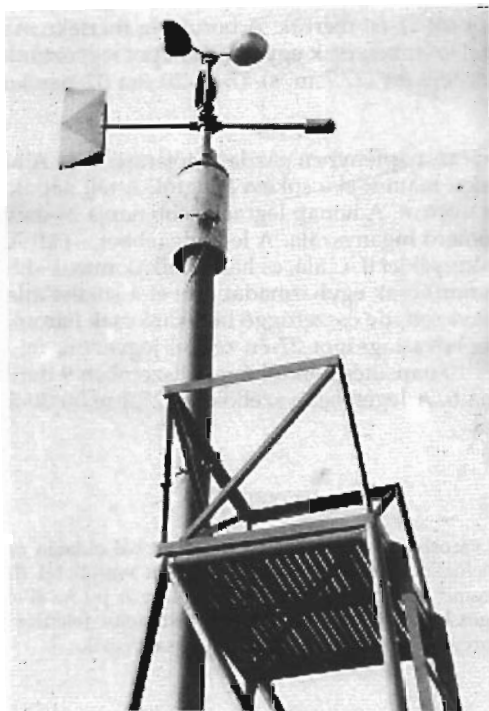
ri kánikula uralkodott, 17-én 31,5 °C-os csúcshőmérsékletet mértünk, éjszakánként csak 12–15 fokig hűlt le a levegő. A szeszélyes időjárásra jellemző volt, hogy a hónap második felében is többször hirtelen lehűlt a levegő, és a lehülések között néhány napra újra igen meleg, fűledt volt az idő. Június 27-én az esti órákban egy hidegfront vonult át a területünk fölé, orkánserű (25,0 m/s) szél kíséretében. A zivatarfelhőkből heves záporok, zivatarok alakultak ki, rövid idő alatt 41,6 mm csapadék hullott. A havi csapadékösszeg 72 mm, a napsütéses órák száma 235. A derült és borult napok száma egyaránt 2, és egy napsütés nélküli nap volt. Nyári nap 8, hőségnap 1 esetben fordult elő; a zivataros napok száma 7. A borultság mértéke 52%.

JÚLIUSban rendkívül csapadékos, meleg, napfényben szegény időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet 20,8 °C, ami mintegy 0,5 °C-al haladta meg a sokévi átlagot. A hónap első napján még hűvös volt (ekkor mértük a havi minimumhőmérsékletet: 10,2 °C), de ezután, különösen a hónap első felében volt igazi forró nyár. Július 8-a és 14-ike között a napi csúcshőmérséklet meghaladta a 30 fokot. A legmelegebbet (32,7 °C) 13-án mértük. Ezekben a napokban éjszaka sem csökkent a hőmérséklet 15 °C alá. A hónap második felében változékony, időnként kisebb lehülésekkel tarkított, átlagos hőmérsékletű időjárás uralkodott. A hőségnapok (amikor a max. hőmérséklet eléri, vagy meghaladja a 30 fokot) száma 7, nyári nap (amikor a napi max. eléri vagy meghaladja a 25 fokot) 23 esetben fordult elő. A havi csapadékösszeg: 116 mm, csaknem duplája az évszakra jellemző mennyiségnek. A 24 óra alatt lehullott legnagyobb csapadékösszeget (25,9 mm) 28-án jegyeztük fel. Általában jellemzőek voltak a heves zivatarok. 12 zivataros napon 40 zivataros órát regisztráltunk. A borultság mértéke 56%, a borult napok száma 7, a derült napoké 5, napsütés nélküli nap nem volt. A legerősebb szellőkést 18-án 13 óra 3 perckor regisztráltuk (17,3 m/s) 340 fokos irányból.

AUGUSZTUSban kissé száraz, átlagos hőmérsékletű, napfényben szegény időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet (19,4 °C) pár tized fokkal maradt csak el a sokévi átlagtól. A szeszélyes júniushoz és júliushoz képest az augusztus időjárása kiegyensúlyozottabb, kevésbé változékony volt. A legmelegebbet (31,1 °C) 9-én mértük, a leghűvösebbet (9,9 °C) 30-án reggel jegyeztük fel. Nyári nap 14 esetben, hőségnap 3 esetben fordult elő. Az augusztus havi csapadékösszeg (28 mm) csak a sokévi átlag 50%-át érte el. A 24 óra alatt lehullott legnagyobb csapadékösszeget (10,0 mm) 18-án mértük. A borultság mértéke 51%, a napsütéses órák száma: 226. A derült és borult napok száma 5–5, napsütés nélküli nap nem volt. A legerősebb szellőkést 4-én jegyeztük fel (17,8 m/s) 2 óra 2 perckor 320 fokos irányból.

SZEPTEMBERre az átlagosnál melegebb, napfényben gazdag és száraz időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet (16,4 °C) mintegy fél fokkal haladta meg a sokévi átlagot. A hónap első napjaiban még kellemesen meleg, nyáriak voltak a hőmérsékletek: 7-étől hűvösebbre fordult az idő, ekkor mértük a hónap legalacsonyabb hőmérsékletét (7,4 °C) 11-e után enyhült az idő, az éjszakai lehülések 10 fok fölött maradtak. Szeptember utolsó két napján az őszt meghazudtoló igazi nyári hőség volt, a havi csúcshőmérsékletet (28,2 °C) is 30-án jegyeztük fel. Nyári nap öt esetben fordult elő. A havi csapadékmennyiség (14 mm) 23-án jegyeztük fel. A borultság mennyisége 48% volt, a derült és borult napok száma egyaránt 5–5, a napsütés nélküli napoké 2. Két ködös napot jegyeztünk fel. A legerősebb szellőkést (20,1 m/s) 18-án 12 óra 16 perckor mértük 340 fokos irányból.

OKTÓBER időjárása napfényben szegény, csapadékos és az átlagosnál hidegebb volt. A havi középhőmérséklet (8,4 °C), ez mintegy másfél fokkal maradt el a sokévi átlagtól.

Szélirány- és szélsébségmérő (Fuess–Universal)

Október 18-ig az évszaknak megfelelő, sőt 10-e és 16-a között az átlagosnál melegebb volt az időjárás. A legmelegebbet (22,6 °C) 7-én jegyeztük fel, a minimum hőmérsékletek sem csökkentek 10 fok alá. 19-én már valamivel hűvösebb volt mint a megszokott, és fokozatosan egyre hidegebbé vált az időjárás. 25-e után már 5 fok alatt maradtak a napi maximumok, és a derült hideg éjszakákon jóval a fagypont alá csökkent a levegő hőmérséklete. A leghidegebbet 28-án mértük (–6,3 °C). Általában 5–6 fokkal maradtak el az utolsó dekád (október 21–31.) középhőmérsékletei a sokévi átlagtól. A havi csapadékösszeg (74 mm) másfélszer nagyobb volt az ilyenkor megszokottnál. A 24 óra alatt lehullott maximális csapadékot (30,0 mm) 18-án mértük. A csapadékos napok száma 9, ebből egy nap volt havazás. A borultság mértéke 54%, 10 borult és 7 derült nap mellett 7 volt a napsütés nélküli. A legerősebb szellőkést (25,1 m/s) 2-án 12 óra 9 perckor mértük 340 fokos irányból.

1991 NOVEMBERÉNEK időjárására az átlagostól hűvösebb, valamivel alacsonyabb napfénytartamú, az ilyenkor szokásosnál csapadékosabb időjárás volt a jellemző. A havi középhőmérséklet 4,2 °C, ami közel egy fokkal maradt el a sokévi átlagtól. A leghidegebbet a hónap elején, elsején mértük (–5,6 °C), a legmelegebbet (15,8 °C) pedig 4-én. November első három napja után enyhébbre fordult az idő, majd 10-től 14-ig átmenetileg hűvösebb, a hónap második felében ismét 1–2 fokkal enyhébb időjárás volt a jellemző az ilyenkor megszokottnál. Nyolc esetben csökkent a hőmérő higanyszála 0 °C alá (fagyos nap). Novemberben az átlagosnál jóval több csapadék hullott (108 mm), 75%-al haladta meg a szokásos értéket. 13 csapadékos napot jegyeztünk fel, havazás nem volt, a 24 óra alatt lehullott ma-

ximális csapadékot (24,1 mm) 21-én mértük. A borultság mértéke magas, 76%; 16 borult, 14 napsütés nélküli nappal szemben csak egy derült napot jegyeztünk fel. A ködös napok száma: 6. A legerősebb szélökést (27,7 m/s) 17-én 20 óra 32 perckor mértük 340 fokos irányból.

DECEMBER hideg, száraz, napfényben gazdag időjárású volt. A havi középhőmérséklet ($-1,6\text{ }^{\circ}\text{C}$) közel két fokkal maradt el a sokévi átlagtól. A téli napok száma (a napi max. kisebb mint $0\text{ }^{\circ}\text{C}$) elérte a nyolcat. A hónap legmelegebb napja 24-én volt, akkor is csupán $5,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ig emelkedett a hőmérő higanyszála. A leghidegebbet, $-13,9\text{ }^{\circ}\text{C}$ -t 10-én mértük. 29 alkalommal csökkent a hőmérséklet $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ alá, és három alkalommal $-10\text{ }^{\circ}\text{C}$ alá (zord nap). A havi csapadékösszeg (16 mm) csak egyharmadát érte el a sokévi átlagnak. Kilenc csapadékos naptól 6 esetben havazott, de összefüggő hótakaró csak három napon át borította a talajfelszínt. A maximális hóvastagságot 27-én reggel jegyeztük fel (3 cm). A borultság mértéke 53%, 10 borult és 10 napsütés nélküli nappal szemben 9 derült napot jegyeztünk fel. A ködös napok száma 6. A legerősebb szélökést (25,2 m/s) 30-án 14 óra 23 perckor mértük 340 fokos irányból.

JEGYZET

1. 1991-ben a méréseket a városból kivezető balatonfüredi út bal oldalán működött meteorológiai főállomáson végezték. A főállomást 1987. szeptember 30-án avatták fel. (Ld. Ambrózy Pál: Állomáshálózatunk új láncszeme: Veszprém = Léggör. 1987. 4. sz. 6. p.) Az állomást a volt NEVIKI kísérleti telepén az Országos Meteorológiai Szolgálat tartotta fenn. Jelenleg a méréseket a szentkirályszabadjai Bakony Harcihelikopter Ezred meteorológusai végzik.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

FELHÍVÁS A VESZPRÉMI PANTEON LÉTESÍTÉSÉRE

A panteon görög szó. Jelentése a régi görögöknél és rómaiaknál; az összes isteneknek szentelt templom. Modernebb értelmezésben; egy nemzet elhunyt nagyságainak kultusz-helye, kiváló emberek emlékének szentelt díszcsarnok, esetleg temetkezési helyük is. Az ókori Rómában épült panteon a római építészet legnagyobb szerűbb alkotásai közé tartozik. Ennek mintájára készült a párizsi, mely a klasszicizmus kiemelkedő alkotása.

Magyarországon, az ország fővárosában a Kerepesi úti és a Farkasréti temetőben, valamint a 301-es parcellában alakítottak ki panteont, melyek az elhunyt magyar jelességek és mártírok sírjaival egybekapcsoltak. Egyedi emlékhely például a széphalmi Kazinczy panteon.

Azokban a városokban, ahol a pusztító évszázadok miatt már nem ismert az ott született, működött vagy ott elhunytak temetkezési helye, általában zárt folyosón vagy udvaron emléktáblákon állítanak emléket a helység nagyjainak, amit szintén panteonnak hívnak. Ilyen megyénkben több is van. Kiemelkedő, országunk határait túllépő hírű a balatonfüredi U-alakú, fedett folyosón elhelyezett táblasor. De a zirci apátsági épület belső udvarán, a Bakony kutatóinak és hírességeinek alapított panteon, valamint a révfülöpi és tapolcai, sümegi, valamint a várpalotai vegyeszeti táblasor is ilyen, s ezek egyben idegenforgalmi látványosságok és nevezetességek is.

Veszprémben, Pápán és Ajkán még nincs ilyen létesítmény.

MELYEK A PANTEONNAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK?

Olyan helyen legyen, ahol az avatás, a koszorúzások alkalmával kellő közlekedési tér-ség van, s a tiszteletet adó megtekintők ne gátolják a forgalmat. Olyan idegenforgalmi, központi téren kapjon helyet, ahol a városba érkezők egyénileg is megismerhetik a táblák megtekintésével a város kultúrtörténetét. Kellő rátekintés legyen a táblákra, legyen meg-hitsége és hangulata. Tág tere legyen a továbbfejlesztésnek. A táblák elhelyezése, felava-tása kellő történelmi távlat után történjen. Az emlékhely kialakítása minél kisebb költséggel járjon.

NÉHÁNY LEHETŐSÉG A PANTEON KIALAKÍTÁSÁRA

Kézenfekvő az lenne, ha a várban kapna helyet Veszprém város panteonja. De ott, a túl-szűfolt idegenforgalmi időnyben nem volna lehetőség a táblagyűjteményben gyönyörköd-ni. Az éveken keresztül felállításra kerülő, várhatóan 30 táblának nem is volna kellő helye.

A Rákóczi tér átrendezése évekkel késleltetné a panteon kialakításának kezdetét. Az óvárosban egyetlen épület fala sem felel meg e célra. A művelődési ház és az új városközpont épületei a „díszterrel” együtt szintén alkalmatlanok. A most kialakított vásárló udvarok tábláival kapcsolatban nincsenek a legjobb tapasztalatok. A Komakút tér, az SZTK melletti fehér kőfallal nem elég központi. A Kórház utcától, a volt alispáni ház és a mai Zeneiskola falai az Erzsébet szoborig adhatna helyet a kialakításra. A velük szemben lévő Kálváriadomb még mindig rendezetlen kőtámfala ilyen célra történő kialakítása nagy költséggel járna. Mindezek mérlegelése után a legolcsóbb és legalkalmasabb lenne erre a Püspök- illetve Színház-kert háromoldalú külső-belső betonfala. A megtisztult, gyepesített színház-kert változatlanul a legalkalmasabb egy ilyen fejleszhető emlékhely kialakítására. A kert világítása, központi fekvése, a már ott elhelyezett szobrok és az 1956-os mártír-kopjafa és -emlékkő mind emelné a panteon hangulatát. A múzeumi parkolóba érkező gépkocsik és buszok vendégeit a kerten keresztül lehetne a várba vezetni, ez lehetne a visszainduláskor is a gyülekezőhely.

De bizonyosan lehetne még más kiegészítő javaslatokkal is bővíteni ezt az elképzelést.

JAVASLAT A PANTEON TÁBLÁIRA

Több mint ezeréves történelmünk nagyjaiból, akik Veszprémhez kapcsolódnak: Szent István, Gizella, Koppány, Szent Imre, Vászoly, Szent Margit és egy lengyel herceg, Beszprém Otto.

A veszprémi vár kapitányai: Babocsay Ferenc, Huszár Péter, Tarnóczy Farkas, Verancsics Faustus, Vass Mihály, Telekessy Imre.

A Rákóczi–Thököly felkelésből: Barkóczy Ferenc, Béri Balogh Ádám, Bottyán János, Eszterházy Antal. De természetesen Kinizsi Pál, Fiáth János, Wathay Ferenc is.

Az egyházi személyek közül: Biró Márton, Ranolder János, Uski János, Sennyey István, Vetési Albert és Gál István püspökök, Hauber Márton és Hochmuth Ábrahám rabbi és Kun Lajos főrabbi.

A Wesselényi-összeesküvés szereplői közül: Bátorkeszi István, Sigray Jakab, Szakonyi János.

Az 1848-as szabadságharc idejéből: Bozzai Pál, Horváth Sándor, Noszlopi Gáspár, Salomváry Ferenc, Aschermann Vendrey Ferenc.

A zenészek közül: Csermák Antal, Bihari János, Ruzitska Ignác, Kocsi Sebestyén Gábor, Auer Lipót, Gaál Sándor, Kálmán Imre, Kis János, Liedly Ferenc, Ridley Kohne, Rózsavölgyi Márk, Sebestyén Gábor, Raimann Rezső.

Színészek: Szigeti József és Imre, Szuper Károly, Tamássy József, Vendrey Ferenc.

Építészek: Aigner Sándor, Fellner Jakab, Tummler Henrik és György, Witwer Márton, Tietharth József, Kolozsváry Ödön, Medgyaszay István.

Orvosok: Veszprémi István, Cseresnyés Sándor, Haiszler György, Hoffner József, Konrád Jenő, Pap Ignác, Pillitz Benő, Sauer Ignác, Töltényi Szaniszló, id. és ifj. Csolnoky Ferenc.

Nyelvészek: Szilasi Móric, Rausburg Zsigmond, Édes Gergely, Somogyi Gedeon, Simonyi Zsigmond, Nagy J. Béla.

Írók: Jókai Mór, a Cholnoky testvérek: Jenő, László és Viktor, Eötvös Károly, Endrődi Sándor, Sziklay János, Kálti Márk, Vas Gereben, Galamb István, Győrffy József, Kemenes Ferenc, Molnár Aladár, Propper N. János.

Közigazgatás: Báróczy Mihály, Véghely Dezső, Ányos Ignác, Fenyvessy Ferenc, Kerkápoly Károly, Kisovics József, Marcaltói Miklós, Plihál Dezső, Salomváry János.

Veszprém városának két jeles polgármestere: Kovács Imre és Szeglethy György.

A város neves polgárai közül: Kovács Ferenc, Berkeny Sámuel, Bolgár Mihály, Francsics Károly, Pósa Endre.

Festők: Graits Endre, Nagy Sándor, Takács Jenő.

Levéltárosok: Balogh Gyula, Kőszeghy Sándor, Török János.

A külföldiek közül: Branda Castiglione és Masalione da Panicola.

A város történetével foglalkozó írók közül: Bél Mátyás, Istvánffy Miklós, Csate Antal, Czirbusz Géza, Mulai Konstantin, Rosenthal Sándor, Tilesch Nándor, Wallner Ernő, Hárich János, Horváth Cyrill, Hoss József, Keresztesi József, Serédi Lajos, Erdélyi Gyula, Gutheil Jenő, Lukcsics Pál és Pfeiffer János.

A teljesség, sorrendiség nélkül a felsorolt több mint 130 név mindegyike természetesen nem kerülhet egy-egy táblára. De összevonásra van lehetőség. Így a három Cholnoky testvér, a három verbunkos zeneszerző stb. kaphatna közös táblát. Jelentős nemzeti események megörökítésére is lenne hely. A táblák március 15-én, augusztus 20-án és október 23-án, a három nemzeti ünnepünkön, a hősök vasárnapján, szakmai rendezvények alkalmával, évfordulókon kerülnének felavatásra. A kiválasztásról egy 3–5 fős kuratórium döntene.

Természetesen városunk lakói is élhetnének a táblaavatási javaslattal. A felsoroltakon kívül újabb nevek is számításba jöhetnek. Esetleg megokolt kifogás esetében közülük ki is maradhatnának nevek.

A kuratórium – a szakterületek meghallgatása és az eseménynaplók összhangba hozatalával – döntene a sorrendiségről. Minden bizonnyal maga a panteon létesítése, helykiválasztása és tábláinak felállítása, sorrendisége széleskörű vitát válthat ki. Várjuk ezért a várost szerető, ismerő polgárainak javaslatait a létesítendő panteon helyére és az ott felállítandó emléktáblák összetételére.

A javaslatokat a Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala városi archívuma, a „Vesprimiensa” gyűjteménye várja és azokról rendszeres tájékoztatást ad a Veszprémi Szemle következő számaiban.

NY. NAGY ISTVÁN

MEGEMLÉKEZÉSEK

Hogya György helytörténeti kutató 70 éves

VÁROSUNK szellemi életében jelentős helyet foglal el azoknak a kutatóknak a munkássága, akik nem hivatásszerűen, hanem más jellegű főfoglalkozásuk mellett végzik – közöttük nem egy évtizedek óta – azt a tevékenységet, amely életük értelmévé vált: Veszprém története évezredes múltja valamely részének feltárását, megírását.

Az utóbbi évtizedben alig volt olyan Veszprém megyei honismereti, helytörténeti pályázat, amelynek eredményhirdetésén ne hangzott volna el Hogya György neve. Egyike azoknak, akik hittel, meggyőződéssel vállalták, hogy intézményi háttér nélkül, mindenben maguk erejére támaszkodva dolgoznak levéltárban, terepen, majd az íróasztalnál. Egyike ő városunk avatott értőinek, aki ebben az évben lett 70 éves. Kora ellenére ma is a megyei helytörténeti kutatás egyik legaktívabb, legtöbbet publikáló egyénisége.

Igazi lokálpatrióta, pedig a sors véletlenszerűsége sodorta erre a tájra. Itt talált otthonra, s neve ma már elválaszthatatlan városunk orvos- és egészségügy-történetének kutatásától, múltjának, tárgyi emlékeinek feltárásától.

Érdeklődésének alakulásában szerepet játszott, hogy munkahelye 1943-tól a veszprémi állami gyermekmenhely lett. Hivatalos munkájának élt, és csak évtizedek múltán lett lehe-

tősége arra, hogy megörökítője legyen Veszprém megye és a város egészségügy-történetének. Történelmi érdeklődésének alakulásában szerepet játszott Mécs László, a jeles költő-plébános, valamint a szülőföld, a Zemplén-vidék, közelebről a Bodroghköz. Ez utóbbi iránti tisztelete jele volt, hogy 1969-ben, Királyhelmece fennállása hétszázadik évfordulójára elkészítette első tanulmányát. (Parasztozsgalmak a Bodroghközben). Előbb lapok, folyóiratok adtak helyet írásainak, majd önálló kötetekben jelentek meg díjnyertes munkái.

Munkáival a Veszprém megyei egészségügy-történeti kutatások megalapozójává vált. Megteremtette azt a szakirodalmi háttérrel, amellyel a múlt a mai intézmények életének részévé válhatott. Így került sor arra, hogy a Két veszprémi orvos című kötetében bemutassa idős és ifjú Csolnoky Ferencet, akik az egykori városi kórház nagy szakmai tudású egyéniségei és kitűnő egészségügy-szervezői voltak. (E kutatásai alapján vette fel a kórház első orvos-igazgatójának, az ifjú Csolnoky Ferencnek a nevét.)

Orvostörténeti kutatásainak további célja, hogy lexikont állítson össze a kórház egykori orvos-igazgatói és tisztiorvosai életrajzából. Egy másik, tervezett kötetének munkacíme: Veszprémi orvosok 1848-ban.

Figyelme kiterjedt az orvoslás tárgyi emlékeinek gyűjtésére is. Ennek eredményeit több kiállításon mutatta be: először 1975-ben, a gyermekkórház negyedszázados évfordulóján, majd 1978-ban és 1980-ban láthatták az általa gyűjtött relikviákat, dokumentumokat. Ezekből a megyei kórház új épületszárnyának első emeletén 1985-ben létesült állandó kiállítás.

Korábbi munkakörében került kapcsolatba a tűzoltósággal. Ez motiválta a Veszprém szervezett tűzvédelme (1875–1948) című kötetének megírására. Számos olyan dokumentumot kutatott fel, amelyek néhány év múlva már elvesztek volna a történeti kutatás számára. Ugyancsak szellemi elkötelezettsége eredménye az *Öt nemzedék a könyvkötészet szolgálatában* című munkája, amelyben a helyi neves iparoscsaládnak, a Georgiaknak állít emléket. A pedagógia és az egészségügy határmezsgyéjén álló kötetében a megyei gyermek- és ifjúságvédelem történetéről írt. A közelmúltban jelent meg a Magyar Királyi 7. Honvéd Tábortórház története. (A kórház 1944 decembere és 1945 márciusa között Veszprémben működött.) 1978 óta szervezi a veszprémi temetőben még meglévő 1848–1849-es szabadságharc hősi halottai sírjainak, emlékműveinek gondozását. Városunk temetőinek történetét bemutató munkája már kiadás előtt áll. Természetesen neves orvosaink sírjai gondozását is végzi, illetve szervezi.

Amikor a közelmúltban orvos- és egészségügy-történeti munkásságáért – másodikként – megkapta a Csolnoky Ferenc-emlékérmét, a hírneves orvossal együtt ő is elmondhatta: „Amit tettem, mindenkor jó szívvvel cselekedtem.”

Hogya Györgynek jó egészséget és további alkotó éveket kívánunk!

MŰVEI:

1. 25 év tükrében a Veszprém megyei Gyermekkórház. Vp. 1976.
2. A veszprémi Mentőállomás és Vérellátó Állomás rövid története. Vp. 1980.
3. A veszprémi Kórház története. Vp. 1983.
4. A veszprémi Tüdőbeteggondozó Intézet története. Vp. 1985.
5. A gyermek- és ifjúságvédelem múltja és jelene Veszprém megyében. Vp. 1986.
6. Öt nemzedék a könyvkötészet szolgálatában (A Georgiak Veszprémben). Vp. 1987.
7. A veszprémi Helyőrségi Klub története. Vp. 1989.
8. Két veszprémi orvos (id. és ifj. Csolnoky Ferenc). Bp. 1990.
9. Veszprém város szervezett tűzvédelme (1875–1948). Vp. 1990.
10. A M. Kir. 7. Honvéd Tábortórház története. Vp. (1993.)

TÖLGYESI JÓZSEF

TALLÓZÓ

Az EX SYMPOSION KIŠ-száma

Reménytelenül hosszú lenne a vajdasági Új Symposion több irodalmi nemzedéken átívelő hányatott sorsát akárcsak felvillantani, s eljutni addig a napig, amikor néhány vajdasági író, szerkesztő – többek között Boszík Péter, Fenyvesi Ottó, Ladányi István – szellemi poggyászával s némi, létehez szükséges ingóságával együtt Magyarországot, Veszprém városát választotta menedékkül, mert nem kívánt tovább „delelni a téboly haván”, szerb oldalon magyarként horvátokkal, bosnyákokkal a fegyverek hibbant nyelvén megmérkőzni.

Szellemi hozadékuk immár a második EX SYMPOSION, s noha az előzőt, a pornográfia fogalomkörét elfogulatlanul bemérni igyekvő összeállítást némi viszolygással fogadta a kevésbé edzett veszprémi értelmiség, polgárság egy része, a nemrég megszületett KIŠ-szám breviárium értékű, színvonalú.

34. szám
1993.

EX

Symposion

Irodalom művészet filozófia reflexió

BÚCSÚ A BOHÉMSÉGTŐL

A bohémiség csak annak a művészeti jelenségnek a héja, gyöngé burka, díszruhája, amely elsőként és legszembetűnőbben esett áldozatul a művészet elhalásáról szóló hegyi jóslatnak. Mert épp ő volt az, aki utolsóként és kitartóan ellenállt azoknak a változásoknak, amelyek a „világszellem”-en belül történek, tehát a művészetben belül is ő volt az, ak meg akarta őrizni az emberiség fiatalágát és a költészet fiatalágát az idő ellenében, mindennel ellenében.

A bohémiség kezdetben a költői szeszibilitás többletét jelentette, nem kémondást, hanem a világban való szenvedélyes elmerülést, csak később vált passzív rezisztenciává, hősi lázadássá, szemben a világszellem pragmatikus kombinációjával, a társadalmi berendezéssel.

A bohémek már elmondták a magukét. A szimbo-
lizmussal egy új szakasz kezdődik a modern költészet fejlődésében. Otört a bohémiség órája. A költészetnek ezertől kezdődik a kritikusok és értelmiségiek ellenében. A költők felett a kritikusok (télkeznek Franciaországban és Oroszországban és egyaránt megkezdődik a szalonok korszaka, a találkozó korszaka csü törtéknént (Mallarménál) vagy vasárnaponként Andrej Belij költőnél. A kör szorul, mint a hurok.

KIŠ

Az apai ágról zsidó–magyar, anyai részről montenegrói származású, 1935-ben született Kiss Dániel, apja korábbi nevén Kohn, a magyarosítás „féláru kedvezményt” biztosító állapotából jutott el – nem sokkal 1989 októberében bekövetkezett korai halála előtt – a keserű, tragikus felismerésig: ő az egyetlen, az utolsó jugoszláviai író. Pontosabban, idézve: *„Nem akarok nagyképi összehasonlítást tenni, de az enyém amolyan kafkai sors. Ami azt jelenti: zsidó sors. Sőt: kelet-közép-európai zsidó sors. Vannak, akik úgy vélik, éppen ez adhatna számomra egyfajta identitásérzést. Én ebben nem hiszek. Nem azért, mert csak félig vagyok zsidó, hanem mert az életem több kultúrában, több nyelvben, több országban játszódik. Talán én vagyok az egyetlen, aki jugoszláv írónak vallja magát.”*

A mind külleme, tördelése, mind tartalma szerint KISS rendhagyó, különlegesen vonzó személyiségéhez, szellemiségéhez méltó EX SYMPOSION-szám főszerkesztői tisztét a Veszprémben is sok olvasó által ismert – szintén vajdasági – Tolnai Ottó vállalta, s az ő tollából való a hagyatékot legmarkánsabban, érzékletesebben megközelítő GYENGÉDEBBEN című vallomásos esszé, amely Danilo Kiš egyik megrendítő versének (Elnöki hajón a forradalom költője, 1986) parafrázisát hordozza: a lenini „tanulni, tanulni, tanulni” – „Finomabban, finomabban, finomabban”. (Bozsik Péter fordításában), vagy: gyengédebben – a jelen, 1993 felől nézvést különösen kínzó: a tőlünk délre dülő háború, a féktelen, irgalmat nem ismerő nacionalizmus mindannak könyörtelen igazolása, amit a belső és külső száműzetésben, Belgrád és Párizs között vergődő, a reménytelenség ellen a bohémsággal protestáló Kiš immár klasszikus műveiben – regényeiben, esszéiben, verseiben – előre vett. (Minden bizonnyal azt sem árt felidézni, hogy a Borisz Davidovics síremléke című – máig vitatott – remekműve nálunk az újvidéki Fórum 1979-es kiadását követően 1990-ben jelenhetett meg.)

A legendás, s ezzel az EX SYMPOSION-nal magyarul is végérvényesen életre keltett DANILÓ KIS a címlap fotóján bal kezében egy miniatűr varrógépet tart (tudvalévő, hogy szerette a különleges tárgyakat, a szokatlan rekvizitumokat): mintha arra készülődne – föl az égre, a messzeségbe tekintve –, hogy mindazt egybeöltse, ami a mesterkélrt, felszínes egybeférceltség után fölfeslett, s újrászabása után mesterien összevarrva végre viselhető legyen...

Az EX SYMPOSION eme számának köszönhetően DANILÓ KIS összes verse eztán magyarul is hozzáférhető. A róla szóló írások szerzői, a szerkesztőbizottsági, no meg a munkatársi névsor bárminél meggyőzőbb bizonyíték arra, hogy miközben a volt Jugoszlávia népei odaát egymást ölik, Veszprémben olyan szellemi virrasztás kezdődött délszlávok és magyarok között – a megidézett szerzővel együtt –, amely a túlélés egyetlen értelmét hordozza...

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

A VÁR UCCA TIZENHÉT negyedévkönyv első, Cholnoky Viktor-számáról

Ha jól számolom, Veszprémben a jelen szemlével együtt hat-hét különféle megyei vagy országos terjesztésű periódika létezik mostanában. Az Új Horizont c. kéthavonta megjelenő irodalmi, kulturális folyóirat, az EX SYMPOSION c. művészeti orgánium, amelynek eddig két száma jelent meg, a Hazánk c. irodalmi, művészeti folyóirat, a havonta jelentkező COMITATUS közigazgatási szemle, no meg a Vár ucca tizenhét, amely első, vaskos, könyvterjedelmű számában máris különleges csemegével kedveskedik olvasóinak: Cholnoky Viktor eddig ritkán megjelent, nehezen hozzáférhető, „kevesbé ismert” írásaiival, s a róla, életművéről szóló tanulmányokkal, esszékkel.

Cholnoky Viktorról valóban méltán írnak úgy, hogy különös alakja a veszprémi, s nemkülönben a magyar irodalomnak, újságírásnak. Két öccsével, a földrajztudós Jenővel, s a szintén irodalmár Lászlóval együtt csak a közelmúltban került ismét elő a majdnem végzetes feledés ködéből.

Mindössze negyvennégy esztendő jutott neki az árnyékvilágban, hogy álmait, reményeit, különös belső útjait, képzelt vagy valóságos kis és nagy kalandjait olvasó közönségével megoszthassa, hogy saját ördögével megküzdve bizonyíthassa: aki alkotó létre szánja magát, meg kell idéznie a maga serkentő sátánját. Cholnoky a századfordulón divatossá vált tárca-novella briliáns művelője, jeles újságíró, de az elbeszélő műfajban is maradandót alkotott. Ez az ördögi csapda őt magát is szinte teljesen rabul ejti, vérbeli szépirodalomnak szánt elbeszélései is humán- és természettudományos tájékozottságának adalékaitól válnak esszéisztikussá, ismeretterjesztő ízűvé, ami nagyon élvezetes, sodró stílusban jelenítődik meg, de legtöbbször ez erudíció, a felhalmozott tudás és az intuíció közötti viaskodásról árulkodik.

A Vár ucca tizenhét szerkesztői (Fenyvesi Ottó, Géczy János, Mátis Livia) mind küllemében, mind tartalmában olyan negyedévkönyvvel jelentkeztek, amely bárkit meggyőzhet a kezdeményezés kivételes voltáról, a folytatás értelméről. A hármas osztatú könyv első felében Cholnoky írásait böngészgethetjük, középső részében esszéket, tanulmányokat olvashatunk Cholnoky Viktorról. Szerzői társasága önnagáért beszél: Szajbély Mihály, Sánta Gábor, Vadai István, Juhász Erzsébet, Radics Viktória, Radics Melinda, Varga Piroska és Dérczy Péter mellett a megyénkben, Veszprémben élő Brassai Zoltán, Hudi József és a vajdasági Thomka Beáta térképezik fel Cholnoky pályáját, az irodalomkutatás, biográfiai búvárkodás legkorszerűbb eszközeit alkalmazva.

Legalább ilyen izgalmasak a záró részben, függelékként közölt korábbi tanulmányok Kárpáti Auréltól, Cholnoky Lászlótól, Faragó Erzsébettől, Lovass Gyulától, Bori Imrétől, Fábri Annától. Az összeállítást Tóth Jánosné összefoglaló, áttekinthető bibliográfiája teszi teljesebbé.

A kötet forgatásának élvezetét a szövegek között elhelyezett korabeli veszprémi városképek, hirdetések, újsággrészetek, s Cholnokyt ábrázoló fotók növelik.

Cholnoky Viktor műveivel utoljára a Magyar Hírmondó sorozatban 1980-ban megjelent kétkötetes válogatásának köszönhetően találkozhattunk, így módon ez a tisztelgés nem csupán veszprémi rangú, hanem az egyetemes magyar irodalom egészének nyeresége.

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

COMITATUS és PANNON PANTEON

Harmadik éve jelenik meg a COMITATUS Önkormányzati Szemle, a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének folyóirata. Az elmúlt évek során az országos terjesztésű havilap rangot szerzett magának a szakmai közvéleményen belül. Rendszeresen tallózik belőle a rádió Szemle című műsora, bekerült a Budapesti Könyvszemle folyóiratismertetőjébe is, mint a rendszerváltást követő új társadalomtudományi lapok egyike. Országosan elismert szerzők publikálnak a COMITATUS hasábjain, olyan lapot is sikerült megelőznünk egy tanulmány első közlése során, mint pl. a Társadalmi Szemle.

Mivel minden szerkesztő a maga lapját dicséri, a tárgyilagos megítéléshez engedessék meg, hogy néhány írásra hívjuk fel a figyelmet. Az általunk legszínvonalasabbnak ítélt július–augusztusi számunkban jelent meg Illés Iván cikke „A magyar gazdaságpolitika értékelése, s egy új gazdaságpolitika alternatívái” címmel, ebből a számból idézte a Szemle Tóth József tanulmányát: Nagyvárosok a magyar településrendszerben. A lapban az önkormányzatok múltjával is foglalkozunk, példa rá ebből a számból Hudi József írása: Curialista nemesek Veszprém vármegye tisztikarában a 18. században. Érdekes interjúkat is közlünk, a legutóbb például egy japán szakértő vont párhuzamot a felkelő nap országa és hazánk önkormányzatai kapcsán.

A legutóbbi, november–decemberi számunkban közöljük a COMITATUS Kutatócsoport által készített országos véleménykutatás eredményeit, Oláh Miklós tollából: Frontvonalban – avagy (kör)jegyzők a közigazgatásról és az önkormányzatiságról. Ebben a számban jelenik meg A. Gergely András cikke: Igazgatás – hatalom, térbeli tagoltság címmel, de írást jelentetünk meg az önkormányzat és a marketing témakörében is Bányai Judit feldolgozásában.

A lap felvállalta a megyei önkormányzatok ügyét, s ezért közli Zongor Gábor a jövődöntvénykezést megalapozó tanulmányát „Hatáskör-telepítési kísérletek” címmel. Teret adunk a pártszakértők véleményének is ebben a kérdésben, így a megyerendszert ellenzők írásait is közöljük csakúgy, mint a megyehatárok változtatása és a megyeszékhelyek áthelyezésének kérdésével foglalkozó tanulmányokat.

A kiadó tanulmány- és dokumentumgyűjteményeket is megjelentetett, így többek között a ma is aktuális kérdéseket feszegető „Mi lesz veled vármegye? Hogyan tovább városfejlesztés?”, valamint a Veszprémi színidirektor-választást feldolgozó „Szokatlan szerepben” című kötetet.

A folyóirat mellett a COMITATUS adja ki 1992 óta a PANNON PANTEON könyvsorozatot is Kőszegi Lajos és Várhegyi Miklós szerkesztésében. Nagy szakmai sikert hozott Szabó Lajos és Tábor Béla könyve: Vádirat a szellem ellen, és a Galagonya Magyarok (szelmvények a magyar nyelvű filozófiából Apáczaitól Böhmüg) című tanulmánygyűjtemény.

A folyóirat megrendelhető a Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodájától (Veszprém, Megyeház tér 5.), s itt kaphatók az említett könyvek is.

AGG ZOLTÁN

Új várostérképeink

Számos térképkiadás őrzi városunk egy-egy korszakának állapotát. A napjainkban sűrűn egymás után kiadott térképek a megjelenések közötti szűk időtartamok ellenére csaknem mindig regisztrálnak olyan változásokat, amelyek a településfejlődés vagy a közigazgatás-változás (-változtatás) eredményei. Például új utcák jönnek létre, másokat „átkeresztelnek”, megváltozik egy-egy jelentős épület funkciója, változnak közintézményeink elnevezései stb.

A térkép (a jó térkép!) kiadásának időpontjában mindig azt az állapotot mutatja, amely e változások eredményeként jött létre. Azaz, segíti eligazodni a várost nem ismerőket, de hasznukra szolgál az itt élőknek, dolgozóknak is.

A budapesti Cartographia, a térképek megjelenítésére szakosodott kiadó várostérkép-sorozatában Veszprémről sem feledkezett meg. Az 1 : 11 000 léptékű egyoldalas térkép (praktikusan hajtogatottan) látott napvilágot. Pasztellszíneivel kellemes összbnyomást nyújt. A főterkép nagyjából a körgyűrűn belüli területet ábrázolja. A névanyagban a hivatalos elnevezések szerepelnek. (A nagy üres foltokban kitűnően megfértek volna azok a földrajzi nevek, amelyeket a veszprémiek nap mint nap használnak, s eredetüket tekintve történelmie.) A térkép a megváltozott nevű utcák új nevét közli, ezért a használó számára a korábbi utcanévek alapján történő tájékozódás nehéz feladat. A jelkulcs révén könnyen azonosíthatók a különböző kulturális intézmények és a közhasznú épületek, terek. (Vendéglátás, piac, parkolók stb.)

A két melléktérkép egyike a várost a szatellit-településekkel együtt, a másik pedig a belvárost 1 : 6 000 arányban ábrázolja.

A tájékozódást az utcanévjegyzéken kívül a látnivalók és a jelentősebb intézmények, épületek felsorolása könnyíti meg.

*

A másik térkép kiadója a polgármesteri hivatal, s a Veszprémi Nyomda Rt. készítette. Praktikus kezelhető: a főtérkép foglalja el az egyik oldalt. Ez is kb. a környező övezte területen belüli részt ábrázolja. Jó színmegoldással élesen különválnak a lakott és a növényzettel borított terület. Az utcanévjegyzék mellett közli a megváltozott utcaneveket is régi név – új név párosításban. Így az előbbinél célszerűbben használható. (Ezen az oldalon néhány cég hirdetése esztétikusan, kellemesen illeszkedik az alaptérképhez.)

A másik oldalon a belváros és közvetlen környezetének térképe látható. Ezen a jelentősebb épületeket ábrázoló rajzok vizuálisan is jó azonosítók. A kis melléktérképen a várost övező települések szerepelnek. A jelmagyarázat kétnyelvű (magyar–német), ugyanakkor a város fontosabb épületeinek, intézményeinek megnevezése csak magyarul szerepel. Így a külföldiek számára ezek azonosítása csak nehézségek árán lehetséges. Mindez azért is hiány, mert a városismertető szöveg mellett (amely tömör, jó szerkesztésű összefoglalás), az előbbi hiányt csak részben pótolják: az idegenforgalom szempontjából jelentősebb objektumok német nyelvű ismertetésénél szerepel a térképi azonosító szám. Mindkét térkép megfelel annak a kívánalomnak, hogy a várost nem, vagy kevésbé ismerő eligazodhasson, s némi tanácsot kapjon, mit hol lehet megtalálni, s mit érdemes megnézni.

T. J.

VESZPRÉMI KÖNYVEK

Gizella és kora. Szerk.: V. dr. Fodor Zsuzsa. Kiadó: Veszprém megyei jogú város önkormányzata és a Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém, 1993. 111 p. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 4.)

1992-ben a városi önkormányzat hagyományt teremtő szándékkal rendezte meg a Gizella napok rendezvénysorozatát. E programon belül tartották meg azt a tudományos felolvasóülést, amelynek témaköre Gizella és kora volt. E kezdeményezés középpontba állította városunk múltjának azt a korszakát, amely megalapozója lett ezeréves történetének. A kutatók így több oldalról vizsgálhatták a több, mint fél évszázadot átölelő királynéi életkori szakaszt. Egyetértések és vitatott adatok, történések egyaránt megfogalmazódtak. A felolvasóülés előadásai – ha csak részben is –, de pótolják azt a szisztematikus várostörténeti kutatást, amelyre nem csak a humántudományok művelése révén lenne szükség. A polgári és egyházi hagyományokat ötvöző város lakói révén övökítheti tovább azokat a kulturális és gazdasági értékeket, amelyekkel a Dunántúl, s tágabb kapcsolataival európai testvérvárosai számára a hazai városok egyik európai rangú települése lehet.

Az előadások szerkesztett anyaga olvasható e kötetben (Veress D. Csaba Szent István király hadügyi politikája című előadásának szövege hiányával).

Solymosi László államalapító királyunk társadalmát elemzi, amely során bemutatja a különböző jogállású államalkotó népességet, s kitér azokra a törvényhozói szándékokra, amelyekre az államiság megteremtéséhez szükség volt.

Uzsoki András hosszabb idő óta foglalkozik a Gizella-sír kérdésével. Másutt már olvashattuk e témában készült, nemzetközileg is számontartott, orientációt jelentő dolgozatait. Ezúttal újabb kutatásait általánosabb összefüggésbe helyezve adja közre. Az e kérdéssel kapcsolatos álláspontját témakörök szerint indokolja. Konklúziója: „*A (passaui) sír valóban Szent István királyunk hitvesének, a bajor Gizellának, II. Henrik császár hűgának, az özvegy királynénak a sírja, aki haláláig a monostor apátnője volt.*”

Egon Boschof német kutató, aki a német–magyar történelmi kapcsolatok kiváló szakembere, Gizella királyné révén a bajor–magyar viszony alakulását elemzi. A politikai és a gazdasági háttér bemutatása, a magyar külpolitika alakulásának feltárása megfelelő alapot ad számára, hogy bizonyítsa, a bajor hatás számos vonatkozásban domináns volt. (Az egyházi élet és a katonai, valamint a kultúra területén egyaránt.) A szerző túllép István korán: az első királyunk halálát követő trónviszályok révén is vizsgálja, milyen szerepet játszott a bajor kapcsolat. (Nyitva hagy egy kérdést: a kutatókra vár annak eldöntése, vajon nem a niedernburgi apátságban van-e Gizella sírja?)

Rainer Pál előadásában (Magyarország királynéi az Árpád-korban) 27 olyan királynét regisztrált, akik az Árpád-házi uralkodók feleségei voltak. Szociografikus elemzését nehezítette, hogy számos királynénkról alig-alig maradt olyan, történelmileg is hiteles adat, amely értékelhetővé tenné hatásukat, s mérlegelhető lenne hitvesi, kegyúri, netán politikai befolyásuk. Közöttük voltak, akikre méltán tekinthetünk fel ma is, másokat már koruk sem tudott rangjukhoz méltón tisztelni.

A szerző korrekt, sok forrásmunkát felhasználó dolgozata az összehasonlító történeti módszer alkalmazása révén értékes (s nem kevésbé: érdekes) adatokat szolgáltat a magyarság (és így városunk) múltja e korszakának további kutatásához.

Praznovszky Mihály tanulmányában (Gizella alakja a magyar történelmi drámákban) többnyire fiktív Gizella-ábrázolásokról ad áttekintést, amelyek egy részében a királyné alakja azért történelmi hitelességgel (is) megjelenik. A különböző korok politikai, erkölcsi, etikai felfogása kimutatható ezeken az irodalmi alkotásokon keresztül, így gyakran egymással szembenálló képet festenek a valóságban minden bizonnyal karakterisztikus – volt királynénkről. Unikum is e dolgozat a közelmúlt irodalomtörténeti tanulmányai között: számos hasonló elemzésre lehet modell. S ha netán a szerző által felsorolt művek közül diákszínjátésoink egyet ismét színré hoznának (természetesen aktív dramaturgiai beavatkozással), talán új színfoltja lehetne a Gizella napi ünnepegeknek.

A kötetben német nyelven is olvashatók az előadások szövegei. A néhány illusztráció jó elhelyezése is a kötet szerkesztő érdemei közé tartozik.

**A királyné városa. (Szemelvények Gizella királyné életéből.)
Szerk.: dr. Császár Miklósné. Kiadó: Eötvös Károly Megyei
Könyvtár, Veszprém. 1993. 65 p.**

Az 1993. évi Gizella napokra jelent meg e karcsú kötet, benne régi könyvekből, különböző kiadványokból vett szemelvényekkel. Ami közös vonásuk: valamennyi első királyi párnakhoz kötődik.

Jó gondolat volt a ma már alig-alig fellelhető írásokból vett részleteket csokorba gyűjteni, amelyek mementói Istvánnak és Gizellának, akik itt, e történelmi helyen (is) erősítették a magyar államiséget, tették kereszténnyé magyarjainkat, adtak – Gizella által – helyet a liturgikus szertartásoknak, a mindennapi vallásgyakorlásnak, s megalapozták az egyházi és a későbbi, a világi munkára elhivatottak képzését.

Schandl Károly, Vertner Mór, Ádám Iván, Kós Károly (ez utóbbinak éppen napjainkban jelent meg ismét Az országépítő című történelmi regénye, amelyből a részlet való), Horváth Konstantin, Karácsonyi János és Dedek Crescens Lajos a szerzői e remekléseknek, s általuk átélhetjük, a korábbi évtizedekben hogyan látták államalapítónk feleségét és alkotásait.

A közölt képek archív ikonográfiai anyagok. A szerkesztő érdeme, hogy a kellemes tipográfia jó kifejezője a szövegek történelmi hangulatának.

Veszprém–Székesegyház. Írta: Erdei Ferenc és Derzsényi Balázs. Kiadó: a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület a Veszprémi Érseki Hivatal megbízásából. 1993. 16 p. 4., bővített kiadás. (TKM-kis-könyvtár, 120.)

A népszerű kiadványsorozatban gyors egymásutánban jelennek meg azok a füzetek, amelyek az idegenforgalom révén nagy látogatottságra szert tett helyekhez kötődnek. Városunk egyik ilyen vallási, történelmi „objektuma” az érseki Basilica Minor, azaz, a székesegyház.

Ma már a korábbi kutatások révén szinte teljes történelmi hűséggel rekonstruálható az épületegyüttes építéstörténete. S bár Ádám Iván kutatásai és az erről megjelent kötete óta számos új adat, összefüggés feltárására került sor, ezek alapvetően nem változtatták meg a tényt: bazilikánk Gizella királynétől származtatható, s ezt elmondhatjuk annak ellenére, hogy alapjaiban valószínűen ennél korábbi. (Az egyes építési periódusok a belső borítólapon rajzán tanulmányozhatók.)

A mindenkori királynék koronázó temploma ma méltó egyházi pompa közepette nyújt áhítatot és ad alkalmat elmélkedésre: ezeréves történelmünk gyökereit jelenti.

A kis füzet egy rövid séta ideje alatt áttanulmányozható: általa maradandóbb lesz az emlék és az emlékezés.

Veszprém. Írta: Cholnoky Jenő. 1938. 184 p. (Az eredeti mű hasonmás kiadása. Kiadó: Szokoly Antikvárium, Veszprém. 1993.)

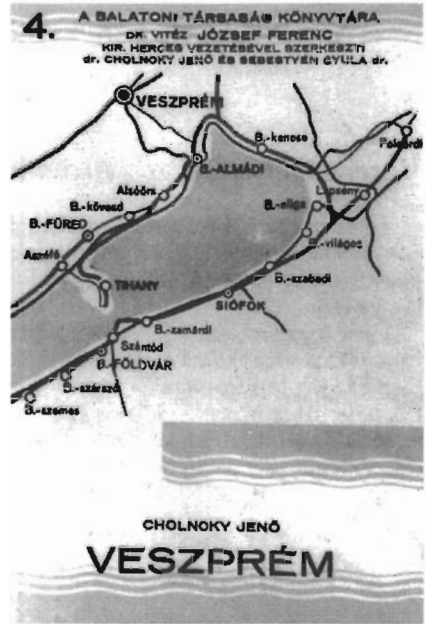
A napjainkban nagy számban megjelenő reprint kiadású nosztalgia-kötetek között néhány értékes is akad. Ilyen a neves veszprémi születésű földrajztudós, Cholnoky Jenő (1870–1950) több, mint fél évszázaddal ezelőtt A Balatoni Társaság Könyvtára sorozatban megjelent munkája: városunk szakszerű természetföldrajzi, néprajzi és történelmi útikalauza.

Cholnoky kötetei ma is népszerűek, mert a földrajzi tények, jelenségek leírásában szépírói eszközöket alkalmaz, s ezáltal lebilincselő olvasmányélmények. A ma útikalauzai ugyanis elsősorban a közvetlen látvány élményére alapoznak, s kevésbé mutatják be a nem láthatót, s rejtett szépségeket, s főleg nem azokat a természettudományos nevezetességeket, amelyek a tájföldrajzi sajátos helyi értékeket adják.

A szépíró földrajztudós kis könyvének egyes fejezetei a geográfiai elrendeződés szerint mutatják be a várost, s ezt követi a történelmi múlt megismertetése. Számos, mára szinte feledésbe merült eseményt, adatot közöl, olyanokat, amelyek többsége nem szerepel a későbbi útikalauzokban. (Mert a modern kori „népvándorlás” igényeihez igazodóan más koncepcióval íródnak.)

Cholnoky kötetét nemcsak azoknak ajánlom, akik az egykori Veszprém ódon hangulatát szeretnék visszalopni egy-egy órára, hanem mindazoknak is, akik csak a mai Veszprémet ismerik, s köztük természetesen a diákoknak, mert a geológiai, biológiai, történelmi ismeretek tárházát nyújtja számukra.

A Szokoly Antikvárium, városunk egyik „szellemi műhelye” bizonyára más, hasonló értékeket is felfedez majd.

Veszprém. Írta: Praznovszky Mihály. Kiadó: Doran Stúdió, Veszprém. (1993.) 22 p.

A nyári idegenforgalmi idény közepette új kiadó, a Doran Stúdió jelentette meg városunk legújabb útikalauzát. A kis kötet praktikus összefoglalásban mutatja be és ismerteti meg a barangoló turistát azokkal a legfontosabb látnivalókkal, amelyek Veszprémét oly kedvelt programmá teszik. A neves múzeológus, irodalomtörténész hangulatos, korrekt leírásban teszi csábítóvá a sétát: hát lássunk valamit ebből a városból is.

A képek és a szöveg harmonikus ízt adnak a közvetlen élményhez. S ennyi elegendő is ahhoz az időhöz, amit egy röpké délelőtt vagy délután erre áldoz az ide érkező turista. S a külföldi? Talán jövőre lesz szerencséje, hogy e hangulatokkal teli füzetet olvashatja majd németül, s netán más nyelven is? Bízunk ebben.

T. J.

VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI

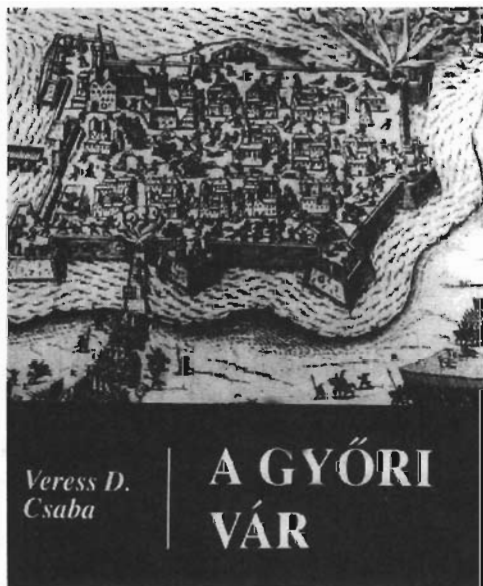
Veress D. Csaba: A győri vár. Zrínyi Kiadó, Bp. 1993. 195 p.

A szerző, városunk nyugalmazott, ám intenzíven publikáló múzeológusa, hadtörténésze újabb kötetében a győri vár történetét írta meg. S mert korábbi munkáit a szakma és a közvélemény egyaránt elismeréssel fogadta, minden bizonnyal ez a vártörténete is sikerkönyv lesz.

A vár legjelentősebb időszaka a török kor volt. Az ezt megelőző időszakot, a kelták, a rómaiak és a frankok évszázadait, majd a honfoglalástól a törökök megjelenéséig a szerző igen gazdag forrásanyag elemzésével mutatja be. Természetesen, a legrészletesebben a török háborúk korával foglalkozik, amelyben története számos ponton kapcsolódik a bakoynyi és a Balaton-felvidéki várak sorsához. A győri vár, mint az előbbieket mögött lévő erődítés, nem egyszer segítette Pápa, Csesznek, Várpalota és Veszprém várainak védőit. Sorsa ugyanaz lett, mint a legtöbb dunántúli végváré: a török–magyar–német viszály közepette, annak ellenére, hogy a Dunántúl legkorszerűbb vára volt, a törökök elfoglalták.

A szerző nyomon kíséri a további évszázadok történéseit is: a vár szerepet játszott a Rákóczi-szabadságharcban, s végül utolsóként a napóleoni harcok idején. Később a vár egy-egy szakaszát, falrészét, bástyáját lerombolták, hogy helyet adjanak az új építkezéseknek. Napjainkra mindössze két bástyája maradt meg. Ezek kazamatáiban múzeumi kiállítás látható: ennyi emlékezteti a látogatókat a nagymúltú és a magyar történelemben rendkívül fontos szerepet betöltött vár múltjára.

Veress D. Csaba remek kötete illusztrációi segítenek a tájékozódásban, a topográfiai azonosításban. Kitűnő történelmi kalauzt nyújt át olvasóinak, mindazoknak, akik Győrben járva szívesen keresik fel a Káptalandomb környékét, amelyet egykor kemény csatákban védtek őseink.

Bali József–B. Dancsó Irén: Mestervizsga Mesterpistából. (Vetélkedő ifjú természetbúvároknak.) Calibra Kiadó, Budapest. 1993. 54 p.

A közismert pedagógus-házaspár kitűnő szakmai együttműködéséből született e természetismereti kötet: a férj természetkutató, szakíró, a feleség képzőművész-rajztanár.

Az iskolai oktatásban és a civil társadalomban is az egyik legnagyobb gond a természeti környezet megóvására történő nevelés-oktatás, illetve a megóváshoz olyan emberi magatartás kialakítása, amellyel megelőzhető lenne a mind nagyobb mértékű környezetszennyezés és a felelőtlen pusztítás. Mindezekhez azonban tényszerű természetismeretre van szükség.

A szerzők a legfogékonyabb életkorban, a kisiskolás kor körüli időszakban lévő tanulók számára készítették ezt a kis kötetet, amelynek gondolatisága, rejtvényei Fekete István művein alapulnak.

A „mestervizsga” harminc játszából áll. Aki ezt az utat végigjárja, nyugodtan mondhatja, értője lett a természeti környezetnek, s elsajátított valamit abból a humánus, etikus, természetközeli magatartásból, amelyre oly nagy szükségünk van.

A szövegek és a képek összhangja, a jól megválogatott kérdés- és feladatcsokor, az ezekhez illeszkedő rajzok és fotók már önmagukban is motiválóak. Városunk minden kisdíákjának – de talán még a szülőknek is – kellemes, hasznos tanulságokkal, ismeretekkel teli kikapcsolódás lehet a játszmák „elemzése” és megoldása.

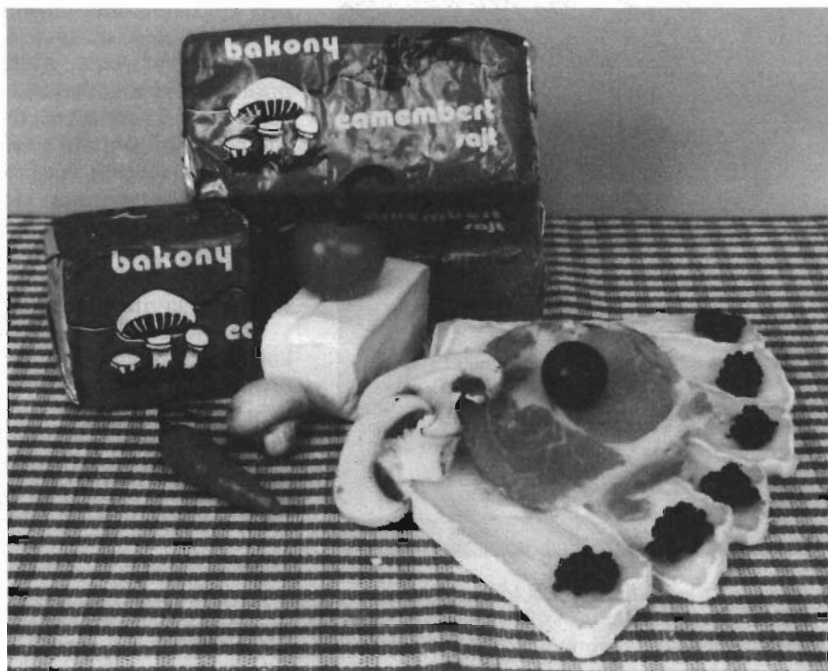
E jeles munka Veszprém pedagógus szakíróinak eddig is hosszú kötetlistáját gyarapítja.

Somogyi Győző–Szelényi Károly: Káli-medence. Kiadó: F. Szelényi House, Veszprém. 1992. Sztl., szöveg és 88 kép.

A kitűnő fotográfus, Szelényi Károly nevét már több album őrzi. Balaton-felvidéki és veszprémi otthona révén megyénk gyönyörű tájainak megőrkötését vállalta, s adta közre képeit (a szövegeket megformáló társszerzőkkel) szemet gyönyörködtető, lelket üdítő képeskönyvekben.

A világhírű francia lány sajtok
egyik legismertebbje
a Camembert sajt!

Camembert sajtok
a
VESZPRÉMTEJ-től

KOMFORT

Ez a szó nélkülözhetetlen bármiféle tevékenység folytatásához.

Ez az elvárás...

Ezt akarjuk mindannyian, Ön is, mi is.

Ezt nyújtjuk Önnek...

<i>Kiskereskedelem?</i>	KOMFORT!
<i>Nagykereskedelem?</i>	KOMFORT!
<i>Idegenforgalom?</i>	KOMFORT!

Közel 100 kiskereskedelmi egységünkben várjuk Önöket.

Ruházat, cipő, műszaki áruk, illatszer, háztartási áruk, konyhafelszerelés, bútor vagy fémáruk?

Mindezt megkapja tőlünk!

Építkezik, felújít?
Forduljon hozzánk?

Ön kiskereskedő és árura van szüksége?
Nagykereskedelmi raktárunk kiszolgálja!

Tudja melyik országra kíváncsi?
Részletes útját megtervezi a KOMFORTTOURIST!

A **KOMFORT RT.** Veszprém megye legnagyobb kereskedelmi vállalkozása. Cégünk több, mint 100 kiskereskedelmi egységgel bír, főbb tevékenységünk a ruházati és vegyesiparcikk szakmákban történik. Korszerű **nagykereskedelmi raktár-bázisunk** a Veszprémet övező körgyűrű mentén fekszik. A bázis közúton és vasúton érkező áruk fogadására egyaránt alkalmas. Ipari tevékenység telepítésére alkalmas ingatlanok is vannak tulajdonunkban. **Idegenforgalmi ágazatunk** ki- és beutaztatással, belföldi útiprogramok, konferenciák szervezésével, szállásközvetítéssel, valutaváltással egyaránt foglalkozik.

Nyitottak vagyunk bármely új, hasznos üzleti vállalkozás irányában.

S ha visszatért a hétköznapiakba, jussunk eszébe!

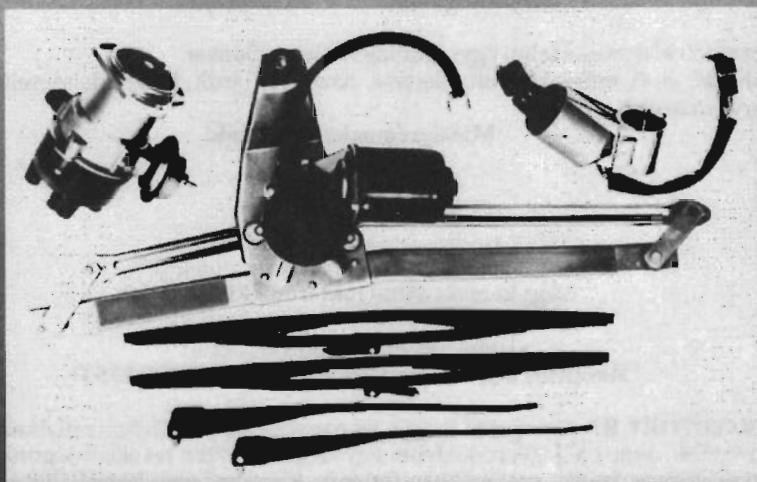
Önért vagyunk

KOMFORT

KERESKEDELMI ÉS IPARI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
8201 VESZPRÉM, Óváros tér 7. Telefon: 88/321-655 Fax: 88/328-847

KÖZVETLENÜL A GYÁRTÓTÓL
első beépítésű alkatrészek

A BAKONY MŰVEK RT. diszkont raktárában
a vállalat járművillamossági termékei
kedvezményes áron megvásárolhatók

LADA gyújtáelosztók • gyújtáskapcsolók • kürtök •
gyújtógyertyák • komplett ablaktörlő berendezések
• LADA elektronikus gyújtórendszerek

BAKONY MŰVEK RT. DISZKONT RAKTÁR
8200 VESZPRÉM, Házgyári út 1. Tel.: 88/324-022/179 Fax: 88/327-008

AGROBANK RT

**Az AGROBANK
a vidék bankja!**

KÉPVISELETEI:

TERÜLETI FIÓK:

Veszprém, Kossuth L. u. 6.
Telefon: 06/88/322-501, 325-420

IRODÁK:

Veszprém, Egyetem u. 10.
Telefon: 06/88/323-810

Balatonfüred, Kossuth L. u. 3.
Telefon: 06/86/342-710

Zirc, Deák F. u. 3.
Telefon: 06/88/320-032

Pápa, Budai Nagy Antal u. 1.
Telefon: 06/89/324-954

Nagyalásny, tsz-iroda

Pénzügyintézetünk valamennyi banki szolgáltatással áll a lakosság,
a vállalkozók, a vállalatok, az intézmények és önkormányzatok
rendelkezésére:

- magas betéti kamatokkal
- névre szóló és bemutatóra szóló értékpapírokkal
- hitelfolyósítással
belföldi, világbanki, refinanszírozási, reorganizációs,
egzisztencia-hitelek stb.
- forint és deviza számlák vezetésével
- ingatlanok értékesítésével.

MAGYAR HITEL BANK RT

RÖVID LEJÁRATÚ ÉRTÉKPAPÍROK KAMATAI

érvényes: 1993. október 25-től

		beváltási kamatláb (évi bruttó)	visszavásárlási kamatláb (évi bruttó)
Rubin pénztárjegy	180 napos futamidőre	19,5%	5%
	1 éves futamidőre	21%	7%

Smaragd pénztárjegy	90 napos futamidőre	17%	5%
	1 éves futamidőre	19%	7%

Zafír pénztárjegy	180 napos futamidőre	22%	0%
----------------------	-------------------------	-----	----